

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
1 (72)' 2019**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України» Головні співредактори

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України (перший заступник головного редактора)

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Володимир БОНДАР

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, декан факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНИКОВА

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА

доктор філософії, професор Університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Ян КРАСИЦЬКИЙ

доктор габілітований, професор Інституту філософії факультету суспільних наук Вроцлавського університету (Польща)

Василь КРЕМЕНЬ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ

професор, декан факультету педагогічного менеджменту Університету Хаджеттепе (Туреччина)

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир РЯБЧЕНКО

доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України

Володимир СЕРГІЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Петро СТАВИНСЬКИЙ

доктор габілітований, професор Педагогічного університету імені Комісії Народної освіти у Кракові (Польща)

Ірина СТЕПАНЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Ольга ЯРОШЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: +38-044-286-68-04/286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 7 від 28.02.2018.

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Невинна боротьба з далекосяжними наслідками5

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Назів ХАМІТОВ, Світлана КРИЛОВА

Філософська публіцистика як мужність відкритості Іншому: актуальність
для академічної освіти і науки..... 12

Тетяна ГЛУШКО

Філософські засади випереджальної економічної освіти..... 22

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Костянтин КОРСАК, Юрій КОРСАК, Людмила АНТОНЮК,

Олена БОЙЧУК, Тамара КІРИК, Лариса ЛЯШЕНКО, Анатолій ПОХРЕСНИК

Духовна безпека молоді України в умовах загроз двох глобальних колапсів
і консцієнтальних війн: філософський погляд 29

Вільям КОВАЛЕНКО

Універсальні критерії та стандарти змісту освітніх і наукових текстів 39

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЕКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Marja NESTEROVA

Implementation of eu values in the Ukrainian educational dimension: intercultural
dialog and social cohesion development (Імплементация європейських цінностей
в український освітній простір: розвиток соціальної згуртованості
та міжкультурного діалогу) 44

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ганна ЦВЕТКОВА, Еліна ПАНАСЕНКО

Моніторинг якості підготовки магістрів педагогічного профілю: критерії
та показники 53

Оксана ЯКИМЧУК

Досягнення та суперечності реалізації «Національної доктрини розвитку
освіти у ХХІ столітті»..... 62

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Сергій МАГЕРА

Українська культура: єдність національних і загальнолюдських пріоритетів..... 68

Тетяна ПИРОГОВА

Проблема виховання естетичної культури майбутніх педагогів..... 75

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Дмитро ПІДЛІСНИЙ, Галина ЛУШКОВА

Smart-освіта у smart-суспільстві: можливі шляхи адаптації..... 82

Назів ХАМІТОВ

Суспільство і держава для людини: єдність української мрії та дії

(Рецензія на двотомник В. П. Андрущенко «Організоване суспільство».

Книга перша «Від мрії до дії». Книга друга «Філософія новітнього

державотворення»).....84

Реферативний обзор статей номера 86

Abstracting Review of Journal Articles..... 90

Contents 94

До уваги авторів..... 95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 10 травня 2017 р. № 693 внесено до Переліку видань,
де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
філософських наук**

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

NEGATIVE FIGHTING WITH LONG-TERM CONSEQUENCES.....5

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Nazip KHAMITOV, Svitlana KRYLOVA

PHILOSOPHICAL PUBLICISM AS A COURSE OF OPENNESS TO ANOTHER:
ACTUALITY FOR ACADEMIC EDUCATION AND SCIENCE.....12

Tetiana HLUSHKO

PHILOSOPHICAL BASIS FOR AN OUTRUNNING ECONOMIC EDUCATION22

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

**Konstantin KORSAK, Yuri KORSAK, Lyudmila ANTONIUK, Elena BOYCHUK,
Tamara KIRIK, Larisa LYASHENKO, Anatoly POHRESNIK**

SPIRITUAL SECURITY OF YOUNG PEOPLE OF UKRAINE IN THE FACE
OF THREATS OF TWO GLOBAL COLLAPSE AND CONSPIRACY WARS:
A PHILOSOPHICAL VIEW29

Viliam KOVALENKO

UNIVERSAL CRITERIA AND STANDARDS OF SUBJECT-MATTER
OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC TEXT CONTENT39

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA

IMPLEMENTATION OF EU VALUES IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL
DIMENSION: INTERCULTURAL DIALOG AND SOCIAL COHESION
DEVELOPMENT44

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Hanna TSVIETKOVA, Ellina PANASENKO

QUALITY MONITORING A MASTER'S DEGREE IN EDUCATION:
CRITERIA AND INDICATORS53

Oksana YAKYMCHUK

ACHIEVEMENTS AND CONTRADICTIONS OF THE IMPLEMENTATION
OF THE "NATIONAL DOCTRINE OF EDUCATION DEVELOPMENT
IN THE XXI CENTURY"62

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Sergii MAGERA

UKRAINIAN CULTURE: UNITY OF NATIONAL AND COMMON
HUMAN PRIORITIES.....68

Tetiana PYROGOVA

THE PROBLEM OF EDUCATION OF AESTHETIC CULTURE
OF FUTURE PEDAGOGES75

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE

Abstracting Review of Journal Articles.....82

To Autors Attention.....95

Віктор АНДРУЩЕНКО
доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, культура, філософія, мораль.

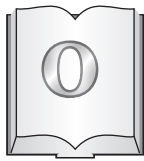
Розбудова національної системи освіти є одним з головних (якщо й не головним!) напрямів українського державотворення. Адже головним суб'єктом усіх процесів, що здійснюються, є людина. І залежно від того, яку систему знань, компетенцій, цінностей вона освоїла й сповідує, такими будуть її помисли і дії, а отже – такими будуть суспільство і культура, які вона створює. Щоб бути суб'єктом (а не пасивним об'єктом, який «пливе за течією»), людина має сповідувати широкий погляд на внутрішній і зовнішній світ – світогляд, відповідно до якого вона перетворює зовнішній

УДК 13:37(477)

НЕВИННА БОРОТЬБА З ДАЛЕКОСЯЖНИМИ НАСЛІДКАМИ

© Андрущенко В., 2019

світ, створює культуру, народжує й виховує дітей, продукує цивілізовані форми спілкування й співпраці зі світом. Освіта – це фундамент соціального, філософія є її духовним стрижнем. На жаль, нехтуючи тисячолітнім досвідом історії, деякі «доброзичливіці» підневільно намагаються «випхнути її за межі системи», нав'язати сурогатні заміники дійсної духовності і культури, філософії і моралі й відтиснути національну освіту на манівці світової історії, позбавити українську людину майбутнього. Визнаючи право кожного на власну думку, автор апелює до здорових суспільних сил з метою розгорнути дискурс про цінності освіти, значення в ній такого напрямку, як «філософія освіти», завданням якої є формування методологічної і світоглядної культури особистості.

станнім часом посилилась активність представників деяких громадських організацій щодо боротьби з академічною недоброчесністю. Цей факт треба тільки вітати. Однак не все так просто. Деякими спритними ділками боротьба з плагіатом, особливо в галузі гуманітарних дисциплін, використовується як засіб додаткового заробітку: мовляв, ми вас перевіряємо, ви нам відшкодовуєте витрати й ми вас не помічаємо! Просто й сердито. Тож схема працює. І можна було б розглядати її як невинну спробу додаткового заробітку – вчені нині високими зарплатами не хизуються – якби ця «невинність» не підірвала основи державної науково-освітньої політики, не використовувалась як чинник гібридної війни, яку веде проти України країна-агресор.

Тим часом у варіанті нинішніх «борців» за чистоту академічної сфери вона поступово переростає у боротьбу проти суспільних наук загалом, а отже, проти фундаменталізації освіти, її світоглядної спрямованості й сутності. Деякі гарячі голови агресивно нав'язують думку про їх безплідність, непотрібність ні суспільству, ні особистості. З особливою гостротою і наполегливістю «захисники чистоти науки» атакують філософію, політологію та педагогіку. Мовляв, означені науки – це зовсім і не науки, а всього лиш «вільний політ хворобливого духу». А якщо це так, то їм немає місця в системі наук ні про природу, ні про суспільство. Шантажуючи керівників галузевого міністерства можливістю оприлюднення нібито виявленого ними чергового плагіату, так звані активісти добилися не тільки скасування деяких дисертаційних робіт, але й рішення Колегії щодо відмови Спеціалізованої ради, що діє при Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, у праві захисту дисертацій за спеціальністю 09.00.10 – «філософія освіти»!

Можливо, хтось вважає це питання дріб'язковим. Мовляв, нічого страшного не відбулося: сьогодні скасували, завтра

поновлять. Один університет, одна рада, одна спеціальність... На нашу думку, подібне **скасування може мати далеко неоднозначні наслідки, які безпосередньо несуть загрозу гуманітарній політиці держави.** Не важко прорахувати ситуацію: якщо означена активність буде посилюватись, суспільні науки будуть витіснені з вітчизняного наукового поля; вітчизняна духовна сфера, світогляд української людини, суспільства залишиться без теоретичного супроводу; його місце з тріумфом займуть міфологеми, майстерно сфабриковані штабістами гібридної війни, яку веде проти України країна-агресор.

Плагіат – це соціальне зло. Боротися з ним потрібно системно, цілеспрямовано, а головне – не стільки адміністративними, скільки науковими засобами; не проти окремих дисциплін, а по всьому полі сучасної науки; не активістами-аматорами, а науковцями, які безпосередньо працюють у цій сфері, насамперед на кафедрах, у наукових лабораторіях, інших легітимних академічних об'єднаннях; не анонімним зверненням до МОН, а через дискурс, який відкриває канали наближення до істини. Утім, у нас, здається, науковий світ перевернувся з ніг на голову. Проти філософії та інших соціальних наук ополчилися люди, далекі від філософії. Часто-густо фальсифікуючи факти, вони скасовують, вилучають, забороняють... А де ж дискусія, зіткнення позицій, відкрита полеміка? Їх немає, бо так звані активісти не є фахівцями в цій галузі! Полеміки вони уникають, бо бояться. Залучаючи езопівський стиль, зауважу: вони «рахують арифмометрами», тоді як нинішній науковий світ давно вже осідлав електронно-комп'ютерні технології. Як кажуть, «застав дурня Богу молитися, то він і лоба розбіє!». Ситуація, що склалась у нашому вітчизняному полі, здається, досягла критичної позначки.

Можна було б називати конкретні імена «борців» за наукову справедливість, здебільшого представників фізико-математичних та природничих наук, розвінчувати їх

недолугі пропозиції та фейкові звинувачення, відслідковувати замовників та перерахувувати виділені на ці речі кошти... Однак справа не тільки в цьому. Серед людей, які борються проти плагіату, є порядні, чесні перед наукою і перед собою особистості, до яких треба не тільки дослухатись, але й обмірковувати їхні зауваження та пропозиції. У цьому плані я й запрошую неупередженого співрозмовника (читача) до наукового дискурсу, спрямованого на обговорення суті проблеми, її можливих наслідків для розвитку науки як такої. А вона, як відомо, полягає у **розумінні значення суспільних наук у формуванні світогляду української людини, ролі філософії у створенні та утвердженні ідеології українського державотворення, у розбудові національної системи освіти** (див [1; 2]). У мене складається враження, що до розуміння суті справи деякі активісти (як і дехто з керівників освітянської галузі) все ще не дійшли, що вони ковзають по поверхні, тоді як треба заглибитись у сутність, як повчально сказано у відомому афоризмі знаменитого Козьми Пруткова, «узріти корінь».

Отже, про корінь... До розмови про державотворчі процеси та їх ідеологію повернемося дещо пізніше. Першочергову ж увагу зосередимо на трьох взаємообумовлених питаннях: 1) про роль філософії в системі освіти загалом; 2) значення такого напрямку досліджень, як «філософія освіти», для розробки стратегії розвитку освіти, особливо теоретико-методологічних засад цього процесу; 3) про недоцільність вилучення (і загрозу, яку тягне за собою подібне рішення) «філософії освіти» з переліку спеціальностей, за якими ведуться дослідження та захищаються дисертації в системі української освіти, особливо в Спеціалізованій раді при Драгоманівському виші.

Відповіді на ці питання лежать далеко не на поверхні. Вони пов'язані з розумінням значення філософії в житті суспільства й особистості; сутності освіти як основного механізму соціалізації особистості, становлення її аксіологічної платформи, світогляду та креативного мислення; а головне – з

усвідомленням необхідності взаємодії філософії й освіти, продуктивність якої підтверджується всім цивілізаційним розвитком людства від Конфуція й аж до наших днів.

Як відомо, філософія вивчає основні закономірності існування світу, забезпечує інтегрований, узагальнений погляд на світ, презентує світ як єдине ціле. Освоєння цих законів створює світоглядну платформу орієнтації людини у світі, усвідомлення свого місця і ролі в ньому в її людських вимірах. Завдяки освіті вона входить у духовну плоть і кров особистості, яка навчається жити, творити і перемагати людським чином. Без по-філософськи узагальненого розуміння суті речей, процесів і відносин, без переведення цього розуміння в духовний світ особистості засобами освіти (культури та виховання), людина ніколи не підніметься до усвідомлення сенсу буття, постійно буде натикатись на суперечності, заглиблюватись у ситуацію абсурду, створювати і постійно відтворювати химерні форми соціальності. Звільнення від химери, вихід з абсурду й водночас утвердження людськолюдяного способу буття безпосередньо пов'язане з раціональним усвідомленням світу, яке забезпечують філософія і наука. Однак якщо наука дарує людині об'єктивну істину, то філософія переймається ще й визначенням її значення для людини, ставленням людини до цієї істини. Сила, роль і значення філософії в житті людини полягає в тому, що саме вона через систему освіти та виховання (науку, культуру та інші форми духовно практичного освоєння світу) формує теоретичний фундамент дійсно практичного, конструктивного, діяльного, а не химерно-хворобливого, пасивно-спостережного (окультного, міфологічного, релігійного тощо) чи вульгарно-діяльнісного (злочинного) світогляду, забезпечує її (людини) існування як людини.

Недавно університет М. П. Драгоманова відвідала делегація Державного університету штату Нью-Йорк в Онеонті (США). Ми підписали відповідні документи, домовились за співпрацю, а далі розгорнулась дискусія про якість та успіхи, недоліки та

суперечності систем європейської, американської та світової освіти тощо. Десь посередині зустрічі професор В. Ларсен звернувся до мене з пропозицією: «Чи міг би я назвати основну ваду американської системи освіти?». Не скажу, що запитання загнало мене в глухий кут. Свого часу я відвідав майже 14 університетів США, вивчав організацію вищої освіти, знайомився з системою управління тощо. Знав я й те, що у першій десятці кращих університетів світу знаходяться 5–7 університетів США. Однак на запитання В. Ларсена відповідь давати не поспішав. Пауза затягувалась, і він не витримав: «Американська освіта не дає (не формує) узагальненого погляду на світ», – сказав В. Ларсен, і я зрозумів його біль як вченого, який прагне удосконалити освіту, насамперед вітчизняну, а головне – знає, що треба робити, як робити і з якою метою. «Американська освіта стала прагматичною, вона обернена на себе, а тому не забезпечує універсально-світоглядного розвитку людини як особистості, звужує можливості реалізації її свободи», – підбив підсумок учений. І я з ним погодився.

Україна має уникнути подібного. Вона зобов'язана сформувати таку освіту, яка б не просто забезпечувала освоєння знань чи компетенцій, але й зрощувала ціннісну палітру особистості, наукову й досвідну картину світу, світогляд, формувала не тільки як суб'єкта внутрішнього полісу, але й як громадянина історії, вводила його в сучасний світ. Первинна роль у цьому процесі належить філософії. І це – не випадково. Філософія – це царина духу, який утверджується через зіткнення (боротьбу та єдність) протилежних суджень, через відкриту полеміку, через дискурс. Звернімося для прикладу до одного з основних творів класика світової філософії, неперевершеного Платона, як він пояснює читачеві, що таке «справедливість»? Через зіткнення думок, діалог, дискурс. Власне, саме так будь-яке фундаментальне питання пояснює кожен з великих філософів, даруючи нам методологію світорозуміння у найбільш загальних з його (світу) вимірів. Щоб бути ефективною, освіта має цією методоло-

гією скористатись. Шаблонне нав'язування дозованих, «ідеологічно вивіренних» знань до істини не наближає. Людина повинна думати, сумніватись, полемізувати, бути вільною у сфері духу... І розпочинати це треба з освіти. Запліднена філософією, освіта забезпечить становлення особистості, вільної не тільки у сфері духу, пізнання та мислення, але й у сфері практичної діяльності, у всьому життєвому просторі.

Відсторонення освіти від філософії створює можливість організації системи маніпулювання свідомістю і поведінкою як конкретної особистості, так і суспільства загалом. Власне, подібна модель освіти свого часу майстерно реалізовувалась у тоталітарних суспільствах, зокрема, у колишньому СРСР. Відлучена від справжньої світової філософії, побудована на ілюзійних постулатах марксизму-ленінізму, ідеологія колишнього СРСР нав'язувала облуду щодо перемоги соціалістичної революції та встановлення диктатури пролетаріату, відмирання соціалістичної держави та досягнення безкласового (комуністичного) суспільства, яке нібито житиме за правилом «від кожного – за здібностями, кожному – за потребами», утверджувала ілюзійне переконання: «моральним є все те, що слугує завершенню побудови комунізму». Характерно, що подібну філософію нав'язує російському суспільству путінський режим. Українські патріоти в ній постають у вигляді «націоналістів-бендерівців»; захист власних територій – як «загроза російському міру», який нібито потерпає від націоналістичного режиму на Донбасі; анексія Криму – як повернення «исконно русської території» і т.д. і т.п. Чи не таку «філософію» мають намір делегувати в освіту (і в духовне життя суспільства загалом) вітчизняні «правдолюбці», відсторонюючи від освіти національну філософію за вказівками агресора? Належну і нагальну відповідь на це, як і на багато інших питань, мають дати не тільки керівники галузі, але й державні структури, захист національних інтересів якими є прямим і безпосереднім, функціонально визначеним обов'язком.

Філософія в освіту делегує дух епохи (дух народу – Гегель), утверджений плинном часу, загальнонародною творчістю, власне суспільно узгодженими переконаннями. Дух нашого часу є духом українського державотворення, відродження національної культури, формування особистості – патріота і громадянина України й одночасно високоорганізованого європейця відповідно до нашого стратегічного вибору. Саме цей дух має панувати в освіті, саме така освіта нині потрібна українському люду, саме такі переконання є філософією української національної системи освіти, принаймні першої половини XXI століття. І що характерно: саме такого духу, втіленого в систему освіти, не приймають «борці за чистоту» сучасної науки; саме тому (очоливши сумнівні організації й добравшись до «мікрофона», встановленого в залі Колегії МОН України, шляхами скасування, заборони, а не продуктивного дискурсу щодо напрямів, актуальності та новизни наукових досліджень) вони свідомо чи підневільно намагаються замінити його духом «руського мира», розширити поле впливу ідеології агресора.

Філософія в освіті є першочерговим і найбільш ефективним засобом осмислення й усвідомлення корінних національних інтересів, формує їх, забезпечуючи становлення особистості як носія знань, компетенцій і цінностей, тобто як освічену людину й одночасно як патріота і громадянина України. Відсторонення філософії від освіти, заміна національної філософії як нібито більш просунутою системою філософії іншої держави розмиває національну матрицю освіти, а отже, руйнує її. Подібна освіта втрачає власний духовний стрижень, перетворюється в простий конгломерат випадково підібраного матеріалу, засвоєння якого нічого не дає ні розуму, ні серцю.

Дехто вважає, що запорукою розвитку національної системи освіти є запозичення кращих зразків філософії та академічного досвіду успішних країн світу. Між тим, це не зовсім так. Вивчати і запозичувати чужий досвід треба, але... як писав ве-

ликий Шевченко, «і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Здавалося б, методологія визначена, все ясно і зрозуміло. І все ж, ризикну наразитись на критику й продовжити цьогопланові роздуми, трохи змінивши акценти. За моїм глибоким переконанням, українська освіта буде ефективною тоді, коли її ідеологію буде визначати національна (а не будь-яка інша) філософія, коли загальноновизнаним утвердиться принцип: «свого не цурайтеся», а вже потім – «чужому научайтесь».

Спробую пояснити свою думку більш детально. Аналізуючи «стійкі почуття» (архетипи національного характеру) деяких європейських народів, нобелівський лауреат **Еліас Канетті** [3], зазначає, що прославлений англійський індивідуалізм безпосередньо пов'язаний ставленням **англійців** до моря: англієць бачить себе капітаном корабля, оточеним маленькою групою людей, а навколо і під ним – море... Море йому підвладне – і це найголовніше [3, с. 213]. Інший національний символ (стійке почуття), продовжує далі дослідник, формується у **голландців**. І хоча ці народи майже родинні (обидві нації – мореплавці, їх мови і релігія подібні), голландець «землю, на якій живе, має спочатку відвоювати у моря». Задля цього він будує дамбу, а відтак «маса чоловіків сама стає подібною дамбі, згуртувавшись вони можуть перегородити дорогу морю» [3, с. 215]. Цікаве спостереження презентує вчений щодо масового символу **німців**: німецька нація, вважає він, це був «ліс, який марширує»; «прямізна і паралельність стволів, що стоять вертикально, їх щільність і чисельність наповнюють серце німця таємничою глибокою реальністю. Він і сьогодні з задоволенням іде в ліс, де жили його предки, щоб знову пережити свою родинність з деревами» [там само]. Далі більше. За висновком Е. Канетті, «масовий символ **французів** нового походження – це їх революція» [3, с. 216]; для швейцарців цим символом слугують гори [3, с. 218]; кожен **іспанець** – не мислить себе інакше, як лицарем, який убиває бичка [3, с. 219]...

Детально аналізуючи національні символи італійців, євреїв, інших народів, автор робить висновок про те, що **кожна нація має свою систему національних символів, національний характер, згідно з якими пестує власний дух, вибудовує своє буттєве поле, готує до життя в ньому підростаючі покоління, утверджує систему освіти та виховання.** Означений висновок я не тільки поділяю, алей підтримую. Обома руками. Тим паче, що подібні сюжети зустрічаються в раніш опублікованих працях філософа-просвітителя **Шарля Монтескьє**, педагога **Костянтина Ушинського**, культурологів **Миколи Данилевського**, **Освальда Шпенглера**, **Арнольда Тойнбі**, ряду інших видатних мислителів. Проте мене цікавить: які символи формують духовну основу цивілізації (адже всі народи живуть і працюють людським, а не тваринним чином), яке місце і роль відводиться в цьому процесі українцям; хто (в Україні і за її межами) забезпечує їх філософську інтерпретацію; яким чином вона утверджується як основа побудови та розвитку системи української національної освіти та виховання?

Відповідь відома: дух українського народу формує національна філософія і культура; вони ж делегують в освіту ту провідну настанову, за якою остання утверджується як національний феномен, співрозмірний з освітніми системами Європи і світу; а головне – вони формують особистість – освічену, компетентну, діяльну і дієву, справжнього свідомого українця, патріота і громадянина, здатного захистити власну землю і народ від агресора, налагодити плідну співпрацю з цивілізованими народами світу.

Звісно, комусь це не подобається. Як за кордоном, так і в Україні. Гуртуючись у тимчасову зграю, вони хотіли б підірвати цей процес, вилучити з освіти національну складову, розмити основу-основ української державності, підпорядкувати її владі іншої держави. Про агресора, який є основним агентом означеного процесу, ми вже говорили. Наразі слід сказати про так звану «п'яту колону», шкідливість діяльнос-

ті якої може мати загрозові наслідки. Як для народу, так і для держави. Варто було б поцікавитись, а чи не входять наші «доброзичливіці» до складу славнозвісної «п'ятої колони», чи не виконують вони замовлення агресора? А якщо це так, то чи не варто проаналізувати їхню діяльність в іншій, ніж академічна, площині? Боротьба за незалежність України загострюється. Частка тих, хто бажає повернутись до «колишнього СРСР», зокрема, до періоду догробачовської перебудови, в Україні все ще досить висока. Саме вони – невдоволені – складають основу «п'ятої колони», й саме з їх числа спецслужби агресора формують «борців» проти існуючої влади, режиму, науки й освіти, а в кінцевому розумінні – проти незалежності української держави. Філософія, наука, освіта і культура є першим і головним полем їх підривної діяльності.

Згадую, свого часу газета «Правда» опублікувала передову статтю під назвою «Высокий долг советских философов». Цей «долг» зводився до одного: обґрунтування (й утвердження через освіту) величі пролетарської (1917 р.) революції, справедливості Радянської влади, перспективності побудови комуністичного суспільства. Ми обговорювали її на партійних зборах, в академічних колективах, на кафедрах. І хоча всі розуміли ілюзійність подібної програми, ніхто з нашого оточення не висловив щодо неї жодного негативного судження чи навіть сумніву. Читали, обговорювали, пропагували... До чого я веду? Аж ніяк не до повторення подібної практики. Вона – негативна. І для науки, і для освіти, і для культури. Ми не можемо її повторювати. Ніколи й ні за яких обставин. Україна буде відкрите суспільство на засадах демократії і свободи. І негоже їй продукувати подібне. Описавши цей приклад, я наголошую лише одне: тодішня влада, зосереджена в руках КПРС, прекрасно розуміла роль філософії в житті суспільства. Розуміла і використовувала. Щоправда, філософію ілюзійну (марксистську) й з метою маніпуляції. Однак розуміла й використовувала. Ми ж, при нашій високій національній

свідомості, намагаємось обмежити присутність філософії – справжньої національної й світової – як у навчальному процесі, так і в полі наукових досліджень. Одним з варіантів такого обмеження є рішення про скасування спеціальності «філософія освіти», поки що в одній зі спеціалізованих рад одного з університетів, а далі... Це – велика помилка, якщо не сказати більше.

Варто мати на увазі й те, що означена спеціальність була введена до статусу «ваквільських» з подачі вчених Інституту вищої освіти НАПН України (де в той час директором працював нинішній ректор університету) й розгорнута до рівня самостійного напрямку філософських досліджень науковцями Драгоманівського вишу, представниками Харківської філософської школи. Цей напрям свого часу освятив патріарх української філософії, академік **Володимир Шинкарук**, підтримував видатний український філософ, академік **Мирослав Попович**. За наукову розробку в галузі філософії освіти група відомих українських науковців (**В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Кремень, В. Ільїн та ін.**) у 2013 році отримали Державну премію України в галузі освіти. В НПУ імені М. Драгоманова функціонує кафедра філософії освіти, працюють десятки вчених, які захистили кандидатські і докторські дисертації, більш як з десяток років функціонує спеціалізована рада, в якій захистилась майже сотня науковців університетів усієї України. Підготовлено й опубліковано десятки монографій, підручників і статей. Буквально днями вийшов навчальний посібник. Спеціалізовані ради успішно працюють у Харківському національному університеті імені Г. Сковороди і в уже

названому Інституті вищої освіти. На всю Україну тільки три ради! Багато це чи мало? Якщо зважити, що освітянська галузь нині охоплює більш як 10–11 млн активних учасників навчально-виховного процесу – учнів, студентів, викладачів та зацікавлених батьків і ведеться за декількома сотнями напрямів, які потребують філософсько-світоглядного й теоретико-методологічного супроводу, то висновок напрошується тільки один: **цей напрям потрібно не скорочувати, а розширювати; не згортати дослідження, а поглиблювати; не обмежувати їх рівнем освітньої галузі, а доводити до завдань осмислення державної гуманітарної політики та державницької ідеології.**

Яку ж гносеологічну функцію в системі педагогічних досліджень виконує така предметна галузь, як філософія освіти? Коротко відповідаючи на це запитання, зазначу:

по-перше, філософія освіти формує світоглядно-методологічну платформу, яка забезпечує надійну опору проведення досліджень у галузі педагогіки та освіти;

по-друге, вона забезпечує педагогічні дослідження від схоластичного «занурення в себе», пустопорожньої філіації ідей, які нічого не дають ні уму, ні серцю;

по-третє, філософія забезпечує органічний зв'язок педагогічної проблематики з життям суспільства, його проблемами і суперечностями, своєрідним «духом народу», згідно з яким – і тільки з ним – слід вибудувати національну систему освіти.

Нарешті, філософія освіти дозволяє узагальнити, порівняти й визначити сенс і значення зарубіжних моделей освіти для розбудови національної моделі освіти, зміцнення її авторитету у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Суспільство і школа в умовах соціальних змін. Київ, 2018. 247 с.
2. **Андрущенко В.** Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ: Знання України, 2011. 1099 с.
3. **Канетти Э.** Масса и власть. М.: АСТ, 2015. 576 с.
4. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина, освіта, соціум. Київ: Грамота, 2010. 575 с.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2018) Society and school in the conditions of social change. Kyiv, 2018. 247 p. (in Ukrainian)
2. **Andrushchenko, V.** (2011) Dawn of Europe. The problem of forming a new teacher for a united Europe of the XXI century. Kyiv: Znannya Ukrainy [Knowledge of Ukraine], 2011. 1099 p. (in Ukrainian)
3. **Canetti, Elias** (1984). Masse und Macht. Frankfurt/Main: Classen, 1984.
4. **Kremen, V.** (2010) Philosophy of the national idea. Man, education, society. Kyiv: Gramota [Reading and writing], 2010. 575 p. (in Ukrainian)

Назіп ХАМІТОВ

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії
імені Г. Сковороди НАН України,
Президент Асоціації філософського
мистецтва

Світлана КРИЛОВА

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри культурології
та філософської антропології
НПУ імені М. П. Драгоманова,
віце-президент Асоціації філософського
мистецтва

Ключові слова: публічність, публіцистика, академізм, філософська публіцистика, філософська есеїстика, філософське мистецтво, гуманітаристика, освіта, наука, метаантропологія, буденне буття людини, граничне буття людини.

Осмилюється актуальна проблема ролі філософської публіцистики в академічній освіті і науці. Філософська публіцистика – не просто доступне подання історії філософії або сучасного стану напрямків теоретичної філософії, це сфера духовної творчості, в якій вічні світоглядні проблеми постають в актуальному суспільному контексті. Філософська публіцистика у своїй глибині завжди є гуманістичною, вона стоїть на сторожі сво-

УДК 1:82-92

ФІЛОСОФСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА ЯК МУЖНІСТЬ ВІДКРИТОСТІ ІНШОМУ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ АКАДЕМІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ

© Хамітов Н., Крилова С., 2019

боди думки, пробуджує її критичність, захищає від маніпуляцій. Автор вводить поняття «академічна філософська публіцистика»; в результаті дії такої публіцистики в сучасному демократичному суспільстві виникає відкритість освіти і науки.

Вільна література буває доброю чи поганою, це правда.

Але ще більш справедливим є те, що підневільна література буває тільки поганою...

У тих, хто пише ясно, є читачі, а в тих, хто пише темно, – коментатори...

Дивно, наскільки марнославною є людина, яка хоче переконати себе й інших, що вона прагне до істини, тим часом як вона жадає любові...

Альбер Камю

Суспільна відкритість академічної освіти і науки: можливості філософської публіцистики

Академічна освіта і наука існують у двох вимірах – у межах професійної спільноти і за її межами, коли вони набувають прак-

тичного й суспільного звучання. Саме в другій своїй іпостасі освіта і наука здатні створювати в суспільстві спільний ціннісний і когнітивний, більше того, *світоглядний простір*.

Але яким чином академічна освіта і наука можуть набувати статус суспільної відкритості, коли філософія, фізика, математика, філологія, історія, соціологія існують не для філософів, фізиків, математиків, істориків, філологів, соціологів, а для всього народу, нації, країни? У тоталітарному й авторитарному суспільстві логіка і міра *суспільної відкритості* академічного знання вирішується *закритою* групою осіб. У демократичному суспільстві – академічна відкритість можлива лише в публічній дискусії, живому просторі дискурсу, який з необхідністю виходить за межі академічної спільноти.

За яких умов це можливо? Припустимо, що це відбувається тоді, коли і освіта, і наука виявляються, обговорюються, розгортаються *у формі публіцистики*. Проте мова іде передусім про *філософську публіцистику*, яка здатна як інтегрувати академічне знання, так і поширювати його в суспільстві, здатна «узагальнювати спільні цінності й генерувати сенси» [12, с. 376].

В результаті дії філософської публіцистики маємо справжню тут-і-тепер відкритість академічного знання в його освітніх і наукових вимірах, відкритість сучасності, адже така публіцистика, на відміну від освіти чи науки, «реалізується тут і тепер і дає результат, що необхідний уже сьогодні» [12, с. 377].

Тут можливе одне заперечення. Наш опонент може сказати, що в даному контексті слід говорити не про філософську, а про *академічну публіцистику*, яка й здатна «обслуговувати» освіту і науку (пропагувати, популяризувати, практично спрямовувати тощо). І достатньо: філософська публіцистика значною мірою виходить за межі академічної форми як у своїй генезі, так і в предметності.

На це можна відповісти так: очевидно, що академічна публіцистика може існувати, і це важлива галузь публіцистики, але вона може бути занадто зашороною й обмеже-

ною власне академічною формою в її нинішніх межах, занадто залежною від завдання «популяризації». Тоді як філософська публіцистика здатна виходити на рівень метапозиції, що дозволяє побачити й розв'язати проблемні вузли як у питаннях відчуженості академічного життя від суспільства, так і самого академічного життя. В понятті «філософська публіцистика» звучить та сама свобода думки і духу, яка промовляє і в науковому ступені «доктор філософії».

Можливе заперечення ще одного опонента. Коли ми говоримо про філософську публіцистику в контексті освіти і науки, розділяючи ці дві гілки академізму, то наскільки актуальне таке поняття? Може продуктивніше використовувати поняття «освітня публіцистика» та «наукова публіцистика», тоді як філософська публіцистика є чи занадто широкою, чи занадто вузькою за змістом? На перший погляд, це начебто так. Але наукова публіцистика й освітня публіцистика замкнені кожна на своїй сфері, тяжіють до популяризаторства в кожній з них, тоді як у філософської публіцистики є гуманістична й креативна широта, в академічних вивах якої маємо «волю до наукової новизни» [13], що в межах проекту метаантропології [8; 11; 12; 20] може бути потрактована як така, що виводить з буденного в граничне буття людини [11; 12].

Справжній академізм іманентно тяжіє не стільки до публічності, скільки до *публіцистичності* – чим вищий академічний статус освітянина та науковця, тим більшої міри публіцистичності він вимагає – міри відкритості текстів та виступів, здатності говорити доступно і цікаво, щоб бути почутим колегами сусідніх галузей знання і всім суспільством. На нашу думку, ця публіцистичність є саме філософською, адже дає можливість своєму носію інтегрувати, генерувати й креативно захищати ідеї на різних публічних майданчиках.

* * *

Припустимо, що найбільшою мірою філософська публіцистика проявляється в

гуманітарному (соціогуманітарному) знанні. Можна сказати, що вона виростає з гуманітарного знання. Своєю чергою, завдяки філософській публіцистиці гуманітарна освіта і наука набувають такої суспільної відкритості, що стають *власне гуманітаристикою* – сферою практичного поширення знань і практик людяності.

І тут не можна оминати критичне питання нового опонента. Може філософська публіцистика стосується не науки й освіти взагалі і не гуманітарної освіти і науки зокрема, а *лише філософської освіти і науки*? Чи не зводимо ми академізм і гуманітаристіку до філософії? І в конкретному випадку гуманітарної освіти і науки може слід говорити про *гуманітарну публіцистику*?

Відповідь на це питання передусім потребує усвідомлення того, що *гуманітарна публіцистика* значною мірою є синонімом публіцистики *як такої*. Справжня публіцистика завжди людиновимірна й людиноцентрична, так само як справжня наука й освіта [1; 2; 4], а тому гуманітарна за своєю природою. Проте цієї гуманітарності недостатньо для вирішення тих питань, що стоять перед сучасною освітою і наукою, в тому числі гуманітарною. Потрібна філософська публіцистика, яка тисячоліттями (у культурі Заходу як мінімум від Сократа) культивувала і накопичувала креативні й несподівані рухи думки в рішенні проблемних питань буття людини. Отже, філософська публіцистика є поглибленням просто публіцистики до усвідомлення вічних питань і вічних суперечностей людського буття. І це усвідомлення виражається таким чином, що входить в актуальний контекст свого народу і його країни в будь-які епохи, консолідуючи на цивілізаційні звершення, у тому числі в освітній і науковій сферах.

Слід констатувати консолідуючий характер філософської публіцистики в сучасних кризових суспільствах, до яких належить і Україна. І це не просто консолідація соціуму заради інтересів тієї чи іншої владної групи, це гуманістична консолідація, консолідація задля людини, її прав, свобод, гідності [6]. Дійсно, «на відміну від журналісти-

ки чи просто публіцистики, які заради рейтингу свідомо чи підсвідомо деконсолідують суспільство, «граючи» на конфліктах та скандалах і маніпулюючи свідомістю, філософська публіцистика ставить екзистенціально-психологічні та світоглядні питання, що глибинно хвилюють людину – питання самотності, відчуження, свободи, гідності, справжньої справедливості та її імітацій, а тому дійсно об'єднує людей навколо гуманістичних цінностей» [12, с. 377].

Сьогодні надзвичайно важливо усвідомити, що філософська публіцистика – це не просто доступне подання історії філософії або сучасного стану напрямків теоретичної філософії. **Філософська публіцистика – це сфера духовної творчості, в якій вічні світоглядні проблеми постають в актуальному суспільному контексті.** «Постановка, розв'язання й відкрите дискусійне обговорення цих проблем – це і є реально працюючий у демократичному суспільстві механізм консолідації» [12, с. 377].

Філософська публіцистика у своїй глибині завжди є гуманістичною, вона стоїть на сторожі свободи думки, пробуджує її критичність, захищає від маніпуляцій. «Філософська публіцистика відрізняється від просто публіцистики і, тим більше, від політичної публіцистики не лише глибиною, а й щирістю подачі, налаштованістю на актуалізацію особистості, а не на маніпуляцію нею, на звільнення думки і дії» [12, с. 377]. Філософська публіцистика – це така смислова відкритість Іншому, яка породжує «красу стосунків» із ним [5].

Як відрізнити публіцистику від філософської публіцистики в реальному суспільному процесі? Публіцистика притягується до «злоби дня», як магніт. Але вона може посилювати цю злобу, а може звільняти від неї. Саме тоді вона стає філософською публіцистикою. Якщо публіцистика на злобу дня лише посилює злобу дня, то її точно не можна назвати філософською публіцистикою. Напевно, краще взагалі обійтися без такої публіцистики.

Філософська публіцистика потребує граничного зусилля духу, вона не дається

авторові раз і назавжди. Цікаво, що в історії філософської думки можемо знайти авторів, які були справжніми філософськими публіцистами, але й у певних життєвих обставинах втрачали здатність бути ними. Так, Д. Дідро був філософським письменником і філософським публіцистом, який піднімався над злобою дня. Але час від часу перетворювався в просто публіциста, що розчинявся в «злобі дня». А такий автор, як Е. Фромм, усе своє творче життя утримувався на гребені хвилі філософської публіцистики і саме в цьому жанрі написав найбільш відомі книги [9; 10].

Ми беремо на себе сміливість заявити, що у вітчизняному академізмі є автори, які зробили гідний внесок у розвиток сучасної української філософської публіцистики і яких ми маємо за честь вважати своїми вчителями. Це, передусім, академік В. Шинкарук, який залишив у своїй творчій спадщині не лише теоретичні, а й філософсько-публіцистичні твори. В цьому річичі креативно працювали і продовжують працювати В. Андрущенко, В. Кремень, С. Кримський, Л. Левчук, В. Малахов, Л. Сохань, В. Табачковський, М. Попович.

Цікаво відзначити, що в умовах зростання інформаційного тиску на людину та поширення соціальних мереж в Інтернеті філософська публіцистика (так само як і політична публіцистика) стає все більш лаконічною, ще більше – афористичною [18].

Філософська публіцистика та есеїстика: їх природа та контекст освіти і науки

Спробуємо усвідомити, чим філософська публіцистика відрізняється від есеїстики і від власне філософської есеїстики?

Передусім осмислимо відмінність публіцистики і журналістики. Журналістика – це відображення суспільно значущих подій, публіцистика – їх осмислення, «авторський аналіз цих подій» [12, с. 378].

Філософська ж публіцистика – це авторський аналіз причин суспільно важливих подій і осмислення їх наслідків на основі певної світоглядної позиції. Подібне визначення дозволяє усвідомити, чому філософ-

ська публіцистика може переживати епохи.

При цьому філософська есеїстика теж здатна переживати епохи. Але що таке есеїстика? Припустимо, що це «загострена присутність автора в тексті, де все обертається навколо його Я, що обумовлює акцент не на поняттях, а на образах, метафорах» [12, с. 378]. Центрованість філософської есеїстики навколо авторського Я, її *просякнутість авторською суб'єктивністю* дозволяє нам осмислити цю есеїстику як антонім публіцистики. Дійсно, публіцистика по своїй суті виходить за межі авторського Я, а в есеїстиці будь-яка проблема «стає вторинною по відношенню до представленості в ньому авторського Я» [12, с. 378]. Тому ми надаємо в есеїстиці таке велике значення стилю, який «є мелодика і ритміка присутності автора в тексті» [12, с. 378]. Акцент на стилі й авторській присутності споріднює есеїстику і поезію.

Однак порівняння не просто публіцистики та есеїстики, а власне *філософської* публіцистики й *філософської* есеїстики дозволяє подивитися на проблему дещо інакше. На відміну від просто есеїстики, філософська есеїстика – це рівновага акцентів на проблемі й авторській присутності в тексті. Очевидно, що філософська есеїстика і філософська публіцистика досить близькі. У чому ж відмінність?

На перший погляд, філософську публіцистику відрізняє від філософської есеїстики виражена суспільна значущість проблеми, що осмислюється. Проте це не є головним і сутнісним. Адже «філософська есеїстика неминуче виходить за межі снобізму і авторського нарцисизму хоча б тому, що вона філософська» [12, с. 379].

Принципова відмінність полягає в іншому: філософська есеїстика є монолог, філософська публіцистика завжди діалогічна.

Отже, припустимо, що філософська публіцистика визріває, виростає й розгортається з філософської есеїстики, поступово наповнюючись діалоговою відкритістю – осмисленою відкритістю Іншому. Автор філософської публіцистики – це есеїст, який має мужність відкритися Іншому, вступити-

ти з ним у діалог навколо спільної проблеми. Можна сказати, що в есеїстиці автор пізнає себе, починає любити в собі творчу особистість і ділиться цим з читачем або слухачем. Він перебуває в бутті щирої відкритості себе в тексті. У філософській же публіцистиці автор включає у свій дискурс Іншого, починає шукати розв'язання *спільної* проблеми разом із ним. При цьому він не лише егоцентрично шукає істину разом із Іншим, а здатний любити Іншого і цінувати співтворчість з ним, що породжує здатність до консенсусу, а не лише до компромісу. Таким чином, філософську публіцистику можна визначити як «*діалогову філософську есеїстику*» [12, с. 379].

Класикою філософської есеїстики є твори Ф. Ніцше, в них маємо загострену монологічність і поетичну вишуканість. Натомість великий філософський публіцист античності Сократ увійшов в історію філософії саме як майстер діалогу, а великий філософський теоретик Гегель у своєму філософсько-публіцистичному творі «Хто мислить абстрактно?» доволі дотепно моделює діалоги персонажів і полемізує з окресленими образами опонентів.

У сучасній освіті і науці значущість мають філософські есе з нової й незвичної проблематики. Вони образно-метафорично «схоплюють» проблеми і стають основою для майбутніх теоретичних проривів. Філософська есеїстика є однаково важливою як для освіти, так і для науки, передусім у їх гуманітарних виявах. Однак не менш значущим є перехід від філософської есеїстики до публіцистики, яка здатна поєднати академічну сферу з життям, що її оточує, зробити її насправді практичною.

До того ж, **володіння філософською публіцистикою – невід’ємна складова культури доктора філософії у будь-якій галузі знання.**

Гуманізм філософської публіцистики

Бути людиною у творчому середовищі завжди означає *бути автором*. Але стаючи автором, завжди треба залишатися люди-

ною. Для того, щоб це відбулося, треба виявляти і мужність, і мудрість.

Але що це означає: будучи автором, залишатися людиною? Передусім – можливість виходити за межі лише професійної спільноти і творити те, що потрібне не лише спільноті, а й *усьому суспільству*.

Це така відкритість Іншому, яка й створює філософію у надрах будь-якої професії і будь-якого життя, філософію, яка завжди є публічною. Філософія – це те *надзвичайно елітарне* явище, яке є при цьому *надзвичайно публічним*.

Ще за три роки до Революції Гідності один з авторів цього дослідження у своїй телепрограмі «Свобода думки» міркував з академіком Мирославом Поповичем, який був гостем програми, на тему природи гідності. Як часто буває, найцікавіше прозвучало за межами ефіру. І Мирослав Володимирович сказав дуже важливу фразу: «Найскладніше – гідно викласти філософську думку нефілософам». Думаю, це один з вимірів гідності філософа як автора і людини – бути філософським публіцистом, звільнившись від снобізму, говорити й писати лише в спільноті і для спільноти.

У М. Поповича була одна прикметна особливість: він умів про складне говорити просто, легко й іронічно. Напевно, це і є сутнісне визначення філософської публіцистики, якою майстерно володів Мирослав Володимирович, – і в телевізійних програмах, і в газетних статтях, і в публічних виступах.

Проте за цією простотою і легкістю криється величезна робота духу: потрібно мати велику мужність, щоб відкритися Іншому за межами професійної спільноти.

Важливим є усвідомлення того, в чому відмінність філософської публіцистики від теорії – і в освітніх, і в наукових її вимірах: як пізнання вже пізаного (освіта) й пізнання ще не пізаного (наука)? На перший погляд, відмінність лише в тому, що публіцистика є спрощений вислів теорії; вона популяризує теорію ясною мовою.

Однак відмінність є складнішою. Публіцистика інколи ставить ті проблеми люд-

ського буття, які *вислизують від уваги й можливостей теоретика*. У публіцистиці маємо метафори поряд з поняттями, загострену полемічну спрямованість й екзистенціальну пронизливість. У результаті проблемність людського буття стає дуже випуклою, виразною. Так само випуклими й виразними стають спроби подолати цю проблемність у тексті.

Як ми побачили вище, значно складніше відрізнити філософську публіцистику від есеїстики. Адже у філософській есеїстиці теж є метафори і екзистенціальна пронизливість стилю. Пошук відмінності потребує особливої напруги й ясності розуму. Якщо філософське есе – це щоденник авторської душі і духу, де в ролі Іншого виступає сам філософ, то філософська публіцистика, по-перше, бере проблеми, що є актуальними для всього суспільства, а по-друге, звертається до нового Іншого, *відмінного від себе*. В результаті філософська публіцистика виходить за межі авторського монологу, це діалог з читачем, слухачем і глядачем, який зачаровує й одночасно звільняє думку. В цьому її високий гуманізм. Можна сказати, що справжня філософська публіцистика – ступінь зрілості філософської есеїстики, яка виводить за межі життєвого світу автора у Світ з великої літери.

Проте завжди є небезпека вийти з есеїстики не у філософську публіцистику, а в просто публіцистику, знизивши і навіть втрапивши горіння філософського духу. Саме тому автору слід робити подвійне зусилля – залишаючись есеїстом, наповнювати свою творчість проблематикою, яка посправжньому потрібна суспільству, здатна зацікавити Іншого й подолати проблеми спільного буття з ним.

Це й потребує особливої мужності. Мужності відкритості Іншому. Проте цей Інший знаходиться поза межами не лише монологу автора, а й, як було сказано, *за межами професійної спільноти*.

Філософська публіцистика – це філософія не лише для «професійних» філософів. Або інакше – це значною мірою *філо-*

софія для нефілософів. Це подолання професійного снобізму і особлива відкритість, які можуть викликати проблеми в спілкуванні з колегами. Проте саме через філософську публіцистику і також есеїстику філософія відкривається суспільству. У своїй публіцистичній виявленості філософія відкривається зрілим і самореалізованим людям різних професій у їх вільному потенціалі, а не лише студентам, які *змушені* вивчати філософію – передусім у теоретичних і, на жаль, не завжди живих виявах. Отже, публіцистична відкритість філософії є мовою її справжнього, а не формального входження в освіту, науку, взагалі в культуру.

Отже, у філософській публіцистиці є така важлива ознака, як *креативність*; філософська публіцистика не лише популяризує теоретичні досягнення, а й ініціює їх, висуваючи нові ідеї в образно-метафоричних виявах [14], а надалі актуалізує можливості для їх практичного втілення.

Тут важливо зрозуміти, що питання про необхідність і можливість філософської публіцистики є вторинним стосовно питання про можливість і необхідність філософського мистецтва – філософствування в образах і метафорах, а не в поняттях і категоріях [15]. Для Шеллінга, на відміну від Гегеля, вищий і органічний для людини спосіб осягнення Абсолюту – мистецтво, а не наука. Ця лінія продовжується в екзистенціалізмі і персоналізмі – Людину як мікрокосм потрібно осягати в есе і романі, не об'єктивуючи. Ця здатність філософської публіцистики осягати людину без обернення її на досліджуваний об'єкт, яка споріднює її з філософським мистецтвом, є одним з вимірів її гуманізму.

Все сказане актуалізує важливе питання: філософська публіцистика знаходиться в межах академізму чи за його межами? Для відповіді звернемося до суті академізму.

Проблема плюральності академізму і філософська публіцистика

Академізм – це здатність не «вигадувати велосипед» у тій чи іншій сфері творчої діяльності. Це гранична вимогливість до

себе в пізнанні і творчості. Можна сказати, що академізм – це *справжнє граничне буття пізнання і творчості*. Це аргументованість і строгість пізнавально-творчої діяльності за умови опертя на традицію в ній.

Академізм – це перехід від повноти пізнання і творення відомого до пізнання і творення невідомого. Або інакше: академізм є здатність вийти до пізнання й творення невідомого при максимальному вивченні попереднього досвіду.

Виникає закономірне питання: чи лише в теоретичних формах можливий академізм?

Очевидно, що ні. Принаймні в західній культурі вперто звучать такі словосполучення, як академічний живопис, академічна музика, академічний театр. Мова і приховане за нею буття в культурі натякають на те, що академізм можливий не лише в категоріально-понятійній, а й в образній формі.

Очевидним буде визнати плюральність академізму в культурі. Щобільше, настав час припустити можливість, необхідність і дійсність **академічної філософської публіцистики**.

Можна вважати, що одним із завдань філософського академізму є продукування такої публіцистики. Проте як можливий академізм *узагалі* не лише в теоретичній, а й в образно-художній формі? Якщо філософія є сферою людського буття в культурі, то позитивна відповідь очевидна. Часи, коли слідом за Гегелем ми припускали виняткову теоретичність філософії, залишилися в минулому. Крім того, ми повинні констатувати, що сам Гегель використовує образно-метафоричні когнітивні конструкції навіть у «Науці логіки» і має цілком публіцистичні твори («Хто мислить абстрактно?»)

Інша справа, що академізм різних галузей філософії буде вимагати різних форм прояву і різних акцентів. Так, скажімо, академізм у філософії науки буде переважно теоретичним, тоді як у царині етики, естетики він з необхідністю буде наповнюватися метафоричністю й образністю.

Це ж значною мірою стосується такої галузі гуманітаристики, як філософська антропологія, яка досліджує людську природу, її колізії та межі, здатність особистості у своєму неповторному тілесному, душевному й духовному існуванні впливати на цю природу та навіть змінювати її. До речі, рух від есенціалізму до екзистенціалізму в XIX і XX століттях знаменувався й зміною філософської мови – вона все більше ставала образною й метафоричною. Згадаймо творчі надбання Ж.П. Сартра й А. Камю.

Зрозуміло, що проблема людини не може бути осягнена суто теоретичними засобами, це осягнення потребує образності – і не лише есеїстики та публіцистики, а й філософського мистецтва – передусім філософської романістики. Й. В. Гете, Г. Гессен, Ф. Кафка є не меншими філософськими антропологами, ніж Л. Фейєрбах, М. Шелер чи Г. Плеснер.

До речі, у роботах Л. Фейєрбаха маємо виражений есеїстичний і публіцистичний присмак, а в творчості М. Шелера – поступове посилення есеїстичних і публіцистичних тенденцій; остання робота засновника філософської антропології у XX столітті – «Філософський світогляд» [19] – це, по суті, філософське есе, щобільше, філософсько-публіцистичний твір. На цій основі один з авторів даної статті запропонував тлумачити «філософсько-антропологічне есе» як особливий жанр філософської думки, що знайшло відображення у назві відповідної книги [14].

Отже, якщо академізм у культурі має плюральні прояви, то значною мірою це стосується саме філософської антропології, яка задає методологічні й світоглядні вектори в сучасній гуманітаристиці.

Формалізованість і свобода публікацій в академічній освіті і науці

Діяльність в академічній освіті й науці постійно потребує публікацій – тез, статей, монографій; саме таким чином академічний автор демонструє власну духовну еволюцію, до того ж, робить її ко-еволюцією з Іншим. Тією чи іншою мірою академічний

автор є публічною персоною. Філософська публіцистика як вільний та *особистісно універсальний* спосіб мислення й постає своєрідною кульмінацією цієї публічності, коли здійснюється гранично можлива відкритість Іншому за межами лише професійної спільноти.

Творча свобода і діалог у висловленні ідей, обранні світоглядних і методологічних орієнтирів – важлива умова плідного розвитку освіти і науки в демократичному суспільстві.

При цьому останнім часом в українській вищій освіті і науці маємо прикметний процес – набуття наукових ступенів і вчених звань здійснюється за наявності статей, опублікованих в авторитетних міжнародних виданнях. Якщо раніше була необхідність публікацій статей у *фахових виданнях*, то тепер вони стають публікаціями «другого сорту», адже з'явилися, по суті, *надфахові видання*, які мають особливий сакральний статус. Статті в цих виданнях покликані ввести українських авторів у євроатлантичну наукову спільноту. І це було б прекрасно, якби не дві обставини: необхідність достатньо високої плати за публікації (в бухгалтерському, грошовому смислі) і змушеного, саморепресивного цитування певних авторів, чого подеколи вимагають редакції журналів. Ця вимушеність і саморепресивність виникає тому, що такі публікації стають «наріжним каменем» оцінки ефективності діяльності освітянина і вченого.

Не заперечуючи значущості виходу в міжнародний науковий простір, слід запитати, а на яких умовах можливий (чи неможливий) такий вихід? Де та межа, коли умови виходу в міжнародний науковий простір занадто формалізовані й *пригнічують гідність автора та його Батьківщину*? Хотілося б нагадати, що українські викладачі і вчені мають непоганий «духовний родовід» і не є тубільцями, до яких наразі прийшла цивілізація і яким потрібна «зовнішня незалежна академічна дресура». А тому вони повинні оцінюватися передусім за *якістю і резонансністю ідей*, а не за формальними ознаками публікацій чи ста-

жувань. Доречно згадати глибоку думку Альбера Камю про те, що вільна література буває доброю чи поганою, а підневільна – тільки поганою [3].

У контексті нашої теми слід звернути увагу і на необхідність в оцінці діяльності викладача й науковця враховувати і його публіцистичну активність, особливо в гуманітарній сфері. Адже завдяки цьому його дослідження у своїй царині не тільки отримують суспільний резонанс, а й набувають нові евристичні можливості й перспективи.

Не слід забувати, що, на відміну від природничих наук, у соціогуманітарній галузі приріст знання значною мірою відбувається не в статтях, а в книгах і монографіях, де ідеї автора можуть отримати вільну і гідну розгорнутість, аргументованість та справжню публічність. Саме в монографіях формуються нові методологічні й світоглядні підходи, вибудовуються напрямки. Система оцінки викладача і вченого, яка зараз розгортається, не лише зменшує значення і резонанс монографій, а й не залишає часу на роботу над ними – всі сили ідуть на пошук можливості «просунути» своєю статтю у «надфахове» видання. Ситуацію треба змінювати, і змінювати докорінно.

Філософська публіцистика і публічна філософія: єдність і відмінність

Доволі важливо відрізнити філософську публіцистику від публічної філософії, про яку так багато говорять останнім часом.

Публічна філософія – це філософія, яка набула свого поширення й відкритого звучання в суспільстві. Це, наприклад, публічні лекції з історії античної філософії, викладені популярно й цікаво (в аудиторії, в Інтернеті, на радіо, телебаченні тощо). Не заперечуючи необхідності й важливості такого вияву філософії, визнаючи волю до практичності (у високому розумінні слова) його авторів, слід сказати, що для справжньої відкритості філософії публічності недостатньо. Адже у філософській публічності, яка займається інформуванням і просвітою, часто-густо недостає діалогу, критичної й зацікавленої відповіді слуша-

ча. Вона, по суті, постає *спрощеним* теоретичним монологом.

Філософська публіцистика – це *інша якість* філософського дискурсу завдяки актуальності проблем і діалоговій відкритості будь-якій мислячій людині в сучасності незалежно від її освіти та спеціальності. Про це свідчить багаторічний досвід авторів цієї статті у веденні філософсько-публіцистичних радіопрограм «Філософські діалоги», «Особистість і доля», телепрограм «Свобода думки», «Мистецтво життя», «Нічні роздуми», «Про вічне». Про це свідчить і досвід створеної авторами статті вперше в Україні магістерської програми «Філософська публіцистика, філософське мистецтво і арт-терапія» в

Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова.

Філософська публіцистика, як і філософська есеїстика, робить і суспільство, і людину більш вільними. Саме тому значення філософської публіцистики важко переоцінити. І тут потрібно набувати досвід не лише майстерності, а й мужності володіння цим жанром. І цей досвід слід глибоко досліджувати. Автори планують і досліджувати, і продовжувати, і передавати його молоді.

Хотілося б звернутися до студентів, аспірантів, колег – викладачів та вчених, узагалі до всіх вільно й критично мислячих людей: «Не бійтеся обговорювати глибокі питання в зовнішньому або внутрішньому діалозі, і у Вас є шанс стати філософським публіцистом».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Освіта в контексті духовної еволюції цивілізації // Вища освіта України. 2018. № 2. С. 5–12.
2. Андрущенко В., Хамітов Н. Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проєкту України // Вища освіта України. 2017. № 2. С. 5–17.
3. Камю А. Творчество и свобода. М.: Радуга, 1990. 608 с.
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
5. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз): [монографія]. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. 344 с.
6. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Україна: від штучної та реальної конфронтації до консолідації // Дзеркало тижня. 2017. № 28 (324). 22 липня. С. 4.
7. Сохань Л.В. Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба. Киев: Изд. дом Дмитрия Бурого, 2010. 576 с.
8. Философская антропология: словарь / под ред. Н. Хамитова. 4-е изд., доп. и перераб. Киев: КНТ, 2017. 472 с.
9. Фромм Э. Душа человека. Ее способность к добру и злу // Душа человека. М.: Республика, 1992. С. 13–108.
10. Фромм Э. Искусство любить // Душа человека. М.: Республика, 1992. С. 109–178.
11. Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир. От метафизики к метаантропологии. 4-е изд., испр. и доп. Киев: КНТ, 2017. 268 с.
12. Хамитов Н.В. Філософська антропология: актуальні проблеми. Від теоретичного до практич-

REFERENCES

1. Andrushchenko V. Education in the Context of the Evolution of Civilization // Higher Education of Ukraine. 2018. No. 2. P. 5–12. (in Ukrainian)
2. Andrushchenko V., Khamitov N. Philosophical education and science as a catalyst for the civilization project of Ukraine // Higher Education of Ukraine. 2017. No. 2. P. 5–17. (in Ukrainian)
3. Camus A. Creativity and freedom. Moscow: Raduga, 1990. 608 p. (in Russian)
4. Kremen V.G. Philosophy of human-centrism in the strategies of educational space. Kyiv: Pedagogichna pressa, 2009. 520 p. (in Ukrainian)
5. Krylova S. The beauty of man: personality, family, society (socio-philosophical analysis): [monograph]. Nizhyn: Aspect Polygraph, 2011. 344 p. (in Ukrainian)
6. Pyrozchkov S.I, Khamitov N.V. Ukraine: From artificial and real confrontation to consolidation // Dzerkalo Tyzhnya. 2017. No. 28 (324), July 22. P. 4. (in Ukrainian)
7. Sokhan L.V. The art of liveliness. Purpose Life-making Fate. Kyiv: Publishing House of Dmitry Burago, 2010. 576 p. (in Russian)
8. Philosophical Anthropology: Dictionary / Ed. N. Khamitov. 4th edition, supplemented and redone. Kyiv: KNT, 2017. 472 p. (in Russian)
9. Fromm E. Soul of man Her ability to good and evil // Soul of man. Moscow: Republic, 1992. P. 13–108. (in Russian)
10. Fromm E. Art to love // Soul of man. Moscow: Republic, 1992. P. 109–178. (in Russian)
11. Khamitov N. Philosophy: being, man, peace. From Metaphysics to Metaanthropology. 4th edition, corrected and supplemented. Kyiv: KNT, 2017. 268 p. (in Russian)

ного повороту. 2-е вид., виправ. і допов. Київ: КНТ, 2018. 394 с.

13. **Хамітов Н.** Воля до наукової новизни як умова неможливості плагіату // Вища освіта України. 2018. № 2. С. 13–19.

14. **Хамитов Н.В.** Философско-антропологические эссе. Киев: КНТ, 2018. 284 с.

15. **Хамитов Н.В.** Искусство как разрешение противоречий жизни. Киев: КНТ, 2018. 223 с.

16. **Хамітов Н., Крилова С.** Філософська освіта та наука в Україні: відповіді на нові виклики глобалізації XXI століття // Європейські педагогічні студії. 2015. Вип. № 5–6. С. 95–111.

17. **Хамітов Н., Крилова С.** Філософський словник. Людина і світ. 2-е вид., виправ. і допов. Київ: КНТ, 2018. 394 с.

18. **Хамитов Н.** Афоризмы свободы. Тайна гениальности. Киев: Аftar, 2010. 269 с.

19. **Шелер М.** Философское мировоззрение // Избранные произведения. М.: Гнозис, 1994. 480 с.

12. **Khamitov N.V.** Philosophical Anthropology: Actual Problems. From theoretical to practical turning. 2th edition, corrected and supplemented. Kyiv: KNT, 2018. 394 p. (in Ukrainian)

13. **Khamitov N.** Will for scientific novelty as a condition for impossibility of plagiarism // Higher education of Ukraine. 2018. No. 2. P. 13–19. (in Ukrainian)

14. **Khamitov N.V.** Philosophical-anthropological essays. Kyiv: KNT, 2018. 284 p. (in Russian)

15. **Khamitov N.V.** Art as the resolution of the contradictions of life. Kyiv: KNT, 2018. 223 p. (in Russian)

16. **Khamitov N., Krylova S.** Philosophical Education and Science in Ukraine: Answers to New Challenges of the XXI Century Globalization // European Pedagogical Studies. 2015. No. 5–6. P.95–111. (in Ukrainian)

17. **Khamitov N., Krylova S.** Philosophical Dictionary. Human and world. 2th edition, corrected and supplemented. Kyiv: KNT, 2018. 394 p. (in Ukrainian)

18. **Khamitov N.** Aphorisms of freedom. Mystery of genius. Kyiv: Aftar, 2010. 269 p. (in Russian)

19. **Scheler M.** Philosophical Worldview // Selected Works. Moscow: Gnosis, 1994. 480 p. (in Russian)

20. **Khamitov N., Krylova S.** Metaanthropology as a philosophy of moral education in conditions of multicultural world. 2011, Jinju. P. 30–31.

Тетяна ГЛУШКО

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії Національного
педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
ORCID: 0000-0002-8759-7975

Ключові слова: економічна освіта, критичне мислення, креативне мислення, аналітика, економічна стратегія, криза класичних освітніх програм.

Стаття присвячена дослідженню альтернативних стратегій розвитку сучасної економічної освіти на рівні національних ВНЗ. Відстоюється позиція, згідно з якою головними орієнтирами такої освіти мають бути розвиток критичного та креативного мислення у нового покоління економістів. Стверджується ідея непродуктивності наслідування вже існуючих економічних стратегій та акцентується авторська позиція щодо вдосконалення змісту навчальних програм з економіки, зокрема пропонуються відповідні міждисциплінарні навчальні курси та надається їх короткий опис.

УДК 1:330(378.2)

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ВИПЕРЕДЖАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

© Глушко Т., 2019

В умовах постійних трансформацій соціального середовища відбувається суттєве зростання запитів на практично орієнтовані освітні послуги та відповідні навчальні програми. Крім того, все більш активне впровадження у суспільне життя здобутків технологічного прогресу та інновацій Індустрії 4.0 й надалі вимагатиме оновлення освітніх програм та забезпечення інструментарію для ефективної капіталізації здобутих компетенцій. Такі тенденції у соціальному поступі не можуть не спричиняти відчутного впливу на діяльність університетів, вимагаючи від них створення нових освітніх траєкторій.

Власне, вимоги до сучасного фахівця у ситуації все більш потужного розгортання глобалізаційних процесів мають бути відповідними загальноприйнятим стандартам. Адже в умовах, коли «ринок праці стає глобальним, студентам важливо бути впевненими, що їхня кваліфікація буде визнана в усьому світі» [1, с. 205]. Відповідно, ідея економічної нації, викладена нами у більш ранніх публікаціях (див. [3]), передбачає впровадження глобально орієнтованих, випереджальних освітніх програм. І тільки якісна практична підготовка фахівців дозволить нашій країні сформулювати продуктивну стратегію економічного розвитку.

Отже, про що йдеться? Під випереджальною економічною освітою ми маємо на увазі нетрадиційну міждисциплінарну спрямова-

ність освітніх стратегій в економічній галузі, що орієнтовані на формування у студентства аналітичного мислення та креативних здібностей, на протипагу простому заучуванню принципів та економічних «законів». Власне статус законності тих чи інших економічних положень визначається, як правило, ідеологічними підвалинами панівної економічної доктрини, і сьогодні це доктрина неолібералізму. До того ж, сучасна економічна наука, з позицій міждисциплінарного аналізу, поступово починає ставити під сумнів подібний підхід до вивчення економічних явищ та пропонує аналізувати економіку не як математичну, а саме як гуманітарну науку (див. [6; 7; 9]).

Отже, використання в освітній практиці стандартних підходів, тобто орієнтування студентів на заучування й відтворення панівної економічної ідеології, ніколи не дасть нам можливості «зняти шори» неолібералізму та сформувати продуктивну стратегію економічного розвитку саме для української держави. Зважаючи на те, що наша мета полягає не в стандартизації економічного мислення та закріпленні шаблонів, а саме в розвитку інтелектуального капіталу нового покоління економістів, маємо вживати відповідних заходів на рівні освітніх програм. Так, на нашу думку, розвиток компетенцій у сфері аналітики дасть змогу фахівцям відслідковувати навіть неочевидні тенденції розгортання глобалізаційних процесів та реагувати на випередження у сфері вдосконалення національної економічної стратегії.

Тому освітні програми з економіки, на наше глибоке переконання, мусять містити не тільки традиційні економічні дисципліни, а й комплекс міждисциплінарного спрямування, в тому числі й політекономію, котра була вилучена з навчальних програм наприкінці минулого століття. Але основний акцент ми хочемо зробити саме на дисциплінах філософсько-економічного спрямування. Як відомо, філософія економіки на просторах західноєвропейської цивілізації активно розвивається з середини ХХ століття. Тоді як для України це досить новий дослідницький напрям, що остаточно сформувався тільки на межі тисячоліть. Водно-

час потенціали його розвитку вже сьогодні дозволяють стверджувати, що більшість економічно розвинених країн сучасного світу впроваджує змішану економічну політику, тобто *не позиціонують* так звані «ринкові сили» як основного рушія економічного зростання (див. [6]). Тож для забезпечення якісної реакції українського суспільства на цивілізаційні виклики сучасності, маємо впроваджувати відповідні трансформації в освітнє середовище.

То які ж освітні програми з економіки є актуальними для сучасного студента чи абітурієнта? Якщо останні півстоліття освітні програми ВНЗ передбачали досить різнопланову підготовку, то на часі більш актуальною стає так звана «нішева» освіта. Це пов'язано з суттєвими змінами на ринку праці, де більше можливостей отримує саме фахівець вузького профілю з унікальними навичками та кваліфікаціями, який є якщо не єдиним у своїй галузі, то принаймні одним з найкращих, у чому можна пересвідчитися на підставі ознайомлення з його професійним портфоліо, тобто виконаними ним раніше індивідуальними чи колективними проектами, до яких він був залучений.

Отже, оцінювання кваліфікації потенційних працівників уже сьогодні здійснюється, і скоріше за все так буде й надалі, на основі виконаних ними проектів, інформація про які доступна в мережі, а «найбільшим попитом користуватимуться спеціалісти, які довели... високу ефективність діяльності» [1, с. 192]. Значить, сам процес навчання має від початку бути «прив'язаний» до практичних навичок і здобуття професійного досвіду. Адже «наявність у кандидата досвіду роботи... є більш цінною, ніж ступінь МВА, отриманий в елітному навчальному закладі» [1, с. 169]. У такий спосіб стандартні, суто теоретичні навчальні програми сучасних ВНЗ у більшості своїй виявляються непридатними для підготовки такого типу фахівців, у зв'язку з чим і попит на вищу освіту, у традиційному її прояві, суттєво знижується.

Сучасний світ, дійсно, вирізняється надзвичайно швидкими темпами розвитку, за якими поки що не встигають інерт-

ні соціальні інституції, й освіта не є виключенням. Так, основні тенденції розвитку ринку праці – як у світі в цілому, так і в Україні зокрема – засвідчують, що суттєво зростає попит на такі компетенції, як гнучкість та критичність мислення, креативність, високоефективні комунікативні навички, ініціативність та здатність до командної роботи, тобто **до кооперації** як здатності до використання синергійного потенціалу інтерсуб'єктивної взаємодії.

До того ж, саме з такими запитами до економічних університетів звертаються представники сучасного бізнесу, внаслідок чого останні вимушені суттєво змінювати вимоги до дидактичного забезпечення освітньо-професійних програм. Сьогодні вже не достатньо знати основні принципи тих чи інших економічних концепцій і теорій (маржиналізму, монетаризму, кейнсіанства тощо), але потрібно вміти ситуативно використовувати ці знання, причому з високим рівнем ефективності, вирішуючи складні бізнес-кейси в реальному часі. Тому формування необхідних компетенцій потребує, як бачимо, суттєвого оновлення та вдосконалення університетської освіти.

Водночас однією з ключових компетенцій, на яку є запит з боку сучасних бізнес-структур, є саме креативне мислення, тобто здатність апліканта на вакантну посаду формувати – на основі аналізу інформації – ефективні ситуативні тактики, а іноді й стратегії, причому незалежно від рівня субординації, адже мережева організація бізнес-процесів демонструє свою продуктивність й у разі прийняття ефективних рішень на нижчих рівнях ієрархії. Відповідно, необхідним стає реформатування економічної освіти з орієнтиром на отримання студентами не лише фундаментальних теоретичних знань, а й поглибленого розуміння можливостей їх використання на практиці.

Отже, неефективність освітніх програм на рівні формування цієї компетенції – креативного мислення – може стати головним чинником відмови від вищої освіти взагалі. Адже сучасний ринок праці створює умови для швидкого кар'єрного зростання та

відповідної капіталізації результатів праці й для людей без диплома про вищу освіту. Крім того, онлайн платформи забезпечують умови для ефективної самоосвіти за короткий і в зручний для самого «пошукача» час.

Ми є свідками суттєвої трансформації структури економічної взаємодії у зв'язку з формуванням нового типу економіки, який ґрунтується на мережевій колективній взаємодії глобального масштабу, для якої характерна децентралізація, зміна форматів економічної конкуренції та принципово нові мотиваційні стимули. З'являється таке поняття, як «економіка заслуг», у межах якої окремий суб'єкт здобуває свої соціальні можливості відповідно до пропорцій свого внеску в діяльність заради спільного економічного блага (див.[8]). Як ми вже зазначали, суттєве прискорення приросту технологічних знань спричиняє потребу в спеціалістах вузького профілю, що в економічній сфері передбачатиме, зокрема, ґрунтовну підготовку фахівців у галузі криптовалют та інших суміжних напрямках.

Сучасні суспільства опинилися перед надзвичайно важливим викликом – потребою суттєвого оновлення навчальних програм, оскільки затверджені стандарти не є ефективними в умовах зміни економічної парадигми, коли відстежується тенденція до зникнення старих професій (наприклад, передача механічних функцій штучному інтелекту) та появи нових, сутнісна специфіка котрих наразі ще не є достеменно усвідомленою. Тому на порозі кардинальних структурних змін цілком закономірно постає увага до такого явища, як *випереджальна освіта*. Саме остання дозволить, на наш погляд, формувати навички та кваліфікації на перетині різних спеціальностей для їх більш продуктивної капіталізації у майбутньому.

Як бачимо, в умовах девальвації цінності стандартного диплома про вищу освіту (див. [1]) успішність університетських навчальних програм цілком буде залежати від того рівня практичної доцільності, який вони потенційно зможуть забезпечувати. Тому, крім потужної технологічної освіт-

ної складової, на гуманітарних факультетах першочерговим має стати й оновлення стандартних навчальних планів з економіки шляхом залучення міжгалузевих дисциплін.

Нові освітні формати та відповідні їм інструменти є вкрай важливими в умовах, коли в процес глобалізації залучені не тільки окремі суспільства чи транснаціональні корпорації, а й завдяки зростаючим технічним можливостям Web 2.0 окремі суспільні групи чи індивіди, наприклад, IT-фахівці з різних країн, які з різних точок планети можуть згуртовано працювати над спільним проектом. Тому одним із надзвичайно важливих трендів сучасності стає й індивідуалізація освіти та формування компетенцій для специфічного сектору зайнятості.

Адже, насамперед, для будь-якої країни важливо розвивати освітню галузь у напрямках, які є важливими для її економіки, тобто які сприятимуть впровадженню виробничого процесу та приросту валового внутрішнього продукту. Як зазначає М. Барбер, «будь-який національний уряд зацікавлений у тому, щоб спеціалісти в країні були висококваліфікованими» [1, с. 222], що, на наш погляд, стає особливо актуальним у трансформаційний для глобальної економіки період. До того ж, дослідник наголошує, що сучасні університети мають навіть упроваджувати власні програми щодо створення бізнес-інкубаторів, які будуть відображати властиву їм філософію стартапів. Такі проекти мають упроваджуватися для того, щоб вища освіта не втрачала зв'язок з реальними потребами ринку праці, як ми це, на жаль, маємо сьогодні, адже модель класичного університету такої практики не передбачала.

Формування якісної освіти в сучасних умовах потребує революційних нововведень. Адже епоха трансформацій одночасно несе в собі як загрозу, так і нові можливості, наприклад, створення якісно нових освітніх моделей. У сучасних умовах ми більше не можемо дозволити собі продукувати «знання заради знання», яке піддавалося критиці навіть провідними античними філософами. Сам навчальний процес усе більше, у нових соціальних умовах, на-

буває стандартних рис бізнес-процесу, де замовником послуги є студент, а виконавцем – університет. Як наголошують сучасні дослідники, «у ХХІ столітті освіта трансформувалась у бізнес-індустрію, в якій індикаторами успішності є показники ефективності» [2, с. 79]. Відповідно, умови оплати працівників університету поступового та закономірно стають результатом рівня задоволеності замовника якістю наданої послуги та результатами свого навчання.

Сучасний студент, як споживач освітніх послуг університету, більше не має можливості витратити значний обсяг часу на вивчення суто теоретичних дисциплін, які він не може сьогодні використовувати на практиці. До того ж, боротьба з-поміж університетів за увагу студента виходить сьогодні на глобальний рівень, адже абітурієнти мають змогу обирати серед значної кількості навчальних програм за межами країни проживання. Тому класичні університети з усталеними програмами та відповідними їм навчальними планами опиняються у ситуації зниження попиту на свої послуги, що останніми роками є вже сформованою тенденцією.

Міжнародна конкуренція змушує національні університети відстоювати своє право на існування (див. [1]), що, зокрема, може реалізовуватися й на рівні пропозиції унікальних освітніх програм практичного спрямування, які б вигідно вирізняли університет серед конкурентів. Відповідно, зацікавлення сучасного абітурієнта вітчизняною освітньою програмою, на нашу думку, можливе виключно через *створення та пропозиції інноваційних та абсолютно унікальних освітніх програм як на рівні магистратури, так й бакалаврату*. Такий підхід дасть змогу нам формувати більш продуктивні стратегії розвитку людського капіталу в умовах якісних соціально-економічних трансформацій.

Одним з поглядів на цю проблему є пропозиція визначення ніші того чи іншого університету (див. [1]), тобто визначення основного напрямку своєї роботи. На сьогодні виділяються три основні напрями, а саме: орієнтація суто на академічну еліту,

тобто майбутніх науковців-дослідників; на іноземців, які зацікавлені в освіті за межами своєї країни; або на місцевих жителів певного вікового діапазону. Отже, вважається, що «єдиної успішної моделі не буде; навпаки, основним принципом стане різноманіття» [1, с. 215]. Відповідно, кожен сучасний університет в Україні має визначитися зі своїми освітніми та науковими пріоритетами.

Мусимо також пам'ятати, що саме якість людського капіталу в сучасному світі цілком виправдано визнана головним чинником економічного розвитку, адже особисті навички та компетенції, дійсно, є важливими в процесі синергійного вирішення комплексних задач. Тому й основною особливістю Індустрії 4.0 так само стає специфіка когнітивних та креативних можливостей людини, тобто її здатність до створення та ефективного використання нових науково обґрунтованих знань (див. [8]). Формування ж таких соціально важливих якостей і можливостей мусить забезпечувати саме освіта, яка не зможе виконувати ці функції застарілими засобами.

Структурно-технологічні зміни у світовій економіці мають нас сьогодні, як ніколи, спонукати до активного залучення у процес творення економічного майбутнього нашої країни, а не очікування впливу зовнішніх чинників. Тому ми й пропонуємо, передусім, звернути особливу увагу саме на економічну освіту. Адже практика засвідчує, що освітні стратегії на економічних факультетах провідних українських університетів базуються виключно на заучуванні догм неоліберальної доктрини. Тоді як сучасна економічна наука не обмежується здобутками однієї лише «австрійської школи». Зміна такої освітньої моделі на часі стає кричущо необхідною, оскільки вона в принципі не орієнтує сучасного студента на переосмислення пропонуваного йому готових ідей, рішень і стандартів. А відсутність критичного та креативного мислення в економістів насправді – в усіх можливих сенсах – дуже дорого коштує країні.

Ми сьогодні намагаємося слідувати так званим «перевіреному схемам», згідно з яки-

ми працюють провідні економіки світу, не враховуючи при цьому специфіку – ментальну, регіональну та гео економічну – нашої власної країни. Насправді, застосовуючи більш критичний підхід до таких готових «рецептів», ми побачимо, що універсальних економічних стратегій з однаковим рівнем ефективності для будь-якої країни просто не існує й існувати не може. Неможливо повторити успіх іншої країни, використовуючи ті ж самі засоби, адже ці засоби вже використано, а повторне їх залучення робить нас тільки плагіаторами й ніким більше. Мусимо нарешті визнати, що *плагіат економічних стратегій* інших країн є не просто показником інтелектуальної неспроможності суспільних еліт, а й свідченням відсутності якісного розуміння нашого місця на гео економічній мапі світу.

Така модель економічної освіти продукує виключно фахівців-теоретиків, для яких існує лише одна дієва теорія, незалежно від того, чи працює вона на рівні соціальної практики. На сьогодні це одна з основних проблем нашого суспільства – негнучке економічне мислення, сконцентроване на «універсальній» економічній теорії. Понад двадцять п'ять років практики хоч і засвідчують неефективність такої економічної ідеології, але економісти вперто продовжують наплягати на дієвості стратегії «вільного ринку», тоді як провідні національні економічні системи сучасності мають характеристики економік змішаного типу – кожна з них так чи інакше комбінує потенціали як планового сектору, так і ринкового.

Саме цього й вимагає виважений підхід до розвитку соціально-економічної системи будь-якого суспільства, адже структура національної економіки неоднорідна і, наприклад, такий базовий, але, за визначенням, дотаційний сектор, як сільське господарство, не може ефективно розвиватися без підтримки з боку держави. Тому сучасна економічна освіта потребує не просто абстрактного курсу з «*філософії економіки*», який дозволить усвідомити специфіку альтернативних економічних стратегій та відповідних їм ідеологій, а й *більш структурованого підходу з кількома дисциплінами філософсько-економічного спрямування*.

Така освітня стратегія дозволить більш детально проаналізувати специфіку виробничих процесів на різних рівнях виробництва – аграрного, індустріального та інформаційного. Тому «*філософія господарства*» й постає не як синонім філософії економіки, а як окрема галузь, а отже, й окремий академічний курс, що орієнтований на вивчення не просто основних категорій, ідей та альтернативних ідеологій, а сконцентрований саме на аналізі виробничих процесів на рівні національних економік, а також на осмисленні ефективних виробничих стратегій як національного масштабу в цілому, так і на рівні окремих економічних галузей зокрема, наприклад, аграрної (див. [5]).

Не менш важливим стає у сучасних умовах й виокремлення такої академічної дисципліни, як «*філософія фінансів*», або, якщо скористатися термінологією Г. Зімеля, «*філософія грошей*». Така навчальна дисципліна дозволить звернути увагу не тільки на історію даного феномену як «перетвореної форми» свідомості (термін М. Мамардашвілі), а й проаналізувати альтернативні теорії фінансових стратегій, що пропонувались дослідниками протягом тривалого етапу розвитку філософсько-економічних досліджень. Крім того, зважаючи на появу принципово нового фінансового еквівалента в сучасному цифровому світі – криптовалюти та стратегій забезпечення їх обігу, ця проблематика стає все більш розлогою, а для аналізу її соціально-практичного значення та перспектив подальшого розвитку вже не достатньо виключно економічного інструментарію.

Особливої уваги, звичайно ж, вимагає й «*філософія бізнесу*» як специфічна міждисциплінарна галузь на межі етики, економіки та філософії. Адже для нашої економічної культури все ще проблемним продовжує залишатися навіть саме визначення такого терміна, як «бізнес». На рівні масової свідомості уявлення про цей специфічний вид діяльності дуже часто асоціюється із спекулятивними торговими операціями. Тоді як для розвинених економічних культур євроатлантичного регіону уявлення про цей вид діяльності не редукується до такої спрощеної «схеми».

До того ж, класичні уявлення про бізнес у межах західної економічної культури обов'язково містять такий чинник, як виробництво певного продукту, який бізнесмен реалізує на ринку товарів чи послуг. Адже якщо він не є одночасно виробником, то, за визначенням, не може вважатися й бізнесменом. Тому такий важливий для ефективного розвитку країн чинник, як соціально відповідальний бізнес, є одним з основних, якщо країна прагне до потужного економічного зростання. А тому й вивчення його сутнісної специфіки та етики бізнес-діяльності, в тому числі й на прикладі усталених етичних традицій окремих країн, потребує особливої уваги з боку сучасних освітніх програм з економіки.

Наразі ці чотири базові філософсько-економічні дисципліни (див. [4]) є головними для адекватного розуміння – не заучування, а саме розуміння – специфіки та соціальної значущості економічних процесів і стратегій їх розвитку на національному та глобальному рівнях. Однак, враховуючи швидкі темпи розвитку сучасного світу та трансформацію інфраструктури як в освіті, так і в економіці, з плином часу вони цілком можуть доповнюватися суміжними міждисциплінарними курсами, в тому числі й на перетині економіки з іншими дисциплінами.

До того ж, на сьогодні існує значна кількість альтернативних міждисциплінарних досліджень, результати яких оформлені в наукових статтях та монографіях, які варто враховувати в процесі підготовки економістів нового покоління. Власне й стратегія розвитку українського суспільства як економічної нації, тобто як суспільства, що ідейно об'єднане спільними економічними цінностями, такими як виробництво та економічне зростання господарського сектору країни, а не лише споживання заради споживання, як це є сьогодні, вимагає впровадження інноваційної економічної ідеології, яка передбачатиме не просто звичну для нас за останні десятиліття сировинну інтеграцію у глобальну економіку, але враховуватиме виробничі потенціали та формуватиме відповідні стратегії економічного прогресу.

Отже, суто тактичний підхід до освітніх практик стає все менш продуктивним, а сучасна економічна освіта потребує стратегічного переосмислення крізь призму пошуку альтернативних підходів до організації навчального процесу. Девальвація сучасних дипломів про вищу освіту в умовах поглиблення глобалізації та цифрової еволюції засвідчує, що пошук інновацій у навчальних планах мусить орієнтуватися на міждисциплінарний підхід. Тому *стратегії випереджальної економічної освіти* стають сьогодні одним з важливих векторів розвитку освітніх послуг в економічній галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбер М., Доннелли К., Ризви С. Накануне схода лавины. Высшее образование и грядущая революция // Вопросы образования. 2013. № 3. С. 152–231.
2. Будзинская О.В., Мартынов В.Г., Шейнбаум В.С. «Образовательный ландшафт» в эпоху технологической трансформации // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управление. 2018. № 3. С. 75–81.
3. Глушко Т.П. Економічна теорія нації: соціально-філософський контекст: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 298 с.
4. Глушко Т.П. Навчально-методичні матеріали з освітньо-професійної програми «Аналітика економічних процесів» для спеціальності 033 – «Філософія», освітнього ступеня «Магістр». Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 76 с.
5. Глушко Т.П., Корсак Л.М. Концепція сталого розвитку як аграрна філософія сучасної цивілізації // Мультиверсум: філософський альманах. Київ: Академічний центр «Аналітика», 2007. Вип. 66. С. 54–63.
6. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми и почему бедные страны остаются бедными. М.: ГУВШЭ, 2011. 384 с.
7. Седлачек Т. Економіка добра і зла. Слідами людських пошуків: від Гільгамеша до фінансової кризи. Львів: Вид-во Старого Лева, 2017. 520 с.
8. Форсайт образования 2035. Взгляд в будущее образования в 2035 год. URL: <http://changelab.tilda.ws/foresight2035>
9. Ха-Джун Чанг. Как устроена экономика. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. 322 с.

Значить, проектування випереджальної економічної освіти, яка буде містити й міждисциплінарні академічні дисципліни, для сучасної України є надзвичайно важливим. З одного боку, це дасть змогу нам пропонувати сучасній аудиторії інноваційні авторські курси, що є важливим елементом освітньої моделі сучасних європейських та американських університетів. З іншого – такий підхід створить можливості для організації конкурентного простору на міжнародній арені за умови, що ми забезпечимо якісне викладання інноваційних дисциплін як українською, так і міжнародними мовами.

REFERENCES

1. Barber M., Donnelly K., Rizvi S. An Avalanche Is Coming. Higher Education and the Revolution Ahead // Voprosy Obrazovaniya. 2013. No. 3. P. 152–231. (in Russian)
2. Budzinskaya O.V., Martynov V.G., Sheinbaum V.S. «Educational landscape» in the era of technological transformation // Vestnik of Voronezh State University. Series: Economics and Management. 2018. No. 3. P. 75–81. (in Russian)
3. Hlushko T.P. Economic Theory of Nation: Socio-Philosophical Context: monograph. Kyiv: Drahomanov University Publishing House, 2015. 298 p. (in Ukrainian)
4. Hlushko T.P. Educationally-methodical materials for the educational-professional program «Analytics of Economic Processes» for Specialty 033 – «Philosophy», Educational Degree «Master». Kyiv: Drahomanov University Publishing House, 2017. 76 p. (in Ukrainian)
5. Hlushko T.P., Korsak L.M. The Concept of Sustainable Development as an Agrarian Philosophy of Modern Civilization // Multiversum: Philosophical Almanac. Kyiv: Academic Center «Analytics», 2007. Vol. 66. P. 54–63. (in Ukrainian)
6. Reinert E. How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor. Moscow: HUVSHE, 2011. 384 p. (in Russian)
7. Sedlacek T. Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street. Lviv: The Old Lev Publishing House, 2017. 520 p. (in Ukrainian)
8. Foresight Education 2035. A look into the future of education in 2035. URL: <http://changelab.tilda.ws/foresight2035> (in Russian)
9. Ha-Joon Chang. Economics: The User's Guide. Moscow: Mann, Ivanov & Farber, 2015. 322 p. (in Russian)

УДК 140.8+330.366+378.1

ДУХОВНА БЕЗПЕКА МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАГРОЗ ДВОХ ГЛОБАЛЬНИХ КОЛАПСІВ І КОНСЦІЄНТАЛЬНИХ ВІЙН: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД

Костянтин КОРСАК
доктор філософських наук, професор,
ПУВО «Київський медичний університет»

Юрій КОРСАК
кандидат філософських, ст.н.с.
Інституту вищої освіти НАПН
України

Людмила АНТОНЮК
ст. викладач кафедри університетської
освіти і права Університету менеджменту
освіти НАПН України

Олена БОЙЧУК
ст. викладач кафедри педагогіки та психоло-
гії Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
керівник психологічної служби

Тамара КІРИК
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
та соціально-гуманітарних дисциплін ПУВО
«Київський медичний університет»

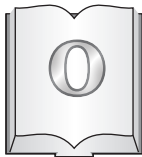
Лариса ЛЯШЕНКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра іноземних мов для природничих
факультетів, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

Анатолій ПОХРЕСНИК
кандидат філософських, доцент, директор
Київського технікуму електронних приладів

Ключові слова: криза людства, Еко-
логічний колапс, помилкові прогнози,
Духовно-інтелектуальний колапс, ноо-
технології, ноонауки, консцієнтальні вій-
ни, захист молоді.

© Корсак К., Корсак Ю., Антонюк Л., Бойчук О., Кірик Т.,
Ляшенко Л., Похресник А., 2019

Автори критично аналізують зарубіжну та українську наукову пресу в темі оцінки сукупності загроз для сучасного людства та зменшення духовної безпеки для студентів України. На основі відкриття групи екологічно безпечних ноотехнологій доведено глибоку помилковість усіх теорій неминуєності глобального колапсу через наростання екологічних та інших загроз. Заміна цими технологіями всіх наявних гарантує усунення екобезпеки, лікування біосфери і поєднання чисельності людства з підвищенням якості життя. Автори виявили, що виникла і швидко посилюється інша загроза для популяції Homo Sapiens Sapiens, яку названо «Духовно-інтелектуальним Колапсом – ДіК». ДіК розпочався з розпаду моралі і кількома ознаками різкого зменшення спроможності людей до мислення та усвідомлення загроз для себе. Виявлено факт високої уразливості молоді з боку консцієнтальних нападів. Запропоновано засоби захисту студентів засобами ноотехнологій і ноонаук.

брана для аналізу *тема є загальноактуальною* в сучасних умовах розвитку не тільки України, а й усього людства. Останні зміни в інформаційно-комунікаційній сфері створили умови для нових форм співпраці науковців і викладачів ЗВО України та інноваційних шляхів проведення і поширення наукових досліджень. Можливо, що ця стаття є одним з перших результатів змінених умов для утворення авторських колективів, обговорення і публікації кінцевих матеріалів. Загальний доробок авторів статті перевищує тисячу публікацій, тому їх професійний рівень не викликає сумнівів, а значна тривалість співпраці дала змогу переконатись у спільності патріотичних і світоглядних поглядів, що не заважає різноманітності індивідуальних уявлень та оцінок. Лідерство у створенні тексту належить першим двом авторам, а участь всіх інших є близькою за значенням, тому для них було погоджено алфавітне розташування.

Очевидно, що на різних мовах існує колосальна кількість текстової, графічної та е-інформації з частин тієї широкої теми, що проголошена в заголовку. Для її належного висвітлення ми маємо потребу у використанні одразу кілька молодих термінів. Укажемо, що під двома глобальними колапсами ми розуміємо загальновідомий та очевидний Екологічний колапс і ще маловідомий та недостатньо усвідомлений Духовно-інтелектуальний колапс у формі деградації спроможності людства до критичного мислення разом із занепадом моралі. *Духовну безпеку* слід розуміти в ширшому від релігійного сенсу як інтегральну частину державної безпеки в аспектах дотримання Конституції України; *консцієнтальна війна* є частиною характерних для сучасності гібридних війн, запланованою і здійсненою для глибокого втручання у свідомість жертви і порушення, зменшення чи знищення її когнітивних спроможностей, зокрема, деформації національного самовизначення. У статті ми спираємось на найновіші матеріали і публікації й акцентуємо

переважно не чужі думки, а власні спостереження, аналізи і висновки.

Мета статті полягає в критичному аналізі оцінок сьогодення й формулювання списку тих проблем, які з приходом ХХІ ст. стають усе гострішими і загрожують існуванню людства.

Конкретні завдання скеровані на аналіз впливу на освіту і виховання молоді найновіших за часом появи чинників комплексного впливу на неї. Ми розраховуємо виявити і дослідити не розкриті іншими науковцями тренди, розробити уточнену диференціацію глобальних загроз для усіх нас, пояснити причини слабкості успадкованих програм індивідуального духовного самозахисту наших сучасників перед консцієнтальними атаками в сучасній інформаційній атмосфері.

Методи дослідження, застосовані в цій статті, є творчим поєднанням загальнофілософських законів і перевірених на практиці засобів природничих і гуманітарних наук. Та головними для нас будуть досягнення і відкриття найостанніших секторів досліджень доквілля і людини, зокрема, ноотехнологій і ноонаук [3]. Загалом наше дослідження спирається на перспективний принцип глобального еволюціонізму з новітніми трансдисциплінарними підходами.

Виклад результатів. Розпочнемо ми з доведення помилковості узгодженої світової оцінки сьогодення, похибок в упорядкуванні переліку загроз для людства за рівнем їх небезпечності, недоліків у діяльності національних і світових мереж ЗМІ, виявлення прихованої і найбільшої загрози для всієї популяції Homo Sapiens Sapiens – *Духовно-інтелектуального Колапсу* (ДіК).

Коротко нагадаємо про те, що впродовж останніх кількох сторіч широкі простори Східної Європи значно відставали від того, що ми називаємо «Заходом» – від лідерів індустріалізації, що спромоглися на цій основі побудувати колоніальні імперії різного розміру та розвинути великі національні навчально-наукові комплекси, пристосовані до потреб виробництва й оборони. Домінувало і не зникло навіть зараз пе-

рекониання у тому, що народам Сходу лишається тільки наздоганяти й повторювати досягнення Заходу. Це дуже добре відчувала й студентська молодь Сходу, а особливість життя її української частини полягала в цілковитому незнанні правильної історії своїх пращурів та їх ролі в появі індоєвропейського мовного і культурного світу.

СРСР виник як результат спроби втілення у життя ідей Комуністичного маніфесту. Спершу він ледь не вмер з голоду й урятувався завдяки допомозі гуманістів Заходу й тимчасовій відмові від воєнно-комуністичної економіки й поверненню до ринкової. Шанс на піднесення Й. Сталін і комуністи отримали в роки Великої депресії, коли дуже швидко руками і головами переважно американських інженерів і майстрів майже одномоментно отримали набагато більше тисячі новеньких заводів, фабрик, електростанцій та усього іншого. Завдяки цьому СРСР не тільки не зник у Другій світовій війні, незважаючи на грандіозні людські втрати, а ще й зміцнився через конфіскацію кращої частини «звільненої від нацистів» європейської промисловості. Це все старанно приховувалося від радянської молоді. Навіть зараз дуже важко зустріти правду про те, що головну роль у фантастично швидкому прогресі ядерного сектору економіки СРСР у другій половині 1940-х років відіграла не розвідка і праця маленької групи радянських фахівців, частина яких перебувала в ГУЛАГУ, а знання кількох сотень німців з величезної лабораторії професора Манфреда фон Арденне (1907–1997, URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Арденне_Манфред_фон).

Схоже, що професору в останній момент наказали «сидіти тихо», тому все обладнання – від пробірок аж до 15 тонн урану – невдовзі опинилося в СРСР. Німці жили з можливим на той час комфортом (Москва, острів на озері Селігер, Сухумі), працювали чесно, отримували радянські нагороди аж до надання права повернутися додому після утворення соціалістичної Німецької Демократичної Республіки й озброєння СРСР до рівня наддержави.

Страх усіх держав Заходу перед цим арсеналом не зник і зараз. Не випадково США та їх союзники зробили все можливе для знищення практично всього військового, наукового і конструкторського потенціалу новоутвореної України. Аналіз векторів втручання держав Заходу в українські «незалежні» справи свідчить про продовження цієї «деструкто-допомоги» – йде підтримка переважно на словах і активна політика залучення до себе нашої найбільш талановитої молоді й успішних представників точних наук. А от про випадки надання Заходом вигідних місць праці нашим дипломованим правникам чи узагалі «менеджерам» ми щось не чули...

Утримаємося від детального аналізу причин перетворення США в лідера планети не тільки за тоннажем надрукованих на власному верстаті доларів, а й у кількості, якості й практичній результативності наукових досліджень. А ось у стратегічному плануванні та у футурології у них не все так добре, як у фармакології чи кіноіндустрії. Хорошим прикладом ми вважаємо велику «трилогію про майбутнє» переважно американської групи футурологів під керівництвом Д. Медоуза [6]. Вже перша книга вразила світ кількістю і точністю негативних прогнозів, лише один з яких указував на умови позитивної еволюції людства в XXI ст. У наступних двох творах група Медоуза не згадує про нього жодного разу. Вона доводить неминучість повної катастрофи і пропонує готуватися до тотальної війни за ресурси, передбачаючи повний Колапс у другій половині XXI ст. Ми називатимемо його «Екологічний колапс». Цю позицію підтримують численні твори незалежних аналітиків з Римського клубу (дуже характерний – останній із них [7]).

Тож обмежимося аналізом новітнього футурологічного досягнення держав Заходу, що має понад 15 тисяч авторів рівня PhD і ще вищого – так званою «Відозвою № 2» [10]. Це вражаюче розпачливе звернення до людства, в якому перша частина містить графіки та інші докази прискорення руху до згаданого Екологічного колапсу.

су. Ще важливішим і вартим критичного аналізу ми вважаємо перелік 13 конкретних заходів для порятунку людства від загибелі:

«1) поширення заповідників на значну частину земного, морського, прісноводного та повітряного середовищ;

2) збереження екосистем шляхом припинення експлуатації лісів, пасовищ та інших природних середовищ;

3) відновлення місцевих рослинних спільнот у великих масштабах (насамперед – лісів);

4) переосмислення регіонів з альфа-хижаками, для відновлення екологічних процесів та природної динаміки;

5) розробка та прийняття законів проти браконьєрів і захист видів, що знаходяться під загрозою зникнення;

6) скорочення продовольчих відходів через освіту та поліпшення інфраструктури;

7) зміни у харчуванні з переходом в основному на продукти рослинного походження;

8) подальше зниження рівня народжуваності через підвищення освітнього рівня;

9) поліпшення природоохоронної освіти для дітей, а також загальне залучення суспільства до оцінки природи;

10) виділення грошових інвестицій та інших ресурсів для стимулювання позитивних змін у довкіллі;

11) розробка та просування нових зелених технологій та широке використання поновлюваних джерел енергії;

12) перегляд нашої економіки для зменшення нерівності в багатстві та забезпечення оподаткування, скерованого на захист довкілля;

13) науково обґрунтовані демографічні прогнози сталості населення на довгий термін разом з об'єднанням націй та лідерів для підтримки життя на Землі» [10].

Очевидно, що перші 10 заходів скеровані на зменшення простору для людей і збільшення – для тварин, що тільки загострить труднощі з виробництвом їжі та іншого необхідного. Лишається нереальним заклик 12 – прірва між відсотком багаті-

їв і масами злидарів тільки поглиблюється. Пункт 13 теж формулює мрію – на планеті більше ознак розбрату, як щирого поєднання і толерантності. Ми бачимо пункт 11 по-справжньому центральним, але недостатньо чітким і концентрованим. Слова «зелені технології» не уточнюються, а тому сприймаються як заміна палива з нафти спиртами з цукрової тростини чи кукурудзи. Тому «Відозву № 2» у світі зустріли без ейфоричного захоплення і не поклали в основу негайних рішень ООН та всіх урядів.

Слабкість указаних творів науковців Заходу ми вбачаємо у поверховості аналізу й відмові від власних кращих здогадів, зокрема, вже згаданого позитивного прогнозу №13 у книзі 1972 року [6], побудованому на припущенні про можливість прискорення технологічного прогресу. Він і справді існує й розвивається, але в потоці нанота інформаційних технологій згадані й інші футурологи Заходу навіть зараз не помічають появу перших екологічно нешкідливих технологій – **ноотехнологій**. Тільки вони спроможні врятувати світ від Екологічного колапсу, а от всі інші (індустріальні та сучасні інформаційно-комунікаційні) лишаться шкідливими і знищать біосферу разом з людьми.

Увесь склад авторського колективу цієї статті у своїх нових творах пропагують нотехнології як той засіб, що спроможний поєднати зростання чисельності людства з лікуванням біосфери і підвищенням якості життя (найточніший позитивний прогноз містить стаття [1]). Ми сподіваємося на те, що широка наукова громадськість підтримає ідею прискореного створення і поширення ноотехнологій, що дасть змогу людству своєчасно ліквідувати небезпеку неконтрольованого падіння у прірву Колапсу. Але для повного успіху необхідно об'єднання урядів та інших керівників планети для скерування наявних ресурсів тільки і виключно на розвиток ноотехнологій.

Продовжимо наш аналіз і доведемо, що становище людства набагато гірше, як його бачать футурологи Заходу і які помилково

вважають неіснуюче «глобальне потепління» мало не най-найбільшою загрозою для всієї популяції *Homo Sapiens Sapiens*. Пропонуємо для цієї надзагрози робочу назву «*Духовно-інтелектуального Коласу* (ДіК)», оскільки вона полягає в прискореній деструкції спроможності людей до міркувань узагалі, а до правильних – зокрема.

Кращі філософи всіх часів і народів під час пошуків відповіді на питання про найвище призначення Людини в Природі найчастіше лишалися у полоні песимістичних міркувань. Нагадаємо лише один приклад – досягнення нобеліанта з етології австрійця Конрада Лоренца (1903 – 1989). Він вразив світ Заходу твором з назвою «Вісім смертних гріхів цивілізованого людства», що був оприлюднений практично одночасно з доповіддю групи Д. Медоуза «Межі зростання» [6]. Укажемо всі вісім у максимально стислому варіанті, але без втрати основного змісту:

1) перенаселення Землі та наростання агресивної поведінки;

2) спустошення природного життєвого простору;

3) гонитва всіх і кожного наввипередки з самим собою;

4) зникнення сильних почуттів і афектів унаслідок зніженості;

5) генетичне виродження;

6) розрив із традицією через брак контактів між батьками і дітьми, що викликає перші патологічні наслідки вже у немовлят;

7) безперервне зростання індоктринованості людства через посилення зомбувального впливу новітніх ЗМІ;

8) ядерна зброя створює для людства значну небезпеку, але її уникнути набагато легше, як нівелювати загрозу від семи інших процесів [5, с. 4–61].

Світові події останнього півстоліття свідчать про проникливість К. Лоренца і появу ДіК через практично повну неспроможність усього людства перебороти перші сім щойно вказаних недоліків мислення і поведінки через їх популяційно-генетичну й видову природу. Вкажемо також на те, що люди не мають природного захис-

ту від загущення популяції, адже мільйони років первинної еволюції відбувалися у складі невеликих (до перших десятків осіб) груп. На відміну від солов'їних, люди вже не один раз засвідчували неспроможність до регулювання чисельності й перевищенням межі чисельності знищували середовище свого перебування і себе в ньому.

З іншого боку, як свідчать найновіші відкриття, саме компактування пращурів одного з попередників *Homo* призвело до формування «Гнізда» як місця спільного захисту найменших і вразливих членів групи й засобу потужної їх соціалізації. Находять усе нові докази, що природно-генетичні та соціальні риси мислення і поведінки сучасних *Homo Sapiens Sapiens* є наслідком того, що кожен з нас є учасником «надорганізму – Гнізда», а не цілковито незалежним індивідом з необмеженою свободою волі. Висловимо припущення, що найкращим варіантом для людини є урівноважена з можливостями довкілля густина «гнізд». Якщо ж їх надто багато й частина вміщує в собі десятки мільйонів особин, то вириваються на волю відзначені К. Лоренцом видові недоліки мислення і поведінки, що з плином часу спільно формують передумови початку ДіК.

Прояви духовно-інтелектуального колапсу вже цілком помітні, а кількість їх повільно зростає. Обмежимося тим, що вже яскраво буяє на Заході і навіть розпочало загрожувати Україні. Та спершу нагадаємо про закони етології та про розподіл чоловічих особин у «гнізді» чи племені на дві групи істотно різної чисельності. «Інтелект племені» складається з 4–5% чоловіків, які народжуються з критичним мисленням і метою шукати й трансформувати знання і компетентності, вдосконалюватися в ремісництві та ін.

Звернення до законів етології дає нам право вважати «інтелектом племені» приблизно 4% осіб чоловічої статі, які народжуються з критичним мисленням і такими специфічними мізками, що вони впродовж життя примушують їх володарів безперервно шукати і використовувати всю

доступну інформацію ([2] та ін.). Решта ще в ранньому підлітковому віці відділяється від старших і в запеклому змаганні між собою формує упорядкованість – «піраміду». Її вершину й позицію вождя племені захоплює альфа-особина з усім добре відомими рисами мислення і поведінки. Найбільшого досягали ті племена і народи, де рішучі вожді все ж шанували знання і поради кращих з указаних 4% (історичний приклад – тандем з «альфа» – Македонського і мудреця Аристотеля).

Корисно зауважити, що завдяки порадам своїх «розумників» китайці цілковито перемогли завойовників-монголів не на полі бою (тут монголи досягли вершин можливого і насправді тимчасово стали цілковито непереможними), а через застосування алкоголю, наркотиків, необмеженої чисельності гаремів та усього іншого. Змінилися дві-три генерації, і монголи в Китаї стали безсилими алкоголіками із затуманеними мізками (Золота Орда протрималася довше, але закінчила так само).

А тепер найголовніше: екологи довели, що людство в біосфері стало видом-агресором, що надто порушив її рівновагу, а це неминуче провокує відсіч усього довкілля

практично необмеженої сили. Перше, що здійснює «знерівноважена» біосфера, – пошкоджує мізки виду-агресора. Подібно до того, як це сталося з монголами в Китаї (а перед тим – ще в керівників Римської імперії), аномалія виникає і поширюється з теренів найкомфортнішого життя. Витоком сучасних і доволі масових збочень, як уважають автори, стала Данія, що першою у світі не тільки визнала можливими одноставеві шлюби, а й надала дозвіл на адоптацію ними з притулків покинутих діточок.

Відзначена К. Лоренцом видова схильність людей до інновацій та виграшу змагання з собі подібними виявила себе в бажанні американців випередити данців. Кіно, телебачення, театр і мало не вся культура США вже на межі 1990-х років підхопили приклад данців, вславляючи «кольорових – блакитних, синіх, рожевих і т.д.». Вони стимулювали тренд з хірургічними і медикаментозними змінами статі, таврували всіх нормальних і незадоволених цими збоченнями «недорозвиненими пітекантропами».

У результаті на території одних тільки США сформувалися десятки тисяч аномальних людських соціальних комірок, у

Таблиця 1

Соціально важливі показники для дорослих, які з дитячого віку росли в різних за статевим складом родин (у %)

Показники	Нормальні родини	Лесбійські родини	Родини з геїв
1. Були одружені на момент дослідження	0.43	0.36	0.35
2. Жили в неофіційних стосунках	0.09	0.24	0.21
3. Родини, в яких вони виросли, отримували ту чи іншу соціальну поміч	0.17	0.69	0.57
4. Вони самі отримували соціальну поміч у момент дослідження	0.10	0.38	0.23
5. Мали роботу з повною оплатою	0.49	0.26	0.34
6. Безробітні на момент дослідження	0.08	0.28	0.20
7. В останні роки подумували про самогубство	0.05	0.12	0.24
8. Вважають себе цілковитими гетеросексуалами	0.90	0.61	0.71
9. Зустрічалися з венеричними хворобами	0.08	0.20	0.25
10. До них сексуально торкалися батьки чи старші	0.02	0.23	0.06
11. Їх примусили до сексу проти їхнього бажання	0.08	0.31	0.25-

яких на даний момент зросла значна кількість дорослих. Цей контингент дав можливість соціологам розпочати порівняння цих дорослих осіб з тими їх ровесниками, вихованням яких займалися біологічні тато й мама в нормальних родині. Результатом одного з цих досліджень є таблиця 1, запозичена з уже достатньо відомої праці американського професора М. Регнеруса [8].

Уже з перших кроків дослідження М. Регнеруса викликало лютю не тільки ЛГБТ, а й так званих «лібералів» при владі. У результаті перевірили всі анкети і вимірю-

вання американця й підтвердили – таблиця й багато подібних до неї містять ФАКТИ, а тому нормальним людям цю інформацію слід активно використовувати для захисту від тандему «ліберали + ЛГБТ». Тут не можна бути ні толерантними, ні пасивними, адже дані з третього і четвертого рядків гранично переконливо свідчать про те, що аномальні родини продукують нових соціально аномальних, які своє збочення вважають особливою цінністю, вартою крадіжки досягнень і ресурсів нормальних людей, які й наповнюють бюджети.

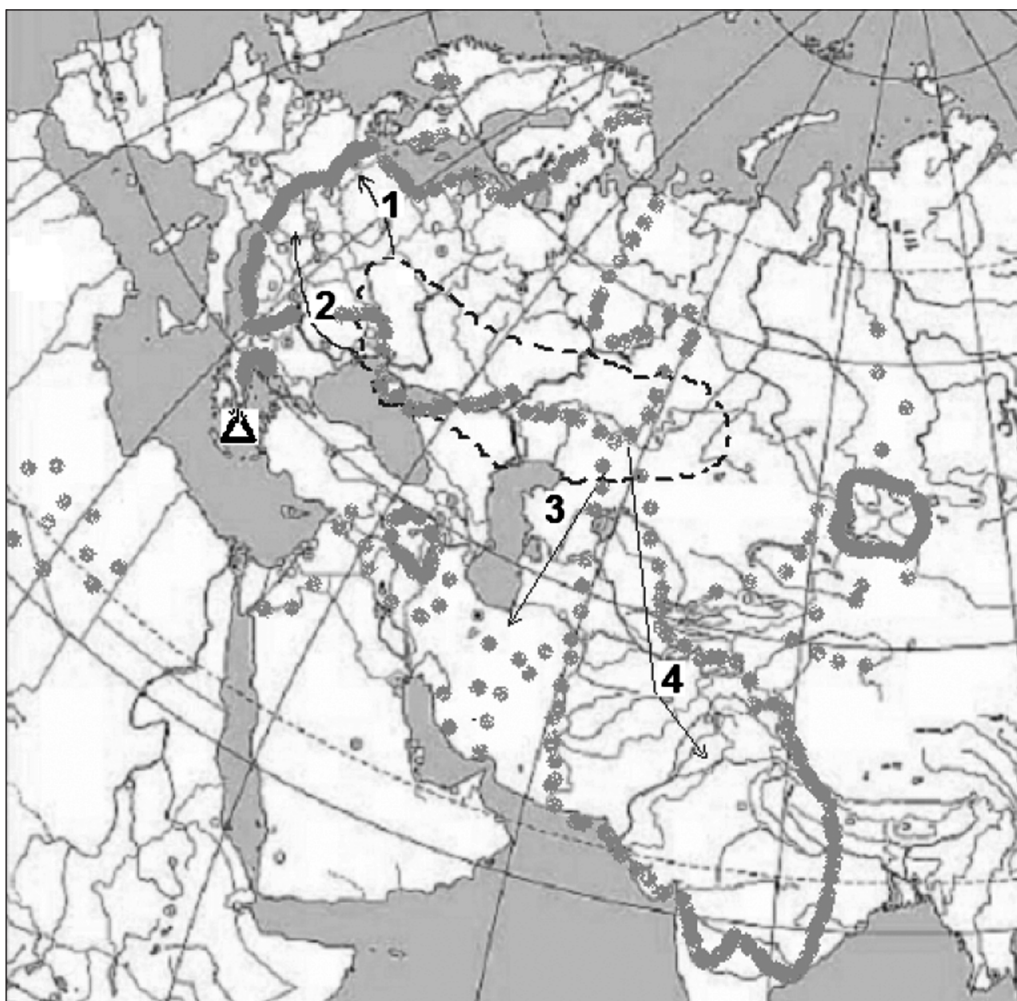

Рис. 1. Пояснення розповсюдження «слов'янської» чоловічої гаплогрупи R1a1a після розпаду Великого Трипілля і формування відповідного світу в Європі

У даний момент на Україну та українців линує вимоги зі США і Західної Європи зробити геїв та лесбіянок «гордістю нації». Труднощі минулого і некомфортність сьогодення врятували більшість населення України від ментальних збочень, подібних до данських. Слід також цінувати заслуги пращурів, адже *вони, а не греки, обдарували Європу і світ індоєвропейськими мовами і цивілізаційними нормативами.*

Це висловлювання ми вважаємо принципово важливим для духовної безпеки нашої молоді та швидкого підвищення її опірності до впливу організаторів гібридних війн. Сформувати компетентного фахівця, носія високої моралі й кращих людських якостей, свідомого захисника Вітчизни й гордого спадкоємця героїв-пращурів успішніше можна на фактах і правді, а не на солодкій брехні, що використовує видові недоліки поведінки людини (другий шлях обрали й обстоюють В. Путін і, на жаль, більшість росіян).

На наше спільне задоволення час міфічно-брехливих історичних наук уже закінчився. Фізики навчилися досить точно визначати вік та інші характеристики археологічних знахідок, а біологи вміють розшифровувати їх біологічну складову. Кількість вимірів ще невелика, але й вона достатня для побудови схеми на рис. 1.

Для формування національної гордості в наших студентів під час використання рис. 1 чи інших схем ми пояснюємо, що пращури мали дві гілки – землеробську і мисливську. Перша на Близькому Сході винайшла землеробство і дрібне скотарство, а під час повільного розселення на Захід у лісостепах України генетично злилася з мисливцями-аріями, сформувавши в IV тис. до н.е. виключно гуманну та інтелегентну культуру Трипілля-1. За наступні тисячоліття вони поширили свій господарський вплив до Західного Сибіру на основі розробок гігантських мідних родовищ і надовго сформували вказану пунктиром зону глибокого поділу праці, активної торгівлі й культурного впливу, яку ми пропонуємо називати «Велике Трипілля – ВТ». Саме

із зони ВТ в усі боки поширилися «виробничі терміни – теги», що й зараз складають спільний лексикон усіх понад 400 мов індоєвропейської мовної сім'ї. У 2017 р. на цій основі ми висловили гіпотезу «хмарнотетового» утворення індоєвропейського світу й поширення відповідних мов.

Світ ВТ перебував у розквіті, коли 3500 років тому надвибух Санторінського вулкану в Егейському морі (положення вказано на рис. 1) на кілька місяців закрив Сонце майже непроникними стратосферними аерозольними хмарами. Велике Трипілля розпалося через переміщення його населення. Рух східної частини ВТ відомий усім як «похід аріїв» і вказаний на рис. 1 стрілками 3 і 4. Суцільна і доволі широка сіра лінія оточує місця з високим відсотком чоловічих генів R1a1a у наш час, пунктирна – де їх менше, а цятки – де їх легко помітити тільки через генетичний аналіз.

Швидко зростає кількість доказів того, що наші пращури із західної частини Великого Трипілля силою зброї потоками 1 і 2 досягли меридіана Берліна, де й встановили західні кордони «слов'янського світу» (розташування східних кордонів загальновідоме). Російські науковці нещодавно генетичними вимірами виявили, що так звані «великороси» з'явилися ледь тисячу років тому як результат поєднання чоловічих слов'янських чернігівсько-сіверських генів з жіночими «азійськими» генами. В. Путін категорично заборонив поширити ці дані через ЗМІ і підтримує наступну теорію руху людей з Півночі на Південь: спершу виникла Північна Ладога, потім Псков і Смоленськ, а тільки по тому з'явився Київ і всі південні слов'яни. Як не прикро, але серед українських науковців чимало прихильників того, що «українці не мають жодної спорідненості з трипільцями», хоч вона аж променить з майже повної тотожності народної культури незалежної України і майже всіх побутових звичаїв трипільців. Ми переконані, що скептики замовкнуть, коли держава матиме кошти на десятки тисяч точних вимірів в усіх куточках України.

Праця членів авторського колективу цієї статті скерована на використання нових вимірів у фаховій діяльності у ЗВО та НДІ й під час роботи зі студентами, коли ми намагаємося допомогти їм у момент вибору життєвого шляху і формування національної самосвідомості. З певною прикрістю ми виявили факт дуже малої опірності молоді до ідеологічної та інших видів пропаганди (стаття [4] та інші), але одночасно довели можливість її безперечного зміцнення через радикальні зміни в змісті історичних дисциплін і нового бачення загальновідомих літературних творів усіх часів. Своєчасне повідомлення дітям і підліткам наявних і майбутніх даних про ФАКТИ за період щонайменше 15 000 останніх років обов'язково змінить світогляд усіх представників нових генерацій незалежної України.

Очевидно, що настає час максимально активного використання нових фактів про прадавнє минуле українського народу і про формування всього слов'янського світу. З цим не можна зволікати, адже з Росії лине потужний потік брехні й підступів. Наприклад, ми звернули увагу на значне зростання кількості негативних за змістом матеріалів про Україну. У хід іде все хоч більш-менш придатне для «доведення», що українці абсолютно неправильно харчуються, не знають правил безпечної життєдіяльності й порушують їх усі й без винятку, нездатні до продуктивної праці й не вміють використовувати сучасні технології. Кожного разу автори цих наклепів посилаються на зарубіжних фахівців чи просто вказують, що йдеться про «досягнення зарубіжних науковців». Наш аналіз свідчить, що цю основу складає суміш відвертої брехні, створеної на російські кошти окремими громадянами країн Заходу, і поганої

статистики про сучасну Україну, яку легко відшукати в матеріалах Всесвітньої організації з охорони здоров'я, Світового Банку і навіть ООН. У своїй роботі зі студентами ми звертаємо велику увагу на вказану тенденцію, адже боротися з нею необхідно зараз, а не після вкорінення брехні у головах нашої молоді.

Головний наш висновок має звучати так: багато тисяч років тому за безпосередньої й найактивнішої участі наших пращурів відбулося «перше одуховлення людства» з формуванням індоєвропейського мовного, культурного і технологічного світу. З творчості й винахідництва наших пращурів користь отримали багато народів між Атлантикою і Китаєм, а ядро нашого народу-землероба, на жаль, перебуваючи на центральній лінії нападів кочівників, змушене було з усіх сил боротися за виживання, отже, не мало змоги будувати й підтримувати міцну державу, спроможну давати відсіч усім ворогам. Духовну стійкість молоді слід зміцнювати через надання школярам і студентам новітньої інформації, через їх ознайомлення з тим колосальним культурним внеском, яке наші пращури здійснили в інтервалі від 15 тисяч років тому аж до розпаду Великого Трипілля упродовж останніх сторіч II тисячоліття до нашої ери.

І наостанок найголовніше: з межі 2000-го року з теренів України йде ще малопомітне «друге одуховлення» – поширення ідеї рятівних ноотехнологій і ноонаук. Заміна ними наявних виробництв гарантовано вбереже людство від екологічних загроз і, дуже сподіваємося, що через ноовиховання та інші засоби своєчасно ліквідує небезпеку повного зникнення людей, чим загрожує поглиблення Духовно-інтелектуального Колапсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Корсак К. В.** Ноофутурология XXI века: условия спасения популяции Homo Sapiens Sapiens // RELGA. 2015. №1 [289]. 25.01. URL: www.relga.ru
2. **Корсак К. В.** Особенности мозга подростков и персонажей Большой Истории // RELGA. 2014. №10 [283]. 28.08. URL: www.relga.ru

REFERENCES

1. **Korsak K. V.** Noofuturology of the XXI century: the conditions for saving the population of Homo Sapiens Sapiens // RELGA. 2015. No.1 [289]. 25.01. URL: www.relga.ru
2. **Korsak K. V.** Features of the brain of adolescents and characters of the Great History

3. **Корсак К. В., Корсак Ю. К.** Свідоцтво на реєстрацію авторського права на твір «Нооглосарій (нооенциклопедія)». №55840. 30.07.2014 р. Київ: Державна служба інтелектуальної власності України, 2014.

4. **Корсак Ю. К.** Причини вразливості молоді в сучасній консцієнтальній війні // Вища школа. 2017. №2. С. 86–93.

5. **Лоренц К.** Обратная сторона зеркала: пер. с нем. М.: Республика, 1998. 393 с.

6. **Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рэндерс И.** Пределы роста. М.: МГУ, 1991; За пределами роста. М.: Прогресс, Пангея, 1994; Пределы роста. 30 лет спустя. М.: ИКЦ «Академкнига», 2008.

// RELGA. 2014. No.10 [283]. 28.08. URL: www.relga.ru

3. **Korsak K. V., Korsak Yu. K.** Certificate of registration of copyright for the work "Nooglossary (noocyclopedia)" [*Svidotstvo na reyestratsiyu avtors koho prava na tvir «Noohlosariy (nooentsyklopediya)»*]. No. 55840. July 30, 2014 Kyiv: State Service for Intellectual Property of Ukraine [*Derzhavna sluzhba intelektual'noyi vlasnosti Ukrayiny*], 2014.

4. **Korsak Yu. K.** Causes of vulnerability of youth in the modern conspiracy war // Higher school [*Wyscha shkola*]. 2017. No. 2. P. 86–93.

5. **Lorenz K.** The reverse side of the mirror: Trans. with nim. Moscow: Republic [*Respublika*], 1998. 393 p.

6. **Meadows D. H., Meadows D. L., Renders I.** Limits of growth. Moscow: Moscow State University, 1991; Outside limits of growth. Moscow: Progress, Pangea, 1994; Limits to growth. 30 years later. Moscow: ICC "Akademkniga", 2008.

7. **Ernst Ulrich von Weizsacker, Anders Wijkman. Come On!** Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. Springer, 2018. 220 p

8. **Regnerus M.** How different are the adult children of parents who have same-sex relationships? Findings from the New Family Structures Study / Social Science Research. 41(2012) 752-770. URL: www.elsevier.com/locate/ssresearch

9. The Future We Want: Outcome document adopted at Rio+20. URL: www.un.org/en/sustainablefuture

10. World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice / William J. Ripple, Christopher Wolf, Thomas M. Newsome, Mauro Galetti, Mohammed Alamgir, Eileen Crist, Mahmoud I. Mahmoud, William F. Laurance, and 15,364 scientist signatories from 184 countries // BioScience. 13 November 2017. URL: <https://academic.oup.com/bioscience/advance-article/doi/10.1093/biosci/bix125/4605229>

Вільям КОВАЛЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри практичної психології
Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя

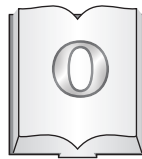
Ключові слова: універсальні критерії, стандарти, зміст, наукові тексти, основні типи знаків, референти, денотати, дидактологістика, розум, інтелект.

У статті розглянуто три універсальні критерії і стандарти змісту текстів будь-яких наук і дисциплін. Перший тип критеріїв і стандартів стосується засобів подання змісту вченими в наукових текстах, і такими засобами є чотири основні типи знаків: знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і математичні знаки. Вчені у відповідних науках досліджували положення, правила і закони походження референтів і денотатів знаків, правила оперування знаками, які потім отримують статус відповідних стандартів використання знаків ученими інших наук. Другий тип критеріїв і стандартів стосується універсальних форм змісту текстів: процес, проміжні параметри процесів (стан), результати процесу і властивості, які-

УНІВЕРСАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ТА СТАНДАРТИ ЗМІСТУ ОСВІТНІХ І НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

© Коваленко В., 2019

ми універсальними формами змісту текстів учені уточнюють і конкретизують предмети своїх досліджень. Оскільки змісти текстів створюють учені за участі власного розуму та інтелекту, то третій тип універсальних критеріїв і стандартів зорієнтований саме на них.

б'єктна сфера змісту певних наук і дисципліну багатьох ЗВО світу найчастіше зорієнтована пріоритетом матеріалістичної філософії і природничо-наукової парадигми, які визначають статус існування досліджуваних та досліджених явищ як таких, що існують об'єктивно і незалежно від учених, які їх досліджували. А предметну сферу **змісту** досліджуваних та досліджених явищ можна подати узагальненим терміном і поняттям «соціальна система» як організація людей на основі виробничої, економічної та ідеологічної діяльності.

Сенс виробничої діяльності ми пов'язуємо з виробництвом *речей* у самому широкому контексті. Економічну діяльність – з виробництвом *грошей*, уточнюємо, не купюр, а ефективних засобів, способів і прийомів *заміни технологій натурального обміну речами та послугами на грошові засоби та техно-*

логії, яким (засобам, способам, прийомам та послугам) учені-економісти надають статус «умовної еквівалентності». Ідеологічну (від «ідея») діяльність ми пов'язуємо з *виробництвом ідей* різних видів: наукових, економічних, політичних, юридичних, національних, профспілкових тощо.

Об'єктом нашого дослідження є зміст, а також засоби та форми його (змісту) подання вченими та його існування у текстах будь-яких наук і дисциплін. Зазначимо при цьому, що терміни «зміст» і «текст» тісно взаємопов'язані, але різниця між ними полягає в тому, що походження та існування «змісту» зумовлюється інтелектуальними діями вченого, його розумом [4: 1, с. 769], а термін «текст» із технологічними аспектами (опис, друк тощо) [4:3, с. 614] у підручниках, статтях, монографіях та ін.

Предметом нашого дослідження є *критерії і стандарти* змісту текстів, а також його (змісту) засобів і форм подання та існування у текстах визначених наук і дисциплін з метою використання їх (критеріїв і стандартів) для однозначної інтерпретації змісту, а також оцінки його професійної (високий рівень) коректності. Образно кажучи, мова йтиме про створення певних одиниць вимірювання *змісту* текстів та оцінки його якості, керуючись певними *універсальними* критеріями і стандартами.

Слід зазначити, що окремі аспекти заявленої теми уже досліджували інші вчені. Так, логічну структуру навчального матеріалу досліджував А. Сохор [11]. Смыслову структуру навчального тексту та проблеми його розуміння з'ясовував Л. Добраев [6]. Актуальною стала й проблема синергетичних міждисциплінарних взаємозв'язків на різних рівнях, зокрема синергетичних концептів у нелінійних контекстах [2], як, до речі, і трансдисциплінарність сучасної науки як виклик для вищої освіти [3]. І саме тому, як зазначає В. Луговий, постає проблема понятійно-термінологічного стандарту в моніторингу якості освіти [1].

Тож постає питання: в чому полягає суть зазначених критеріїв і стандартів змісту текстів різних наук і дисциплін?

Відповідь на це питання подано нами у назві статті терміном «універсальні», що тим самим уточнює мету та кінцеві результати наших досліджень. Але водночас і спантеличує читачів, які отримують вищу фахову освіту у ЗВО на пріоритетній основі природничо-наукової моноmodalної парадигми, яка *об'єктно* розводить *змісти* текстів окремих *фахових* наук і дисциплін як *принципово* різних.

Зазначимо, що не зразу може усвідомлюватись той факт, що термін «зміст», який стосується текстів наук і дисциплін, матиме подвійне тлумачення в цій статті. А саме в контексті природничо-наукової парадигми, яка фаховізує змісти окремих наук і дисциплін як різних, керуючись положеннями, правилами і законами зазначеної парадигми. І логістичної парадигми, яка стосується засобів і форм його (змісту) подання вченими та існування в текстах підручників, статей, монографій тощо, які є основними засобами теоретичної та практичної підготовки спеціалістів ЗВО. А зміст і тексти підручників, статей, монографій, як кінцеві результати наукових досліджень, створюють учені тих чи інших наук своїм умом, розумом, інтелектом.

Саме тому в назві статті уточнюється предметна сфера використання результатів наших досліджень, поданих терміном «дидактологістика», який складається з двох частин: «дидактика» – теорія освіти та навчання і «логістика» від гр. *logistika* – мистецтво міркувати, рахувати [8, с. 300]. І по суті визначає кінцеву мету наших досліджень: не тільки давати та мати певні професійні, фахові знання, але й вчити професійно міркувати, керуючись при цьому універсальними критеріями і стандартами аналізу та оцінки змісту, уточнюємо, власне наукових текстів будь-яких наук і дисциплін.

Звертаємо увагу на суть терміна «універсальний», який дає нам і право, і можливість *узагальнювати* як аналіз змісту текстів будь-яких наук і дисциплін, так і конкретизувати оцінку його (змісту) якості, керуючись універсальними стандарта-

ми. І саме цей термін задає певні передумови «практичної філософії», а також «практичної логіки», яка, на думку Є. Войшвилло, теоретично ще не розроблена [6, с. 4], а також і «практичної термінології».

Водночас звертаємо увагу на два інші терміни, які зазначені у назві статті: «критерій» і «стандарт». «Критерій. Підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірло, мірка» [4: 2, с. 7]. «Стандарт. Прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам [4: 3, с. 413].

Різниця між ними полягає в тому, що термін «критерій» має статус теоретичного типу узагальнень, а «стандарт» – практичний тип узагальнень (до виробів).

Ми виділяємо три універсальні типи критеріїв щодо аналізу *змісту* та *форм* його подання вченими в текстах будь-яких наук і дисциплін.

Суть першого типу універсального критерію стосується засобів, які використовують учені, працюючи над *змістом* текстів своїх підручників, статей, монографій. При цьому вчені використовують чотири *основних* типи знаків: знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і математичні знаки. Оскільки типів знаків чотири, то й предметних сфер референтів знаків (лат. *referens...* 3) *лінгв.* предмет, з яким співвідноситься слово або інший знак) [10, с. 433] – також чотири і вони мають бути різні.

Знаками-словами вчені позначають об'єктивно існуючі предмети та явища, їх властивості, переміщення тощо. Доказом є наявність частин мови: іменники, прикметники, дієслова та ін. Частин мови в українській та російській мовах десять. В інших мовах їх може бути більше або менше.

Механізми утворення денотатів (від лат. *denotare* відзначати, позначати) [10, с. 92] знаків-слів здійснюється на чуттєво-образній основі, оскільки будь-які знаки, в тому числі і знаки-слова, як матеріалізовані утворення (текстовізовані, фонетизовані), мають енергетичні характеристики, як і оточуючі предмети та явища, які позначаються цими знаками. При одночасній дії на органи чуття між ними виникають зв'язки

та відношення, які існують у свідомості в образній формі (образи знаків-слів і образи предметів, образи їх властивостей тощо).

Знаками-термінами вчені позначають не предмети та явища навколишнього середовища, а результати операцій свого мислення, використовуючи логічні терміни типу логічні форми мислення – поняття, судження; елементи логічних форм мислення – суб'єкт, предикат, рід, вид, клас та інші види узагальнень.

Механізми утворення *денотатів* знаків-термінів не можуть здійснюватись на чуттєво-образній основі, оскільки результати операцій мислення, які існують у свідомості, не мають явних енергетичних характеристик (не враховуючи наявності нервової системи). Для цього потрібна зовсім інша система механізмів інтерпретації з використанням логічних знань і знань термінології. Якщо таких знань не мають у достатній мірі вчені, викладачі, студенти та майбутні спеціалісти будь-яких наук і дисциплін, то *змісти* текстів підручників, монографій, статей можуть відображатись ними тільки переважно у чуттєво-образній та лексичній формі.

Знаками-концептами вчені мають позначати *сутність* досліджуваних (у гіпотезі) та досліджених (у визначенні) предметів або явищ, використовуючи логічну операцію визначення поняття, указуючи у визначенні найближчий рід та фахову парадигму, яка *фаховізує сутність*, тобто визначає систему координат інтерпретації сутності, а також видові ознаки уже *досліджених* явищ у вигляді наукових фактів, закономірностей тощо. Референтом денотатів-концептів постає фаховізована *сутність дослідженого* предмета, явища, а денотатом – визначене вченим поняття «дефініція». При цьому мають місце дві *форми* існування знака-концепта: розгорнута (дефініція) і згорнута, яка подається одним знаком-концептом.

Математичними знаками вчені позначають переважно результати своїх експериментів.

Другий тип універсальних критеріїв ми номінуємо терміном «універсальні *форми*

змісту» тексту. Суть даного критерію полягає в тому, що вчені будь-яких наук досліджують явища в динаміці, розвитку і номінують цей підхід терміном «процес» (фізичний, хімічний, психологічний, політичний) тощо. Проміжні параметри процесу вчені номінують терміном «стан» (ті самі та інші). Процес має кінцевий результат, номінований фаховим терміном. А детерміноване цим результатом утворення номінується терміном «властивість».

Отже, існують чотири «універсальні форми змісту»: процес, стан, результат процесу і властивість, які тісно взаємопов'язані. Але окремо вони мають принципово *різні акценти* змісту щодо уточнення суті родової ознаки визначуваного та досліджуваного предмета або явища: або процес, або стан, або результат процесу, або властивість.

Це загалом майже відомі речі, але існує глобальна проблема, суть якої полягає в тому, що три з чотирьох типів знаків, а саме знаки-слова, знаки-терміни і знаки-концепти вивчають різні науки, референти та механізми утворення денотатів знаків зовсім різні, а зовні вони (знаки) абсолютно однакові. Тож постає питання: чи усвідомлюють зазначену проблему вчені, викладачі, студенти та спеціалісти, які отримують вищу фахову освіту?

Ми стверджуємо таке: це можливо лише за наявності в них однієї надзвичайно важливої умови. І такою умовою є наявність третього типу універсального критерію, яким постає їх *ум, розум, інтелект*.

Одним із перших, хто звернув увагу на цей тип критерію, був Лейбніц. «Нашому віку випало щастя бути свідком створення інструмента, який дивним чином удосконалив наш зір, а з усіх органів нашого тіла жоден не є настільки важливим для пізнання світу, як очі, але настільки розум, цей інструмент інструментів і, так би мовити, око ока, перевершує не тільки очі, але й будь-який інший природний інструмент, настільки перевершує усі телескопи і мікроскопи, це знаряддя самого розуму, яке ми збираємось розглянути» [9, с. 446]. І цей

параграф під назвою «Елементи розуму» Лейбніц присвячує їх аналізу.

Лейбніц не дає коректного визначення сутності розуму, інтелекту, як, до речі, і більшість учених, переважно психологів. І тому в наукових текстах переважають не визначення сутності розуму, а характеристики розуму, його структури, видів тощо.

Ми даємо таке визначення сутності розуму. Розум є потенційна властивість, тобто здатність ученого відображати як свої думки, ідеї, роздуми, міркування, так і думки, роздуми, міркування та ідеї інших, які графовізовані в наукових текстах або фонетизовані, при використанні чотирьох основних типів знаків: знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і математичні знаки, керуючись положеннями, правилами і законами наук, причетних до розуму та фахового розуміння: психологія, логіка, термінологія, концептологія, лінгвістика, математика і фахові науки.

Наше визначення сутності розуму свідчить про те, що розум є складним міждисциплінарним синергетичним утворенням, яке зумовлене знаннями багатьох наук, а не однієї психології (як мислить переважна більшість учених), кожна з яких виконує певні функції в структурі розуму.

Оскільки розум мислиться переважно як психологічна категорія, парадигмою якої постає у вітчизняній психології теорія відображення, то інші науки дають відповідь на те, що відображається розумом (думки, роздуми, міркування), які засоби використовуються (слова, терміни, концепти, математичні знаки), уточнюючи тим самим різні предметні характеристики їх референтів і денотатів, керуючись при цьому парадигмами *власних* наук. І саме парадигми цих наук визначають статус *універсальних стандартів* якості і фахового розуму як міждисциплінарного синергетичного утворення і водночас також наукових текстів будь-яких наук і дисциплін, оскільки їх фаховізовані сутності в кожній окремій науці відповідають (мають відповідати) положенням, правилам і законам природничо-наукової парадигми.

Слід уточнити при цьому, що окремі предметні сфери наук, які подані нами у визначенні поняття «соціальна система», маючи статус фахових наук, підпорядковуються як власним фаховим парадигмам, так і парадигмам тих наук, які подані у визначенні розуму, оскільки в текстах відображені дві онтологічно різні реальності: об'єктивно і незалежно існуючі від учених, які їх досліджували, і його власні (вченого) суб'єктивовані утворення, номіновані терміном «розум».

У висновках нашого дослідження зазначимо, що універсальні критерії і стандарти (як предмет нашого дослідження) відносяться як до якості освіти будь-якого ступеня, так і до тих, хто має професіональне ставлення до освіти (викладачі, науковці), так і водночас до тих, хто має лише мотив оволодіння науковим знанням (студенти, слухачі). Але в обох випадках вони повинні мати високий рівень власного розуму, інтелекту для відповідної передачі або засвоєння наукових фахових знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Луговий В. І.** Проблема понятійно-термінологічного стандарту в моніторингу якості освіти // Вища освіта України. Дод. 3, т. 7: Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти». Київ, 2008. 440 с.
2. **Кочубей Н. В.** Сиргетические концепты в нелинейных контекстах. Palmarium Academic Publishing, 2013. 259 с.
3. **Нестерова М.** Трансдисциплінарність сучасної науки як виклик для вищої освіти // Вища освіта України. 2014. № 4. С. 29–34.
4. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В Яременко, О. Сліпущенко. Вид. 2-ге, випр. Київ: Вид. «АКОНТ», 2006. Т. 1. 926 с.; т. 2. 926 с.; т. 3. 862 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: УРЕ, 1975. 776 с.
6. **Войшвилло Е. К., Дегтярев М. Г.** Логика: учебник. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. 528 с.
7. **Доблаев Л. П.** Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания. М.: Педагогика, 1982. 176 с.
8. **Кондаков Н. И.** Логический словарь-справочник. 2-е изд., испр. М.: Наука, 1976. 720 с.
9. **Лейбниц Г. В.** Сочинения: в 4 т. М.: Мысль, 1984. Т. 3. 734 с.
10. **Розенталь Д. Э., Теленкова М. А.** Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: Просвещение, 1976. 543 с.
11. **Сохор А. М.** Логическая структура учебного материала. М.: Педагогика, 1974. 190 с.

REFERENCES

1. **Luhovyi V. I.** Problem of conceptual and terminological principles in monitoring of education quality // Vyshcha osvita Ukrainy. Appendix 3, vol. 7: Special Issue «Vyshcha Osvita Ukrainy within the integration towards the European educational space: Monitoring of education quality». Kyiv, 2008. 440 p. (in Ukrainian)
2. **Kochubei N. V.** Synergetic concepts in nonlinear contexts. Palmarium Academic Publishing, 2013. 259 p. (in Russian)
3. **Nesterova M.** Transdisciplinarity of Modern Science as a Challenge to a System of High Education // Vyshcha osvita Ukrainy. 2014. No. 4. P. 29–34. (in Ukrainian)
4. New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language / compiled by V.Yaremenko, O.Slipushenko. Second Edition. Revised Edition. Kyiv: AKONT Publishers, 2006. Vol. 1. 926 p.; Vol. 2. 926 p.; vol. 3. 862 p. (in Ukrainian)
5. Dictionary of Foreign Words / under the editorship of O.S.Melnychuk. Kyiv: Office of editor-in-chief of the Ukrainian Soviet Encyclopedia under Academy of Sciences of Ukrainian SSR., 1975. 776 p. (in Ukrainian)
6. **Voishvylo E. K., Dehtyarev M. H.** Logic: Manual for higher school. Moscow: Yzd-vo VLADOS-PRESS, 2001. 528 p. (in Russian)
7. **Doblaev L. P.** Conceptual Structure of learning material and problems of its understanding. Moscow: Pedahohyka, 1982. 176 p. (in Russian)
8. **Kondakov N. Y.** Logical dictionary and reference book. Second revised edition. Moscow: Nauka, 1976. 720 p. (in Russian)
9. **Leibnits G. V.** Collected Works in four volumes. Moscow: Mysl, 1984. Vol. 3. 734 p. (in Russian)
10. **Rozental D. Э., Telenkova M A** Dictionary and reference of linguistic terms. Moscow: Prosveshchenye, 1976. 543 p. (in Russian)
11. **Sokhor A. M.** Logical structure of learning material. Moscow: Pedahohyka, 1974. 190 p. (in Russian)

Marja NESTEROVA

Habilitated Doctor in Philosophy, Associated Professor, Professor of the Department of Management and Innovative Technologies of Social-Cultural Activity National Pedagogical Dragomanov University Academic coordinator of Jean Monnet Module SCEGES доктор філософських наук, доцент, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова, академічний координатор модуля Жана Моне

Ключові слова: європейські цінності, міжкультурний діалог, освітній простір, соціальна згуртованість.

У статті розглянуто процес імплементації європейських цінностей в освітній простір України. Показано зв'язок розвитку соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу на фундаменті спільних цінностей. Упровадження ціннісно-орієнтованого підходу повинно здійснюватися в різних напрямках освітнього простору – від викладання та навчання до врядування вищих освітніх закладів. У статті окреслено як існуючі здобутки в цьому напрямку, так і наступні практичні завдання щодо імплементації європейських цінностей соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу в український освітній простір.

УДК 005.963.1:327(4)

IMPLEMENTATION OF EU VALUES IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL DIMENSION: INTERCULTURAL DIALOG AND SOCIAL COHESION DEVELOPMENT

© Nesterova M., 2019

Values are crucial important for the sustainable development of modern societies which are now in a difficult social-political situation not only Ukrainian but European society. But the EU experience in this field is quite important for Ukraine. The attractive power of European Union is that it's a community based on shared values. "This hint is often given to counter prejudice that the European Union was created only for economic reasons, use only large enterprises or regulate only superfluous. In fact, the first treaty that governed the relations between European countries after the Second World War (Treaty of Rome) also served economic cooperation, but was primarily intended to help secure peace in Western Europe" [Guide]. But nowadays there is big problem - crucial challenges of loss of European values, migration crisis and an infringement of human rights and fundamental freedoms. it is necessary both to the European Union and Ukraine to revise their priorities in educational policies and to implement initiatives with a great emphasis on social skills and inclusiveness. We see constantly face-to-face struggling

cultures from everyday communications up to civilization's choice wars. To prepare future social actors to the new societal challenges seems to be not technical but social problem because of separation of modern society, global network constructions of social links and communications. Obviously, the effective intercultural communications are key factors of civil society's sustainable development. Therefore, the implementation of the European Values Studies, Intercultural Dialog Studies, Social Cohesion Policy Studies is very important for the civil society needs in Ukraine confirmed by the fast changing challenges of complex nonstable social reality. Otherwise, we are noticing the growth of requirements for skills and competencies of employees, diversity and result orientation of students requiring fundamental changes in the high education system. This fact has been reflected at some modern analytical reports: "Skills for a Modern Ukraine" (WB, 2015); "Reforming High Education" (Ukrainian Sociology Service, 2015); "Reform of High Education: opinions of students and rectors" (Fund "Democratic Initiatives", 2015).

Stages of the problem development.

There are some projects on the above topics of European Values researches in Europe, for instance, European Values Think-Tank [4], European Value Studies [3], Values of Europe [12] etc. Some of them are focused on education programs. Thus, Values of Europe project offers the quite new educational tools described in the "About European Values Guide to Learning and Teaching". The guide is intended to provide teachers and learners with the necessary foundations for an open, fruitful and knowledge-based discussion of European values. At the same time, the guideline should encourage teachers in adult education, but also other educators, to engage in the teaching of European values in their courses and offers, and to successfully plan and implement teaching and learning activities [12]. Why this EU values discourse is extremely important for Ukraine? The matter is in willings and attitudes of the major part of the Ukrainian society which considers the EU Values to be

the core attractors of expected changes in society. Since nineties the EU values was the main moral and ethical orientation, one of the most important trends for Ukraine. The EU values were the powerful attractor during i.e. called "Dignity Revolution" in Ukraine. After that the discussion of values, search of national identity and strategic vision for Ukraine became especially acute. European choice that Ukraine has confirmed in 2013–2014 needs to be protected in public and experts' disputes, in the classrooms, with the value-based curricula, with the help of evidence (data) collected using up-to-date research methods and techniques, including IT tools.

When we are speaking about dissemination of EU values it is important to stress that it's necessary to start teaching values early. In means that we have to talk about values in nursery school and primary schools. It is obvious, that value discourse is very important for teenagers but it should be provided in different scenarios and in different modalities. The process of discussing values with teenagers, teaching young people to stand by their values and protect them will be more effective in a debate form (preferably, not in a fight at a frontline).

To do this, Ukrainian teachers should be trained to teach values: first, be aware of their personal values; share the values of their institution (school or university), discuss values with associates and contest values of opponents, and be equipped with methodologies, teaching techniques and resources. These requirements lead to appropriate changes in higher pedagogical educational sphere – how to teach new Ukrainian teachers? The answer is to start from upgrading educational principles and personal competences of teachers at the higher pedagogical educational institutions.

But there are some general problems in the value-based approach in the Ukrainian educational dimension.

Firstly, one of the main problem is strong unpredictable correlation between Ukrainian national identity and values VS European

values; secondly, the conflict between the freedom allowed by liberal European ideology and restrictions imposed upon an individual by certain values, principles or standards. Another important challenge is how to bring values into education system and make education effective: teach as a separate subject, integrate / embed into existing curricula, teach values as extra-curricular activities, e.g. organize events where learners would practice values, instead of imposing them etc. Which values are more important for us?

Not seeking the fast answers about the most actual EU values we can consider other foundations of value-based approach – social cohesion and intercultural dialog principles, which are in the focus of EU policies and acting programs.

The problem of social cohesion and its implementation in the educational dimension is quite actual for Europe. Thus, the Yerevan Communiqué in 2015 is a good illustration of this trend, such as making European Education systems more inclusive. This is an essential aim for the European Higher Education Area as European population become more and more diversified, also due to immigration and demographic changes. The actuality of the above educational policy trend of Social Innovation in Education and Lifelong Learning is confirmed by the results of the first empirical phase of the EU funded project “Social Innovation: Driving Force of Social Change” (SI-DRIVE). It takes stock of challenges and practice fields of social innovations gathered in the SI-DRIVE policy field report on education and lifelong learning. Policy foresight and recommendations were elaborated in the first Policy and Foresight Workshop on Education and Lifelong Learning which took place in autumn 2015. This policy brief will be updated after the final empirical phase at the end of the project in 2017 [1].

Thus, it leads to the necessity of proper changes and innovations in the educational system. In separate because of various reasons society, education can act as a powerful resource to achieve the European goal of social

cohesion. However, at present, educational dimensions are failing as they demonstrate by the fact that many individuals, communities, are being excluded, both educationally and socially, from benefits that should be available to all. But there is the key support of the initiatives on the above problems solving from European Commission. Many projects on this direction are financed by its various programs (Horizon 2020, Erasmus+). Thus, there is a well-known Includ-ED project, an Integrated Project of the European Commission’s 6th Framework Program under priority 7, “Citizens and governance in a knowledge-based society”. The Includ-ED project seeks to identify education strategies that help overcome inequalities and promote social cohesion, and thus contribute to meeting the EU’s Lisbon goals. The research also distinguishes practices that engender social exclusion, particularly of vulnerable and marginalised groups. The project focuses on the impact of education systems up to the compulsory level (including vocational and special education programmes), with a view to highlighting inclusive approaches for education and social policy [3]. This is the process of launching substantial social innovations not only educational. The core direction of this project is social cohesion in education based on the implementation of the principles of intercultural dialog.

In the most common sense, the intercultural dialogue is the exchange of views and opinions between different cultures. We can add that the main principle of dialog – nonviolence communication, empathy and tolerance. “Unlike multiculturalism, where the focus is on the preservation of separate cultures, intercultural dialogue seeks to establish linkages and common ground between different cultures, communities, and people, promoting understanding and interaction” [6]. Why we are considering the EU Studies of the intercultural dialog to be such important? The answer is quite simple. The European Union with its 28 countries and many more cultural groupings and identities within, applies the intercultural dialogue as essential tool for

avoiding conflict and the marginalisation of citizens on the basis of their cultural identity. The European Commission has undertaken and supported a variety of initiatives to support intercultural dialogue, including through Creative Europe and its predecessor, the Culture programme. These initiatives build on the success of the 2008 European year for intercultural dialogue, and the 2008–2013 years of Platform for Intercultural Europe. After that, during 2011–2014 years, a group of experts appointed by national governments met for voluntary policy coordination and produced a report on the role of public arts and cultural institutions in the promotion of cultural diversity and intercultural dialogue.

Answering on the complex social and cultural problems with the unprecedented numbers of refugees and asylum seekers arriving in the EU, national culture ministers agreed to create a new policy coordination group on intercultural dialogue, focussing on the integration of migrants and refugees in societies through the arts and culture (2015). This group's report (executive summary published in 2017), includes recommendations focused on empowerment through intercultural dialogue and the arts, intersectoral and partnership working and evaluation of intercultural dialogue objectives and projects [6]. This report confirms the effectiveness of intercultural dialog principles implementation for social cohesion problem solving. Also the above report includes 46 case studies many of which also feature on the European Website for Integration, among over 400 good practices relating to intercultural dialogue, cultural activities and diversity.

Intercultural dialogue is connected with another aspect of EU Cohesion Policy issues – community development on the agenda of the EU's structured dialogue with civil society. Under the Voices of Culture programme, discussions took place with interested stakeholders in 2016, on two relevant themes:

1) Promoting intercultural dialogue and bringing communities together through culture in shared public spaces

2) The role of culture in promoting the inclusion of refugees and migrants. Despite of the general coordination at the higher administrative level of EU governance, policy collaboration continues among national governments, with a focus on social inclusion. "Building on the work of the 2014 and 2016 groups mentioned above, and as set out in the 2015-18 Work Plan for Culture, a new voluntary working group of experts is meeting from 2017–18 on the theme "Fostering the contribution of culture for social inclusion" [6]. There are some networks in Europe which are dealing with the intercultural problems. One of them is European Federation for Intercultural Learning (EFIL). This organization contributes to the realization of effective intercultural dialog, achieves "peace and justice in a diverse world threatened by inequity and intolerance by promoting intercultural understanding and sensitivity among European and other countries, organisations and citizens, hereby endorsing the ends of AFS Intercultural Programs" [2].

There are many competent partners in Europe in the educational field, with substantial expertise and experience in Intercultural Learning, providing appropriate links with the wider field of Global Education. This movement of intercultural specialists networking is quite new but more than substantial.

Education and training are key factors in maintaining social cohesion and intercultural dialog in the European Union. Lisbon strategy fifth updated social EB confirms that education is one of the key elements of the European social model. But the modern problem of the separation of society due to the war (Ukraine) and waves of migrants (Europe) or displaced persons (Ukraine), requires go to another level of consideration of educational strategies focus on enhancing of social cohesion and intercultural dialog (which could be between same nationality persons).

Many organizations have taken an interest in the problems of social studies and civics education out of professional concern about

the possible implications of interethnic and national tension. These organizations include the Erasmus + programs of European Commission, United Nations Development Program (UNDP), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the European Union, the Council of Europe, United Nations Children's Fund (UNICEF), U.S. Agency on International Development (USAID) and many other organizations in the "third sector" of non-government activity.

Other well-known organizations in Europe have taken an interest in the problems of improvement of high education by implementing new approaches based on EU values. First of all, these are organizations in the frame of the Erasmus + programs of European Commission. For instance, SALTO-YOUTH stands for Support, Advanced Learning and Training Opportunities for Youth. It works within the Erasmus+ Youth program, the EU program for education, training, youth and sport. SALTO-YOUTH is a network of six Resource Centers working on European priority areas within the youth field. As part of the European Commission's Training Strategy, SALTO-YOUTH provides non-formal learning resources for youth workers and youth leaders and organizes training and contact-making activities to support organizations and National Agencies (NAs) within the frame of the European Commission's Erasmus+ Youth programme and beyond [8].

Unsolved parts of the problem. The problem of social cohesion is very close to integration processes. So, today there is a growing understanding of the need to promote the European integration and EU Studies more enthusiastically and broadly; as well as build networks with colleagues in Ukraine and abroad. Therefore, to create interest in the EU and constitutes the basis for future poles of European knowledge, particularly in the implementation of EU Social Cohesion Policy principles in Ukraine it is necessary to:

– teach the EU issue students who do not study specifically on European issues,

– hold a joint round-table for students from Ukraine and the EU that will enable Ukrainian students to clarify interest issues form people of their age and status living in the EU, because there is more confidence than the teacher.

Unfortunately, the values discourse is missing in Ukraine's education. Neither secondary, nor higher education communities demonstrate involvement in the discussion of values; there is no evidence of the modification of curricula aimed at the transfer to value-based education. Though some international projects were aimed promoting civic education in Ukrainian secondary schools (<https://www.facebook.com/usaidengage>); raise the issue of academic integrity in secondary and higher education (<https://saiup.org.ua>; https://read.oecd-ilibrary.org/education/oecd-reviews-of-integrity-in-education-ukraine_9789264270664-en#page1), value-based education or teaching values at education institutions is not practiced so far.

Goal of research. It is necessary to find methodological foundations for the teaching advanced courses on relevant aspects of European social cohesion and intercultural dialog studies and practices. It means that we are expected to form and deep our knowledge and understanding of the foundational theories, as such as: knowledge about principles and mechanisms of social cohesion, forming of European inclusive educational environment, methods of management in European corporations, skills of analyzing of EU's economics' and social problems, comparative analysis skill, transversal competences. The main task of dissemination of social cohesion policy principles is to promote discussion and reflection on EU issues, including understanding the concept of Europe and the nature of European integration, its fundamental principles, Ukrainian opportunities to implement the European experience via discussion, learning of theoretical materials and practical tools.

In global theoretical way of research of implementation of EU values these controversies are to be widely discussed with

participation of EU citizens and experts who the project will involve in the Ukrainian discourse, and answers are to be found in the EU Treaties, conventions of the Council of Europe, other European and international law, history of the EU, its policies and programs, including activities in the fields of education and culture, youth and sport.

Problem research. At the moment in Ukraine there are some institutions which are carrying the appropriate practical and theoretical research projects regarding values. Different groups of the Ukrainian researchers (mostly from non-academic sphere), for instance project of “values’s provider” Viktoria Andrievskaya with her value survey and questionnaires for different spheres (<https://www.facebook.com/victoria.andrievskaya.1>), Ukrainian Institute of the Future [11] and other. They started the search of values as an intellectual inquiry or collective discussion, involving different professional communities (journalists, diplomats, military and security experts, businessmen, polity and others). The theme of European choice and European values is very distinct in the broad public discourse; and though over 60% of Ukrainian support European choice and European integration, over 50% are in favor NATO memberships, still the number of population who feel more proximity with Russia and alien to Europe and the EU is rather high.

In the Ukrainian educational dimension there are some key players in the field of dissemination of EU values in to the education – Ukrainian Association of Professors and Researchers of European Integration (APREI) [9] and Ukrainian Educational Research Association (UERA) [10]. APREI’s mission is – “Building a Strong Shared Knowledge Base on European Integration in Ukraine”. It promotes the EU Studies according to demands of Jean Monnet Program of Erasmus + [9]. It’s deeply connected with EU values dissemination, appropriate improvements in the Ukrainian educational dimension etc. “The aim of the UERA is to promote the development of scientific competence of the researchers in Education field, to raise the

quality of educational research in order to influence the educational system and the society, to exercise and defend the rights and freedoms, meet professional, scientific, social and cultural interests of the Association members” [10].

It is very important to notice that the problem of new technologies in the system of high education is very actual because of increasing social problems worldwide. In particular, the problem of social cohesion and its educational background is very actual for Ukraine (not only). The society should be a new and unprecedented challenge of responding to his own staggering complexity. Recent social changes prove that the structure of our society needs to change. Around the world people are creating revolutionary movement against their governments. They do not want to live under the rules of government’s dysfunction and corruption. People are trying to create a new world in which individual capabilities and the implementation is not detrimental to collective action. In some places violence destabilize state power and social order. In others, mass dissatisfaction and frustration lead to unprecedented social movements. Unrest in rich and poor societies called deep and comprehensive frustration from a lack of something vital, for example, the food, the stalled, sustainable economic and other expectations. Local communities as one of the most predictable and effective tools on this matter to be developed during the program of decentralization (the core direction of reforms in Ukraine). To support this direction of reform and economy development should be change the educational dimension to enhance the social cohesion and intercultural dialog processes for better communities strengthening.

What are the main reasons and foundations of the consolidation in communities and society in general? We believe that they could be only the values, marred by the total uncontrolled progress of consuming, market relations, globalization etc. So, social cohesion and intercultural dialog processes based on common values should be the key

social innovations at the modern society. All these growing processes, “which on the one hand, established in the social space and time as the society of a high standard of living, material well-being and comfort, and on the other hand, there are serious distortions in the development of spirituality, morality, humanity, and humanity. European unification process requiring prompt treatment, the revival of humanistic essence, return them in social space. The last task should execute teacher, formed on a single scale of values” [5]. Practices of intercultural dialog will help to reduce this inequality even between members of one culture. These techniques will help to avoid the social exclusion of vulnerable groups (internally displaced persons, migrants, poorest social clusters representatives etc.). This is the main task for modern education which is key factor of social cohesion development. Both for educators and communities are actual offering specific, effective training and implementation strategies to assist schools and communities in organizing and supporting dialog practices. For instance, the facilitation techniques of Active Citizens program (British Council) are based on intercultural dialog principles but could be applied in cultural monogenic communities. The matter is strength and power of intercultural communications. Obviously, they could be quite effective in education.

It is clear that these processes of sharing values and implementation of them in the social and educational dimensions have to involve the youth, first of all the students. Therefore, the Youth direction of Erasmus + program is fast growing and in the high priority of EU Commission. In this direction at the National Pedagogical Dragomanov University has been implemented the project “Development of civic activism and intercultural communication of young educators of Ukraine and Lithuania through dialogue and cooperation” 2017–2018. The main tasks of the project were deepening of communication, interaction, knowledge and exchange of experiences of youth of Ukraine

and Lithuania, exchange of best practices of civic education and maintaining dialogue, joint actions for exchange of ideas on cooperation and involvement in joint projects.

Determining and development of self and team identification, determining and development of individual and team values, international cooperation of students, establishment of cultural relations in the sphere of civil activity of youth should certainly be one of the priorities of national educational policy. It will sufficiently improve social cohesion and intercultural dialogue and build strong base of common values platform. Future teachers are one of the driving forces in the implementation of changes, training of a new generation of Ukrainians. The importance of maintaining interpersonal and intercultural dialogue and exchange of experience with foreign colleagues caused by the actuality of the achievement of mutual understanding and effective cooperation, access to the best practices of Ukraine and other countries (for instance, Lithuania in the above project) in the field of pedagogical education.

During study visit to the United Kingdom in the frame of implementation at the National Pedagogical Dragomanov University of Jean Monnet Module “Social Cohesion in Education and Governance: European Studies” academic coordinator and main researcher of the project noticed the very perspective approach in the value-based approach and social cohesion policy – community based universities. One of the best practice is University of Brighton (www.brighton.ac.uk). From small beginnings in 1850s Brighton, the University of Brighton has grown to a complex and diverse institution based in three towns across the south coast of England. The ethos of this University is defined by four core values: inclusivity; sustainability; creativity; partnership. These core values help to keep the students to be a part of a dynamic, diverse and creative community that embraces partnership working and that makes a positive difference to society. Important to notice, that all these

values are seemed to be very perspective not only to educational but societal development. This approach combines different directions of the value-based approach in educational dimension: dissemination of EU values, innovations in learning and teaching, involvement of youth and HEI's governance.

It is necessary to find methodological foundations for the implementation of new approach in the educational system. This approach should be based on the recent achievements of cognitive researches, neurosciences, social\communicative educational technologies implementation, etc. It should be taken into the consideration that practical educational tools also need to be upgrade according to the recent innovations. For instance, interactive technologies i.e. gamification, role case studies etc. should be implemented in the Ukrainian educational dimension on all levels. But also this implementation process should be based on the relevant aspects of European educational policy focused on social cohesion and intercultural dialog studies. The practically oriented combination of value-based management approach to HEI's governance and competence approach to human development in HEIs is quite new combination of two existing approaches in non-educational management: management by values and assessment by competences. The next task is to conduct the comparing analysis of national set of major values is innovative and very important for the enhancement of HEs and will have a great positive impact on to the development of civil society in Ukraine.

Conclusions and perspectives of further researches. The results of the implementation of European values in to the Ukrainian educational dimension should be effective in the following directions:

1) new educational tools, new approach for learning and teaching;

2) methodological courses for supervision and upper-qualification of teachers (especially of higher education institutions);

3) quality assurance navigation in educational sphere;

4) involvement of youth (first of all student's communities);

5) management by values approach in governance of educational institutions (first of all higher education institutions).

Students will explore their knowledge of main basic principles of the European Intercultural Policies Studies, first of all, in the educational sphere. They will analyse the EU measures and decisions concerning support and assistance to Ukraine in the reformation of its educational system according to the demands and principles of the European Higher Education Area (EHEA). The aim of this kind of educational program: to deep the knowledge of best European practices solving painful societal problems faced to EU and Ukraine: destruction of system of values, separation and aggression in society, poverty dissemination, vulnerable group explosion, youth unemployment etc. The above knowledge to be implemented and disseminated through future educators will sufficiently enhance not only the Ukrainian higher education system but will improve the dissemination of the EU issues in secondary schools accordingly.

All of them will positively impact on social cohesion and intercultural dialog development in the Ukrainian educational dimension. Also this value-based approach will solve many actual communicative, psychological and social problems in our society. So, it's necessary to implement into the educational system this value-based approach – more holistic and compatible with the actual social challenges. It will change the existing approach to the teaching and learning in secondary schools and high institutions, in particular, pedagogical universities. Obviously it will improve the process of real European integration for Ukraine. First of all, it leads to the theoretical and practical implementation of European studies on the matters of educational policy, social cohesion ideas, European values, intercultural dialog etc. Accordingly it will trigger the necessary social innovations in our educational sphere and society.

Students will explore their knowledge of main basic principles of the European Intercultural Policies Studies, first of all, in the educational sphere. They will analyse the EU measures and decisions concerning support and assistance to Ukraine in the reformation of its educational system according to the demands and principles of the European Higher Education Area (EHEA). The aim of this kind of educational program: to deep the knowledge of best European practices solving painful

societal problems faced to EU and Ukraine: destruction of system of values, separation and aggression in society, poverty dissemination, vulnerable group explosion, youth unemployment etc. The above knowledge to be implemented and disseminated through future educators will sufficiently enhance not only the Ukrainian higher education system but will improve the dissemination of the EU issues in other levels of the Ukrainian educational dimension (primary and osecondary schools).

REFERENCES

1. **Carrera S., Geyer F.** EU Policy on Education: The Impact on the Social Inclusion of Vulnerable Groups. CEPS Special Report/September 2009. Available for free downloading from the CEPS website <http://www.ceps.eu>
2. European Federation for Intercultural Learning. URL: <https://efil.afs.org>
3. European Values Study. URL: <https://europeanvaluesstudy.eu/>
4. European Values Think-Tank. URL: <https://www.europeanvalues.net>
5. Include-Ed. URL: <http://creaub.info/included/>
6. Intercultural Dialog. URL: https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/intercultural-dialogue_en
7. International Association of Rectors of Pedagogical Universities in Europe. URL: <http://www.arpue.org/en/>
8. SALTO-YOUTH. URL: <https://www.salto-youth.net>
9. Ukrainian Association of Professors and Researchers of European Integration (APREI). URL: www.aprei.com.ua
10. Ukrainian Educational Research Association. URL: <http://www.uera.org.ua>
11. Ukrainian Institute of the Future. URL: <https://www.uifuture.org>
12. Values of Europe. URL: <https://val-eu.eu>

Ганна ЦВЕТКОВА

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова м. Київ, Україна

Елліна ПАНАСЕНКО

доктор педагогічних наук., професор,
завідувач кафедри практичної психології
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна

Ключові слова: модернізація, система підготовки, магістри педагогічного профілю, моніторинг якості підготовки, критерії, показники якості підготовки магістрів педагогічного профілю.

Модернізація системи моніторингу процесу професійної підготовки магістрів педагогічного профілю – одне з найактуальніших завдань сьогодні для забезпечення цілісного оновлення і приведення професійної підготовки відповідно до тих змін, які відбуваються в соціальному, політичному, економічному, культурному просторі України, ураховуючи загальноосвітні тенденції, а також запровадженням стратегії випереджувально-

УДК 378.046-021.68(477)

**МОНІТОРИНГ
ЯКОСТІ
ПІДГОТОВКИ
МАГІСТРІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО
ПРОФІЛЮ: КРИТЕРІЇ
ТА ПОКАЗНИКИ**

© Цветкова Г., Панасенко Е., 2019

го розвитку особистості. Конкретизовано науково-методичну базу дослідження моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю. Представлено характеристику критеріїв, показників моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю, які є оптимальними межовими точками сформованості професійної компетентності, якості освітнього процесу в закладі вищої освіти

Постановка проблеми та її актуальність. Освітній моніторинг на сучасному етапі – найвагоміший складник якості підготовки магістрів педагогічного профілю. Дослідники зазначають, що «відсутність ефективної системи моніторингу вищої освіти є однією з причин, що обумовлюють неможливість побудови ефективної системи фінансування та ухвалення управлінських рішень у системі вищої освіти. Будь-які обіцянки побудови нової системи фінансування вищої освіти без ефективної системи моніторингу якості вищої освіти будуть залишатися порожніми деклараціями. Перехід від тотального державного контролю в системі вищої освіти до цивілізованого освітнього моніторингу зали-

шається одним з найактуальніших завдань сьогодення» [7].

Наголосимо, що в процесі глобальних продуктивних перетворень, євроінтеграційних спрямувань, що відбуваються в українській державі, виняткового значення набуває якісна національна вища освіта, яка має виховувати інноваційну особистість, громадянина України і світу з планетарним мисленням, спроможну до постійного ціннісного професійного зростання, спілкування з іншими культурами, духовного перетворення дійсності. Ці всі процеси неможливі без *грамотного, керованого освітнього моніторингу, що ґрунтується на переосмисленні професійної й духовної місії викладача вищої школи, який є прикладом української елітарності, носієм культурно-історичної пам'яті етносу й інтелектуальним творцем суспільства, актуалізує необхідність модернізації системи підготовки кваліфікованих кадрів.*

Аналіз останніх наукових праць, присвячених проблемі. Проблеми професійної підготовки фахівців в умовах вищої школи приділено значну увагу. Питання філософії сучасної освіти розкрито в працях В. Андрущенко, В. Кременя, Ю. Сауха, В. Огнев'юка та ін.

Питанням теорії розвитку особистості педагога в умовах неперервної педагогічної освіти, інноваційних підходів і принципів освіти дорослих присвячено наукові розвідки Н. Волкової, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, А. Кузьмінського, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, Г. Троцько та ін. На думку дослідників, найголовнішим мотивом професійного саморозвитку, самовдосконалення є можливість реалізуватися через професію.

Теоретико-методологічні засади неперервної професійної освіти репрезентовано в студіях С. Гончаренка, С. Сисоєвої; розвиток вищої освіти в контексті євроінтеграційних процесів розглядали К. Балабанов, Т. Десятов, В. Луговий; педагогічні засади організації освітнього процесу у вищій школі досліджували А. Алексюк, М. Євтух,

В. Кушнір, П. Сікорський; розроблення та впровадження сучасних інформаційних технологій у процес професійної підготовки фахівців висвітлювали В. Биков, Т. Коваль, М. Жалдак.

Моніторингові дослідження в різних сферах діяльності здійснюють Є. Антосенкова, А. Ахмадєєва, А. Бичкова, І. Вавилова, І. Галяміна, С. Горбаткова.

Теоретико-методологічне підґрунтя моніторингових досліджень становлять праці І. Бестужева-Лади, І. Герасимова, Т. Заславської, Ю. Левади, О. Майорова, Н. Пішулина, А. Савельєва, Н. Селезньової, Л. Семушиної, А. Субетто, Р. Шишова.

Стандартизації та моніторингу вищої освіти присвячено праці, пов'язані з діагностикою якості підготовки (В. Андрєєв, В. Кальней, О. Майоров, Т. Михалева, Г. Селевко, О. Субетто, Ю. Татур, С. Шишов, В. Шухардіна та ін.); таксономії цілей освіти (В. Беспалько, Б. Блум, В. Кларін, О. Лебедев та ін.).

Програмований і стандартизований контроль як засіб оцінки якості освіти розкрито в студіях І. Бєха, В. Беспалька, Т. Ільїної, Н. Талізіної; тестовий контроль – В. Аванесова, Ж. Байрамової, Д. Горбатова, В. Євдокимова, Н. Єфремової, О. Майорова, Дж. Равена, М. Челишкової; самоконтроль і організація самостійної роботи студентів – В. Буряка, В. Кукли, А. Линди, І. Столярової; створення нових, нетрадиційних методик і технологій контролю репрезентовано в працях таких учених, як М. Юшанов, В. Кальней, Ф. Костилов, В. Овчинников, А. Махмурян, С. Савельєва, С. Фролова, М. Челишкова, О. Чердниченко, С. Шишов.

Мета статті. Схарактеризувати критерії та розкрити показники моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Для об'єктивного уявлення про моніторинг якості підготовки магістрів педагогічного профілю необхідним є визначення підстав щодо вибору й формування критеріїв (показників) ефективності останнього.

З метою виявлення та моніторингу динаміки ефективності освіти подамо характеристику критеріїв, показників моніторингу освіти магістрів педагогічного профілю, які є оптимальними межовими точками сформованості професійної компетентності, якості освітнього процесу в закладі вищої освіти.

Підкреслимо, що „критерій” (від гр. *critērion*) – ознака, на підставі якої відбувається оцінка явища, процесу, результату, класифікація, мірило чого-небудь [2]. А також засіб перевірки певного твердження, гіпотези тощо.

У педагогічній науці та практиці чітко розмежування між „критеріями” та „показниками” [2] не існує. Ми поділяємо позицію В. Докучаєвої, яка вважає, що «...обидві категорії є відносними з огляду на певний методологічний рівень поділу обсягу поняття. Звідси, єдине, у чому може полягати їх відмінність, – це ступінь узагальненості, який, зрозуміло, у критерію є значно вище» [5, с. 326].

Якщо порівнювати критерії й показники, то перші мають виконувати інтегративну, узагальнювальну функцію, тоді як показники розширюють, доповнюють, конкретизують критерії, надаючи їм якісно-оцінних характеристик.

Сучасна психолого-педагогічна наука висуває певні вимоги, на які треба орієнтуватися під час відбору, обґрунтування й змістового визначення критеріїв.

Відомі науковці В. Сластьонін та Л. Подимова виокремлюють загальні вимоги для критеріїв, що розробляються в освітньому просторі:

1. Критерії мають відбивати основні закономірності розвитку особистості.

2. Критерії мають слугувати засобом установлення зв'язків між усіма компонентами системи, що досліджується.

3. Якісні показники мають подаватися в єдності з кількісними показниками [9, с. 108].

Складність визначення критеріїв моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю полягає в тому, що остан-

ня є категорією змістовною. Але ті критерії оцінки, що існують у традиційній освіті, орієнтують її на кількісне вимірювання. Розглянемо критерії моніторингу якості освіти магістрів педагогічного профілю не тільки як кількісні, а також і змістовні ознаки, на підставі яких складається перелік вимог до професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи. Як вважає Д. Бодненко, «визначення основних показників і критеріїв залежить від конкретних завдань моніторингу навчальної діяльності. Педагогічний процес установи багатобічний і характеризується показниками, кожен з яких служить узагальненим критерієм його оцінки. Критерій виступає в ролі міри, норми, по якому виробляється оцінка. Порівнюючи з ним реальний стан об'єкта, можна встановити міру його відповідності, наближення до норми» [4, с. 108].

Визначаючи конкретні критерії моніторингу якості **освіти магістрів педагогічного профілю**, ми орієнтувалися на сучасне соціальне замовлення. У сучасному суспільстві вже сформувався досить стійкий запит не тільки на озброєну знаннями, але й на конкурентоспроможну, креативну особистість, тому важливим результатом якості вищої педагогічної освіти, окрім глибокої теоретичної підготовки, є компетенція у сфері самовизначення й самореалізації, саморозвитку та самоосвіти, що виявляється в потребі навчатися впродовж усього життя. У цих умовах процес професійної підготовки перетворюється на процес нарощування та якісного зростання інтегративних властивостей фахівця, що є результатом синтезу базової професійно-педагогічної підготовки, практичного професійно-педагогічного досвіду та активної соціально-педагогічної позиції.

Система показників навчальних досягнень повинна відповідати завданням моніторингу. На думку Д. Бодненко, показники освітніх досягнень мають забезпечити отримання інформації, що характеризує стан освітніх досягнень досліджуваної кількості вихованців, динаміку освітніх надбань під час проведеного експерименту

та вплив різноманітних чинників на ці досягнення.

Ці показники повинні:

- відповідати основним завданням і запланованим результатам експерименту;
- дозволяти змістовно інтерпретувати зміни, які відбуваються в процесі експерименту;
- взаємодоповнювати й не заперечувати один одному.

Показники розподіляються за такими ознаками:

- за метою їх використання (показники для звітності чи для порівняння);
- за об'єктами оцінки (наприклад, показники навчальної діяльності на початковому, проміжному і кінцевому етапах навчання);
- за рівнями системи освіти;
- за формою подання інформації (якісні чи кількісні);

- за методами отримання показників (одноразові, які можуть використовуватися безпосередньо, без додаткової обробки, чи інтегральні, які потребують додаткової обробки для отримання кінцевого результату);

- за можливістю їх використання для визначення зв'язків у навчальному процесі (об'єктивні і суб'єктивні характеристики процесу) [4, с. 71].

Зважаючи на важливість професійної педагогічної підготовки, з урахуванням сучасних підходів до відбору критеріїв і показників, ми розробили критерії та показники моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю. Основа моніторингу якості освіти містить три групи критеріїв, що конкретизовані в найважливіших показниках якості освіти: якісний, діяльнісний, результативно-рефлексивний.

Таблиця 1

Науково-методична база дослідження моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю

Критерії моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю	Основні емпіричні показники моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю	Методики дослідження якості підготовки магістрів педагогічного профілю
1	2	3
Якісний	Якість контингенту абітурієнтів; якісний склад науково-педагогічних кадрів; якість науково-методичного супроводу	Статистичні дані; відомості про кадрове забезпечення закладу освіти відповідно до ліцензійних умов; контент-аналіз науково-методичного супроводу
Діяльнісний	Якість навчальної діяльності слухачів; діяльність науково-педагогічних працівників (основні показники науково-педагогічної діяльності); упровадження інтерактивних методик і технологій навчання	Рубіжний, підсумковий, залишковий контроль знань студентів; методика для визначення рівня розвитку професійної рефлексії викладача (О. Кравців); методика діагностики здатності викладача до саморозвитку (модифіковано на основі питальника Т. Шамової); пакет методик для оцінювання основних показників науково-педагогічної діяльності і викладача; анкета для вивчення найбільш ефективно використовуваної структури занять в оцінці викладачів вищої школи; анкета для вивчення найчастіше використовуваної структури занять у вищій школі в оцінці викладачів.
Результативно-рефлексивний	Аналіз ефективності виховного та навчального процесів у вищій школі; вивчення рівня підготовки студентів та рівня викладання	Пакет методик, що засвідчує якість викладацької діяльності. Критерії оцінки лекцій та семінарського заняття. Анкета для студентів магістратури вищих педагогічних навчальних закладів.

Якісний критерій моніторингу підготовки магістрів педагогічного профілю відбиває:

– якість контингенту абітурієнтів (середній бал диплома базового ЗВО; результати складання вступних іспитів (співбесіди); рівень мотивації до одержання освітнього ступеня магістр (педагогічного профілю); психолого-педагогічна характеристика абітурієнта;

– якісний склад науково-педагогічних кадрів (кількість викладачів, що мають учений ступінь, певні кваліфікаційні категорії; укомплектованість науково-педагогічними кадрами; досвід роботи у вищій школі (стаж роботи); навчальне навантаження; підвищення кваліфікації; вікова категорія; результат оцінки роботи слухачами;

– якість науково-методичного супроводу, що визначається **створенням інноваційного науково-методичного супроводу** й навчально-методичного забезпечення в професійній підготовці майбутніх педагогів. Інноваційний науково-методичний супровід є одним із основних напрямів модернізації системи підготовки майбутніх фахівців педагогічного профілю, що забезпечує фасилітативну підтримку духовного, професійно-фахового, інтелектуального зростання майбутнього педагога, його творчої ініціативи на всіх етапах навчання, максимально його індивідуалізує, допомагає професійно вдосконалюватись протягом життя. Розбудова цілісної системи науково-методичного супроводу має ґрунтуватися на засадах науковості, прогностичності, гнучкості, мобільності, випереджального характеру, науково-методичного забезпечення, неперервності, принципах гуманізму, акмеології і синергетики, менеджменту і маркетингу. До інноваційного науково-педагогічного супроводу належить **акметехнологічне процесуально-змістове забезпечення** процесу підготовки майбутніх педагогів та розбудова **інформаційно-технологічної інфраструктури системи підготовки педагогічної освіти**.

Інформаційно-технологічна інфраструктура системи підготовки професійної освіти як освітянська телекомунікацій-

на мережа містить сайт кафедр (кабінету), навчально-освітній портал, гілку постійно діючого форуму з актуальних питань педагогіки, платформу дистанційного навчання, сайти районних методичних кабінетів (центрів) тощо. Доцільним видається розміщення навчально-методичних матеріалів в інформаційно-комунікаційному освітньому просторі за **цільовим спрямуванням**: а) *формування професійної компетентності майбутнього педагога*, удосконалення професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО, здійснення інноваційної професійно-педагогічної діяльності (нормативно-правове підґрунтя вивчення дисциплін педагогічних спеціальностей, методичні рекомендації на поточний навчальний рік, перелік навчальних програм тощо); б) *організація самостійної та самоосвітньої діяльності студента* (електронні бібліотеки, окремі електронні освітні навчально-методичні, довідкові матеріали); в) *інформація про проведення і результати різноманітних фахових заходів в області, країні*, зокрема конкурсів, турнірів, олімпіад тощо в галузі „Дошкільна освіта”; г) *розробка і трансляція через ресурсні центри зразків і технологій ефективною професійно-педагогічної діяльності*, проведення синхронних (відеоконференції, повноекранні конференції, віртуальні заняття) та асинхронних заходів (електронна пошта, аудіо-, відеозаписи майстер-класів) тощо. **Акметехнологічне процесуально-змістове забезпечення процесу підготовки майбутніх педагогів** надається шляхом розробки й упровадження інтерактивних навчально-методичних комплексів, які містять: 1) навчальний план і модульну навчальну програму дисциплін та фахових методик на підставі поєднання інноваційних методологічних підходів, принципів, андрагогічних метатехнологій, форм, методів навчання; 2) інструктивно-методичні матеріали для аудиторних і позааудиторних занять; 3) навчально-методичні матеріали, зокрема конспекти лекційних, практико зорієнтованих занять, навчальні посібники, підготовлені лекторським складом кафедр від-

повідно до провідної тематики; 4) мультимедійну бібліотеку до навчальної програми викладання дисциплін; 5) пакет психолого-андрагогічних діагностик для самооцінки й самоконтролю майбутніх вихователів, що вміщує діагностичні процедури, анкети, тести, творчі завдання тощо, які допомагають виявити базовий рівень знань, умінь, прагнень студента, його обмеження і труднощі тощо; 7) план індивідуальної та самостійної роботи студента; 8) банк професійних досягнень студента тощо.

Діяльнісний критерій відбиває рівень навчальної діяльності студентів, діяльність науково-педагогічних працівників (здатність викладача успішно реалізовуватися в навчально-виховному процесі вищої школи, діяти на високому рівні доцільності й продуктивності). Ми поділяємо позиції, відповідно до яких ядром особистості визнається її „Я” як така активна сила, без якої повноцінне існування особистості стає неможливим [1]. Означений критерій виявляється в умінні індивіда будувати власну поведінку відповідно до норм соціальної (зокрема професійної) групи, здатність рефлексивного виокремлення соціокультурних цінностей і прийняття їх як регулятивного принципу щодо власної життєдіяльності.

Діяльнісний критерій моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю відображає також уміння проектувати та реалізовувати творчий потенціал викладання шляхом оптимального вибору форм і технологій реалізації цілей та завдань педагогічної діяльності, виражену надситуативність, яка виявляється в нестимульованій ззовні активності з професійного самовдосконалення, її регулярності; гнучкість дії самовдосконалення залежно від умов, обставин та цілей; оригінальність та нестандартність дій під час роботи над собою; внутрішню незалежність та свободу від зовнішнього керівництва; досягнення бажаних особистісних змін та вмінь самості (уміння ставити мету та самоаналізувати власні потенційні можливості; уміння стратегічно прогнозувати самовдоско-

налення та саморозвиток свого педагогічного потенціалу).

Зупинимося на **показниках** діяльнісного критерію докладніше.

– **якість навчальної діяльності слухачів** (результати: поточної атестації навчальних досягнень слухачів, успішність навчання; проміжної атестації; результати захисту магістерських робіт; підсумкової атестації; опитування випускників та викладачів про якість підготовки);

– **діяльність науково-педагогічних працівників**: основні показники науково-педагогічної діяльності; духовне збагачення викладачів вищої школи (які забезпечують якісну підготовку майбутніх фахівців у галузі освіти) як процесу свідомої роботи над собою, досягнення педагогічних професійних вершин на усвідомленій аксіологічній основі, що відображає постійне зростання компетентностей педагога (використання в професійній діяльності теорії про природу успіху, оволодіння методами фасилітації (К. Роджерс), прийомами досягнення успіху (тренінги особистісного зростання); педагогічний самоаналіз, діагностика успіхів, недоліків (аналітично-рефлексивні справи, імітаційні ігри, рефлексивно-аналітичні бесіди, рейтинг викладачів. Здатність викладача вищої школи до розвитку здібностей до виховання студентів, викладача, який визнається здатністю до опанування і створення суспільних, культурних, історичних, особистісних цінностей і забезпечує підготовку та виховання фахівців вищої кваліфікації на основі гуманітарного пізнання, володіння діалогом як міжсуб’єктивним процесом, є представником і носієм української елітарності, який забезпечує створення оптимальних умов для всебічного гармонійного розвитку студентської молоді та виконання нею певних соціальних ролей (індивідуальний підхід до кожного слухача; уміння застосовувати новітні методи і технології навчання; рівномірний розподіл консультацій; рівномірне навантаження на кожного слухача та викладача);

– **упровадження інтерактивних методик і технологій навчання, що ведуть до**

формування інноваційного потенціалу через створення креативно-розвивального освітнього простору, основними рисами якого є: **постійний розвиток у суб'єкті професійної компетентності** (інтеграцію навчання з виконанням професійних завдань, саморозвиток як обов'язок кожного суб'єкта, трансформацію нових знань у необхідні вміння та навички щодо вирішення конкретних професійних завдань); **підвищення в кожного суб'єкта задоволеності діяльністю** (задоволеність особистості власною діяльністю багато в чому залежить від здатності людини вибрати заняття, що цілком відповідає її потребам, інтересам, прагненням, а також фізичним можливостям, що розкриваються у професійній сфері); **надання суб'єкту максимальних можливостей для поліпшення його статусу** (розвиток кар'єри); **реконструкція самого процесу професійної підготовки** в напрямі розширення обов'язків студентів, переосмислення ролі викладача ЗВО; **розвиток „командного духу”** шляхом переходу від індивідуальної відповідальності до відповідальності групи загалом за всі завдання, шляхом використання суб'єктів (однокурсників) освітнього середовища як ресурсу для розвитку один одного, залучення їх до управління процесом професійної підготовки;

– **креативна педагогіка вищої школи**, що ґрунтується на прийомах і техніках фасилітаційного спілкування, до яких можна віднести вербальні методи непрямого управління партнерства (пошана і позитивне ставлення до студента як особистості, здібної до самозміни й саморозвитку; прояв педагогічного такту, заснованого на довірі без потурання, простоті спілкування, дії без придушення самостійності, гумору без насмішки; створення ситуацій успіху, авансування похвали, прийом „дзеркало відносин”, оптимістичні прогнози про можливості та здібності тих, кого навчають, та ін.); використання сучасних технологій під час аудиторних та позааудиторних занять (кейс-метод, метод проектів, портфоліо тощо); використання інтерактивних ме-

тодів навчання; використання інформаційно-комунікаційних технологій; проведення відкритих лекційних, семінарських занять, створення методичних рекомендацій, скarbничок педагогічного досвіду саморозвитку, саморозкриття та презентація питань індивідуального стилю роботи викладача, складання портфоліо, університетський конкурс педагогічної майстерності.

Результативно-рефлексивний критерій моніторингу підготовки магістрів педагогічного профілю відображає рівень сформованість професійної компетентності та рівень сформованих професійно значущих якостей студентів (рівень засвоєних знань, набутих умінь, навичок та здатність застосовувати їх на практиці). Особистісне й професійне становлення неможливі без розвитку рефлексії. За словами С. Рубінштейна, розуміючи себе, людина творить своє життя, реалізується в діяльності, у бутті, яке найповніше відображає її сутність [8]. Особистість, яка розвивається, постійно перебуває в стані самопізнання, рефлексії, що допомагає їй виходити за межі безпосередніх життєвих ситуацій, переносити центр уваги із ситуативного на істотне, опосередковане, переходити від розвитку окремих психічних властивостей до узагальнення й розвитку цілісності свого Я [2; 3].

І. Бех зазначає, що розгортання рефлексії (мислення, спрямованого на мотивацію вчинку) та волі суб'єкта розкриває прогресивні зміни морально-духовних актів особистості, унаслідок чого вона діє вільно й морально відповідально [2]. Показниками аналізованого критерію є насамперед аналіз ефективності виховного та навчального процесів у вищій школі; вивчення рівня підготовки студентів та рівня викладання. Розглядуваний критерій відображає здатність до: формування особистості студента, самопізнання та самооцінки професійної діяльності та своєї особистості; рефлексивного аналізу процесу творчої самореалізації; самоконтролю ефективності особистісних дій; самоідентифікації себе як викладача, який постійно самовдосконалюється. Цей критерій

рій може відбивати рівень здатності на основі рефлексії, підноситися над буденністю, розглядати себе з позицій поліпшення, усвідомлення досвіду реалізації ідеалів Істини, Краси, Добра; здатність до примноження духовних знань та мудрості; конкурентоспроможність та кар'єрне зростання.

Результативно-рефлексивний критерій моніторингу підготовки магістрів педагогічного профілю передбачає визначення шляхів подальшого розвитку вищої освіти та поліпшення якості підготовки студентів.

Висновки. Отже, упровадження педагогічного моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю дозволяє психологізувати педагогічну діяльність викладача, навчально-виховний процес вищої школи, що піднімає професійний рівень науково-педагогічних колективів, підвищує рівень якості вищої освіти.

Результатом грамотного педагогічного моніторингу є модернізована система підготовки фахівців педагогічної освіти, що передбачає переорієнтацію всього науково-педагогічного складу на духовну взаємодію зі студентом через створення позитивної корпоративної культури, засобами тренінгових технологій, насичення змісту дисциплін концепціями саморозвитку, перехід від тотального державного контролю в системі вищої освіти до цивілізованого освітнього моніторингу – усе це формує новий зміст системи професійної підготовки загалом.

Професійна компетентність магістра педагогічного профілю, що характеризується здатністю, готовністю, спроможністю до педагогічної діяльності, високим рівнем підготовленості майбутнього спеціаліста, дозволяє прогнозувати, планувати, проектувати професійне самовизначення й самозбагачення; допомагає знаходити шляхи вдосконалення в особистому житті та професійній діяльності, прагнути до більш високих щаблів професіоналізму, володінням

спеціальними знаннями про власні можливості й можливості дітей дошкільного віку, позитивним впливом на оточення (через своїх вихованців, їхніх батьків, інших людей), творче перетворення дійсності в процесі навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку.

На підставі теоретичного аналізу моніторингу якості вищої педагогічної освіти й урахування особистий практичний досвід зазначимо, що моніторинг якості професійної підготовки магістрів педагогічного профілю можна схарактеризувати і як процес, і як систему. Система моніторингу – це сукупність взаємопов'язаних елементів: мети, завдань, об'єкта вивчення, суб'єктів організації та здійснення моніторингу, принципів реалізації та основних функцій, комплексу критеріїв та показників для оцінки якості підготовки, методів збирання інформації. Необхідними, на нашу думку, є три основні групи критеріїв моніторингу якості підготовки магістрів педагогічного профілю: якісні, діяльнісні і рефлексивно-результативні. Кожна з них характеризується кількісними і якісними показниками, які не є сталими, а з часом підлягають динамічним перетворенням з урахуванням сучасних викликів до педагогічної освіти.

Упровадження такої системи в процес професійної підготовки магістрів педагогічного профілю є важливою педагогічною умовою моніторингу її якості у вищій школі. Оцінювання підготовки майбутнього фахівця визначає рівень його професійної компетентності, дає уявлення про ділові та моральні риси особистості. Питання оцінювання якості підготовки магістрів педагогічного профілю, вибір критеріїв та показників моніторингу якості, побудова системи моніторингу якості ЗВО потребують розроблення нових перспективних напрямів їх удосконалення та впровадження в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи: кол. моногр. /

REFERENCES

1. Yelnykova H., Borova T., Kasianova O., Poliakov H. (2009) Adaptive management: essence,

Г. В. Єльнікова, Т. А. Борова, О. М. Касьянова, Г. А. Полякова та ін.; за заг. ред. Г. В. Єльнікової. Чернівці: Технодрук, 2009. 572 с.

2. **Бех І. Д.** Життя особистості як шлях до духовної даліни // Педагогіка і психологія: вісн. НАПН України. Київ: Педагогічна преса, 2010. № 3(68). С. 15–32.

3. **Бех І. Д.** Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.

4. **Бодненко Д. М., Жильцов О. Б., Лещинський О. Л., Мазур Н. П.** Моніторинг навчальної діяльності: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 276 с.

5. **Докучаєва В. В.** Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2005. 304 с.

6. **Лапина І. М.** Моніторинг якості освіти. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/monitoring-yakosti-osviti.html>

7. **Новікова Л. М.** Впровадження кредитно-модульної системи навчання в умовах Болонського процесу. Науково-педагогічний семінар „Педагогіка вищої школи”: метод. посіб. Павлоград, 2010. 125 с.

8. **Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002. 712 с.

9. : **Иновационная деятельность.** М.: ИЧП „Издательство Магистр”, 1997. 224 с.

characteristics, monitoring systems, Collective monograph, Chernivtsi: Tehnodruk, 572 p.

2. **Bekh I.** (2010) Personal life as the way to spiritual distance // Pedagogy and Psychology. Vyp. 3 (68). Kyiv: Pedagogical Press, P. 15–32. (in Ukrainian)

3. **Bekh I.** (2012) Personality in the space of the spiritual development, Science publication, Kyiv: Akademvydav, 256 p. (in Ukrainian)

4. **Bodnenko D.** (2014) Monitoring of educational activities, Training manual. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 276 p. (in Ukrainian)

5. **Dokuchaieva V.** (2005) Innovative pedagogical system design in the modern educational space, Monograph. Luhansk: Alma-Mater, 304 p. (in Ukrainian)

6. **Lapina I.** Quality monitoring of education. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/monitoring-yakosti-osviti.html> (in Ukrainian)

7. **Novikova L.** (2010) Implementation of the credit-module training system in the Bologna process. Scientific-pedagogical seminar “Higher School Pedagogy”, Training manual. Pavlograd, 125 p. (in Ukrainian)

8. **Rubinshteyn S.** (2002) Foundation of general psychology. Sankt-Petersburg: Piter, 712 p. (in Russian)

9. **Slastenin V. A., Podimowa L. S.** (1997) Pedagogy: Innovative activity. Moscow: ICHP “IzdatelstvoMagistr”, 224 p. (in Russian)

Оксана ЯКИМЧУК

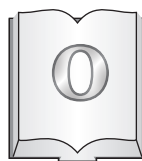
кандидат філософських наук,
доцент НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті, освітня реформа, освітнє законодавство, нормативи якості освіти.

«Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті» стала одним з найфундаментальніших документів у цій галузі в Україні на початку нового тисячоліття. Саме ця Доктрина дозволила визначити базові орієнтири, що спрямували українську освітню сферу на європейську інтеграцію та залучення західних навчальних стандартів. Водночас її реалізація не стала шляхом безперервних перемог. Процес утілення сформульованих принципів, цілей і пріоритетів виявився повним суперечностей і невдач, аналізу яких і присвячено дану статтю.

ДОСЯГНЕННЯ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ «НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У XXI СТОЛІТТІ»

© Якимчук О., 2019

цінуючи загальні результати втілення в життя «Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті» та здобутки попередніх реформ, значимо найважливіші досягнення: поява нової методології розвитку української освіти (цілі і цінності демократичного суспільства, особистісного розвитку, збереження і примноження національної культури, інтеграція до європейського освітнього простору тощо); визначення засад рівного доступу громадян до якісної освіти всіх рівнів; оновлений зміст шкільної освіти, науково-методичний ресурс для переходу на повну 12-річну ЗСО (хоча цей процес було загальмовано); використання нових форм і технологій контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, студентів ЗВО; атестація педагогів; державна акредитація освітніх закладів; запровадження нових навчальних технологій (ІКТ, компетентнісна освіта, дистанційна освіта, інтерактивні методики тощо); багатоканальне фінансування галузі; розвиток діяльності професійних об'єднань [7, с. 385–386] тощо. Безпосередніми результатами реалізації доктрини є модернізація змісту та вдосконалення організації всіх ланок освіти, створення нових навчальних підручни-

ків, започаткування організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, запровадження профільного навчання в старшій школі, вдосконалення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів, забезпечення загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів сучасними навчальними комп'ютерними комплексами, підключення їх до мережі Інтернет, оновлення системи мовної освіти (вивчення іноземних мов стало обов'язковим з першого курсу) [3] тощо.

Водночас, незважаючи на деклароване проведення Україною активної політики щодо інтеграційних європейських процесів загалом та інтеграції в європейський простір вищої освіти зокрема, з труднощами впроваджувалась у практику діяльності ЗВО Європейська перевідна і накопичувальна система кредитів та трирівнева система вищої освіти. Не набула належного розповсюдження дистанційна форма навчання. З великими труднощами триває процес налаштування на визнання ЗВО дипломів та результатів навчання як студентів, так і фахівців-іноземців. Доволі складно відбувався процес створення і впровадження системи управління якістю надання освітніх послуг. Незважаючи на те, що в Україні невдовзі після прийняття Доктрини набули чинності національні стандарти управління якістю, аналогічні міжнародним стандартам, їх вимоги тривалий час не ставали необхідними для закладів вищої освіти [8, с.19].

Деякі положення Доктрини розвитку освіти не було втілено в життя, вони залишилися лише деклараціями про наміри. Зокрема, це: стандартизація нормативів якості освіти на всіх рівнях та умови її застосування, що є основою створення в державі системи моніторингу нової економіки освіти; розбудова системи неперервної освіти, що мала охоплювати формальну, неформальну та інформальну сфери здобуття освіти громадянами різного віку [7, с. 388], залучення громадськості до управлін-

ня освітою. Залишився незадовільним стан фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи освіти, низьким – рівень оплати праці працівників освіти і науки [3].

Замислюючись над причинами, що привели лише до часткового виконання нового освітянського проекту, заслуговує уваги позиція багатьох дослідників вітчизняних реформ у галузі освіти щодо непослідовності реформ, незбалансованому характері перетворень як головної причини їх провалу або недостатньої ефективності. Зокрема, як зазначає С. Сисоева, реформування сфери освіти в Україні не можна схарактеризувати як поступове, етапи реформи були розмитими в часі, накладалися один на одного, що значною мірою призвело до нагромадження цілей реформування й модернізації освіти, їх непослідовності, при цілком правильній постановці важкими для виконання [6, с. 138]. Аналогічної думки дотримуються автори Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 20-річчя незалежності України)», у якій зазначається, що процес формування, реалізації і розвитку національної державної політики в освітній сфері «відбувався нерівномірно, успіхи чергувалися з втратами, швидкі реформи – повільним просуванням уперед, нерідко тупцюванням на місці та відступами [2, с. 8]. Ці процеси повною мірою характеризують діяльність щодо реалізації Доктрини розвитку освіти.

Непослідовність реалізації власне Доктрини розвитку освіти пояснюється значною мірою політичною нестабільністю, частою зміною владних команд, невизначеністю орієнтирів щодо ідеологічної консолідації суспільства. Адже Доктрину було прийнято у 2002 р. за часів режиму Л. Кучми, а її реалізація припала як на часи президентства Л. Кучми, так і В. Ющенка та В. Януковича, які дотримувались принципово різних політичних та ідеологічних орієнтирів.

Послідовності реформ не сприяла тривала економічна й екологічна кризи; демографічні зміни (зниження народжуваності,

міграція, збільшення кількості знелюднених населених пунктів), а також руйнівні соціальні ефекти освіти (корупція, політизація управління, нерівність у можливостях здобуття якісної освіти). Наприклад, інновації в освіті мають упроваджуватися у взаємозв'язку з інноваційними процесами в економіці, новими соціальними стандартами. Не можна досягти помітних результатів в інноваційному реформуванні всієї галузі, вдаючись лише до локальних кроків. Скажімо, зосередитись лише на модернізації змісту і випуску підручників чи на оснащенні шкіл комп'ютерами, профільному навчанні, залишаючи при цьому стару матеріальну базу, не створюючи сучасного обладнання, вчасно й адекватно не перенавчаючи педагогів. Лише комплекс інновацій у цілях, змісті, умовах, процесах і результатах навчання дає важелі для набуття українською освітою ознак інноваційності [7, с. 391].

Отже, одне з головних пояснень часткової реалізації досліджуваного освітянського проекту ґрунтується на визнанні того факту, що Україна залишається країною з транзитивною економікою та суспільством, якому властива непослідовність та незбалансованість у здійсненні перетворень.

Замислюючись над причинами часткової реалізації Доктрини варто також пригадати застереження, висловлені В. Андрущенко невдовзі після затвердження Доктрини. Перше, зазначав дослідник, «прийняття Доктрини не розв'язує всього комплексу проблем, які накопичились у сфері освіти, вона лише визначає основні орієнтири, парадигму (загальну філософію) її розвитку в майбутньому; друге, цей документ слід розглядати не в статичі, а в динаміці всього суспільного розвитку; його орієнтири можуть бути уточненими в міру зміни суспільних пріоритетів; третє, пересічний чиновник, від якого залежить реалізація Доктрини, аж ніяк не перейметься її стратегічними орієнтаціями до тих пір, доки освітяни будуть пасивними спостерігачами, прохачами, а не активними

суб'єктами (кожен на своєму рівні) освітньої політики; нарешті, вона залишиться на папері, якщо ми не передбачимо конкретні заходи (і засоби, в тому числі і фінансові) її імплементації в реальну освітянську практику» [1, с. 624].

Дійсно, Доктрина містила в собі перелік доволі амбітних намірів щодо реформи системи освіти, зокрема й з попереднього документу – Державної програми «Освіта» (Україна ХХІ ст.), і не завжди передбачала конкретні механізми їх утілення.

Усвідомлення нових завдань та зміни в царині освіти пов'язано з прийняттям ще одного документа – «**Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року**» [2], що підтверджує застереження відомого дослідника освіти щодо необхідності розгляду Доктрини не в статичі, а в динаміці всього суспільного розвитку. Власне новий документ конкретизує основні шляхи реалізації концептуальних ідей та поглядів розвитку освіти, визначених Доктриною.

Знов-таки В. Андрущенко мав рацію, реалізація Доктрини, як й будь-якого іншого документа відповідного рівня, суттєво залежить від людського фактора й потребує активної позиції виконавців, у даному випадку – чиновників освіти. Чиновники освіти, так само як переважна більшість громадян України, протягом потенційного періоду реалізації Доктрини переживали періоди надій та розчарувань у зв'язку із змінами ідеологій, політичного курсу, економічним зростанням та кризами, що не могло не відбитися на їх життєвій позиції та професійній діяльності.

І нарешті, Доктрина вимагала розробки конкретних заходів її імплементації в реальну освітянську практику та ресурсів, передусім фінансових. У ситуації, коли вартість навчання одного учня в Україні в 10–20 разів менше, ніж у країнах Європи, фінансування освіти потребує кардинального оновлення. Потрібні не просто капіталовкладення для покращення умов навчання та виховання, оновлення шкільних приміщень, навчальних корпусів та гурто-

житків, майстерень, корпусів для практичних занять та лабораторій, засобів навчання, обладнання та інструментів, необхідні принципово інші схеми фінансування освіти, такі як, скажімо, «бюджетування, яке орієнтовано на результат», на необхідності якого наголошують іноземні експерти. Зокрема, експерт Світового банку М. Мерсер зазначає: «Фінансування освіти в Україні не відповідає меті її існування, адже тут існує виключно постатейне бюджетування і немає бюджетування, спрямованого на результат. Поява програмно-цільового бюджетування означатиме надання можливості навчальним закладам подавати проекти своїх бюджетів, які б нагадували проекти бізнес-планів» (цит. за: [4]). По суті, наголошується на необхідності розвитку економіки освіти, якій, зокрема, в Доктрині було присвячено окремий розділ. Досягнення нової якості освіти залежить не лише від ефективної економіки освіти, але й від ефективних нормативно-правових та організаційно-фінансових механізмів залучення та використання ресурсів, реально-го соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників, їх підтримки з боку держави; реорганізації системи управління освітою відповідно до завдань освітніх реформ.

Крім того, до часткового виконання Доктрини призвела також уже згадувана вище проблема надмірної централізації управління освітою, подолання якої, до речі, є одним з важливіших завдань цього освітнього проекту. Цей парадокс можна пояснити невідповідністю між намірами передачі повноважень (деконцентрації) і фактичною концентрацією функцій прийняття рішень центральними органами влади. До того ж, органи центральної влади діють у край нескоординовано. Зокрема, Міністерство освіти і науки України, згідно з законом України «Про освіту», є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти й бере на себе значний перелік повноважень при практичній відсутності можливості передачі повноважень. Понад те, більшість

повноважень, які бере на себе Міністерство освіти і науки згідно із Законом України «Про освіту», сформульовані як виключно його право брати на себе відповідні функції, що суперечить задекларованій в Державній національній програмі «Освіта» і в Національній доктрині розвитку освіти державно-громадській системі управління освітою.

При цьому відповідальність за надання освітніх послуг розподілена між кількома відомствами. Міністерство освіти і науки відповідає за програми навчання, дотримання стандартів. Питаннями заробітної плати, соціальних виплат учителям займаються Міністерство фінансів, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, а також Міністерство праці та соціального захисту. Матеріально-технічне забезпечення навчального процесу перекладено на місцеві органи влади. За такої кількості «управлінських надбудов» координація між діями цих відомств дуже проблематична. Органи центральної влади дуже часто ухвалюють рішення, не радячись між собою. Складається враження, що вони діють не в інтересах споживачів освіти, а змагаються між собою, відстоюючи вузькополітичні, корпоративні, відомчі інтереси. Крім того, нижчі органи виконавчої влади фактично дублюють функції органів управління, розташованих вище. Така ієрархічна субординація без функціонального розподілу відповідальності призводить до того, що районні відділи освіти не в змозі забезпечити нормальну роботу галузі. Як спостерігачі такої ситуації, батьки, хоча й є найбільш зацікавленими учасниками освітнього процесу, мало в чому можуть впливати на існуючий стан справ [5, с. 108–109].

Отже, надмірна концентрація влади в руках центральних органів влади, відсутність координації між різними центрами управління освітою, дублювання повноважень спричиняють уже згадувану вище непослідовність кроків та гальмують виконання завдань Доктрини розвитку освіти та інших стратегічних документів державної ваги.

Тож у підсумку зазначимо наступне. Через десятиріччя після затвердження першого стратегічного документа – Державної програми «Освіта» (Україна XXI ст.) та через п'ять років після доленосного Указу Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», яким було детерміновано конструктивні зміни передусім системи вищої освіти, система підготовки людини до життя потребувала нових узагальнень, нової філософської парадигми розвитку. Тривав пошук нових шляхів забезпечення доступності здобуття якісної освіти, оновлення змісту освіти, фінансування освіти і науки, зміцнення навчально-матеріальної бази тощо. Особливо загострились проблеми державної підтримки дошкільної, загальної середньої освіти в сільській місцевості, професійно-технічної освіти, навчання здібних та обдарованих учнів і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку. У відповідь на окреслені виклики та потреби з'явився новий освітянський проект – «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» (2001).

Філософією Доктрини стала філософія людини, яка змінює роль і статус освіти, її суспільне навантаження і відповідальність. За змістом Доктрина складається з 16 розділів, деякі з них уточнюють положення Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI ст.). Зокрема, обидва документи містять розділи, присвячені проблемам національного виховання, управління освітою, економіки освіти (щоправда у першому за хронологією документі йшлося не про економіку освіти, а про її фінансове та матеріально-технічне забезпечення), кадрової політики (у тому числі підготовки та соціальних гарантій педагогічних працівників), взаємодії освіти і науки, міжнародного співробітництва. У тексті Доктрини вони наповнюються новим змістом, у дусі часу пропонуються шляхи модернізації вказаних сфер. Дякуючи Доктрині вперше на-

бувають державної ваги питання впровадження мовних стратегій освіти, забезпечення здоров'я громадян засобами освіти та фізичного виховання, рівного доступу до здобуття якісної освіти, впровадження інформаційних технологій в освіті, визнається залежність розвитку громадянського суспільства від освіти, окреслені шляхи реалізації безперервної освіти.

Серед головних напрямів реалізації проекту: забезпечення рівного доступу до якісної освіти (шляхи деталізовані для дошкільної, загальної середньої, інклюзивної, позашкільної освіти, професійно-технічної, вищої освіти), демократизація управління галуззю (розвиток державно-громадського управління, децентралізація тощо) та зміна термінів навчання (спроба переходу до 12-річної загальної середньої освіти). На жаль, не все було втілено в життя. Невирішеними залишилися питання: стандартизації нормативів якості освіти на всіх рівнях та умов її здобування, що мала стати основою економіки освіти, оптимізації розподілу повноважень в управлінні освітою та залучення громадськості до нього, ресурсного забезпечення освіти та соціальних гарантій педагогічних працівників, а запровадження 12-річної загальної середньої освіти знову постало на порядку денному.

З-поміж основних причин, що привели лише до часткового виконання нового освітянського проекту, є: непослідовність реформ, що зумовлена політичною нестабільністю, частою зміною владних команд, невизначеністю орієнтирів щодо ідеологічної консолідації суспільства, економічними кризами, демографічними факторами, соціальним розшарування суспільства та його деструктивними наслідками; брак конкретних заходів імплементації Доктрини в реальну освітянську практику та ресурсів, передусім фінансових; надмірна концентрація влади профільним Міністерством, відсутність координації між різними центрами управління освітою, дублювання повноважень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. Київ, 2006. 679 с.

2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України: [авт. В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2011. 303 с.

3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року / Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

4. Паращенко Л. Фінансування шкільної освіти: більше чи ефективніше // Освітня політика: портал громадських експертів. 02.07. 2014. URL: <http://education-ua.org/ua/article/264-finansuvannya-shkolnoji-osviti-bilshe-chi-efektivnishe>

5. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект: навч.-наук. вид. / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін.; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Київ; Львів: НАДУ, 2012. 456 с.

6. Сисоєва С. Освітнологічний контекст освітніх реформ // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоєвої. Київ: ТОВ «Вид. підприємство "ЕДЕЛЬВЕЙС"», 2013. С. 133–154.

7. Савченко О. Досвід реформування української освіти: спроба наукової рефлексії // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоєвої. Київ: ТОВ «Вид. підприємство "ЕДЕЛЬВЕЙС"», 2013. С. 385–396.

8. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах: навч. посіб.: у 2 ч. Ч. 1: Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 136 с.

REFERENCES

1. **Andrushchenko V. P.** Organized society. The problem of organization and social self-organization during the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: The experience of socio-philosophical analysis. Kyiv: TOV "Atlant YuEmSi", 2005. 498 p. (in Ukrainian)

2. National report on the state and prospects of education in Ukraine (2011) / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy: [avt. V.P. Andrushchenko, I.D. Bekh, M.I. Burda ta in.]; za zah. red. V.H. Kremenia. Kyiv: Ped. dumka, 2011. 303 p. (in Ukrainian)

3. National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021 / Decree of the President of Ukraine 25.06.2013 No. 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (in Ukrainian)

4. **Parashchenko L.** Finansuvannya shkilnoi osvity: bilshe chy efektyvnishe // Osvitnia polityka: portal hromadskykh ekspertiv. 02.07. 2014. URL: <http://education-ua.org/ua/article/264-finansuvannya-shkolnoji-osviti-bilshe-chi-efektivnishe> (in Ukrainian)

5. Reformation of education in Ukraine: the state-management aspect: educational sciences: navch.-nauk. vyd. / N.H. Protasova, V. I. Luhovyi, Yu. O. Molchanova ta in.; za zah. red. N.H. Protasovoi. Kyiv; Lviv: NADU, 2012. 456 p. (in Ukrainian)

6. **Sysoieva S.** The Educational Context of Educational Reforms // Educational Reforms: Mission, Reality, Reflection: Monograph / Ed. Vasyl Kremen, Tadeusz Levowiczky, Viktor Ognevyyuk, Svetlana Sysoeva. Kyiv: "View. Edelweiss Company", 2013. P. 133–154. (in Ukrainian)

7. **Savchenko O.** The Experience of Reforming Ukrainian Education: An Attempt of Scientific Reflection // Educational Reforms: Mission, Reality, Reflection: Monograph / Ed. Vasyl Kremen, Tadeusz Levowiczky, Viktor Ognevyyuk, Svetlana Sysoeva. Kyiv: "View. Edelweiss Company", 2013. P. 385–396

8. Management of the quality of education in higher educational institutions: teaching. manual: in 2 part. Part. 1: Teoretychni zasady formuvannya system upravlinnia yakistiu nadannia osvitnikh posluh [Theoretical foundations for the formation of quality management systems for the provision of educational services] / kol. avt.; za zah. red. chl.-kor. NAN Ukrainy V.S. Zahorskoho. Lviv: LRIDU NADU, 2011. 136 p. (in Ukrainian)

Сергій МАГЕРА

здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 008(477)

УКРАЇНЬСКА КУЛЬТУРА: ЄДНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ПРІОРИТЕТІВ

© Магера С., 2019

Ключові слова: людина, суспільство, культура, національне, загальнолюдське.

Досліджується органічна єдність в українській культурі національного та загальнолюдського; ця єдність притаманна їй з часів виникнення й пронизує все поле історичного буття. У період існування України (повністю чи частково), під владою інших держав, означена єдність носила дозований характер: у боротьбі за виживання українська культура історично робила наголос на національному аспекті й одночасно намагалася зберегти загальнолюдську складову, яка також потерпала від гніту інших держав; проголошення незалежності відкрило дорогу до їх дійсної єдності, яка утверджується, відлунюючи характер народу, його ментальність; українська культура орієнтується на європейські пріоритети і саме в такому річизці утверджує єдність національного й загальнолюдського.

Проблема єдності національного та загальнолюдського в культурі завжди була в центрі філософських досліджень. Свого часу цю проблему досліджували В. Антонович, М. Брайчевський, В. Винниченко, М. Грушевський, Є. Маланюк, ряд інших дослідників. В останні десятиліття до неї різною мірою глибини і осяжності звертались такі українські вчені, як В. Андрущенко, Є. Бистрицький, Ю. Богущкий, О. Гомілко, С. Грабовський, І. Закович, Г. Касьянов, К. Кислюк, С. Кліценко, В. Кремень, М. Култаєва, М. Михальченко, В. Нічик, М. Попович, О. Ременець, З. Самчук, І. Цехмістро та ін. Згідно з їх висновками, національне в культурі постає як та основа, яка визначає обличчя народу, його характер і унікальність у структурі народів і культур світу [1, с. 6]. Національне в культурі відображає поняття культурної самобутності. Категорія культурної самобутності вперше була сформульована на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з політики у сфері культури (Мехіко, 1982) та визначається як сукупність неповторних і незамінних цінностей, традицій і форм вираження народу, за допомогою яких він репрезентує себе у світовому співтоваристві. Культурна самобут-

ність не лише розширює можливості для всебічного розвитку людини, а й мобілізує «кожний народ, кожну групу, заставляючи їх черпати сили у своєму минулому, засвоювати елементи інших культур, які сумісні з їх характером, і цим самим продовжувати процес творення себе» [2, с. 39]. Найважливішими ознаками культурної самобутності народу є історична самосвідомість, ментальність і мова.

Історична самосвідомість передбачає збереження відомостей про культуру, історію, походження даного народу. Вона уособлює певний символічний світ, створений етносом відповідно до його потреб, цінностей, ідеалів, устрою життя. Усе, що було важливим в історії спільноти, що сприяло єдності народу, всі його злети і падіння втілювалися в культурі [3, с. 59]. Упродовж століть українська спільнота не мала власної державності та перебувала у складі інших – Речі Посполитої, Російської, Австро-Угорської імперій, а згодом і в Радянському Союзі, що істотно позначилось на історичній свідомості українського народу. Внаслідок політики заборон і приниження, адміністративно-силового тиску не мали змоги повноцінно розвиватися національна культура, освіта, мова, традиції – духовні підвалини розвитку нації, була знищена національна еліта, викривлена історія українського народу, заборонені імена національних героїв. Це спричинило значну деформацію національної самосвідомості, що заважає українцям і сьогодні відчутти свою унікальність і своє призначення у світовій історії, – усвідомити себе єдиною нацією, гідною мати власну державу [4, с. 7].

Феномен ментальності (близьке йому за значенням поняття «народна душа», «дух народу», «національний характер») конкретизує етнопсихологічні особливості культури народу. Ментальність – складне поняття, воно висвітлює специфіку культури, внутрішньо зумовлені, суб'єктивні характеристики буття культури і людини в ній. Ментальність часто розглядають як цілісність духовно-психічного життя конкретно взятого суб'єкта (особа, спільно-

та) в конкретному культурному просторі. На практиці ментальність репрезентує особливий тип мислення, що виражає життєві переконання людей, стійкі зразки світу, емоційні переваги, властиві певній спільноті й культурній традиції [5]. Частіше всього згадуються такі риси української ментальності, як: працьовитість, хазяйновитість, глибокий емоційний зв'язок з рідним краєм, миролюбний характер, гостинність; турбота про Батьківщину; рішучість, хоробрість у справі захисту Батьківщини; індивідуалізм; інтроверсивність, спрямованість на самовдосконалення, демократизм; толерантність, гіпертрофована волелюбність, що межує з анархічністю; глибинна емоційність; стриманість; поєднання елегійних настроїв із нескромним оптимізмом; розвинена уява, що знаходить свій прояв у народній творчості [6, с. 209–211]. До цього варто додати, що розвиток українського індивідуалізму як визначної риси української ментальності пішов шляхом прямо протилежним європейському, а саме: він має інтровертний характер, на забезпечення себе від впливу інших людей і від соціуму. Крім того, на відміну від прагматичного європейця, який у всьому покладається на власні сили, українець вважає, що все залежить від долі. Фаталізм, що проявляється у вірі людини в ірраціональні сили, залежність її від зовнішніх обставин, є породженням емоційності українців: він не наслідок раціонального осмислення дійсності, а результат чуттєвого, безпосереднього її сприйняття [7, с. 95–96]. Не можна залишити поза увагою відверто негативні риси української ментальності, які, за переконанням сучасних дослідників, заважають успішному розвитку українського народу. Серед них – надмірна терплячість, що часто є свідченням відсутності національної гордовитості, заздрість, уміння обіцяти, але не вміння виконувати обіцяне, надмірна спокійність на публіці і неспокій у душі, сліпа довірливість та інфантилізм [8, с. 139–140] тощо. Окреслені негативні риси української ментальності закарбувалися у свідомості українського народу та стали їхньою характер-

ною ознакою ще з давніх часів. Щоб їх викоринити, потрібно багато часу, але процес удосконалення можна пришвидшити через освіту та виховання, розвиток «кращих якостей української ментальності, які передалися сучасному українцю від його пращура, будуть функціонувати і надалі, і ніякі процеси людяства не викоринять того доброго та світлого, що було започатковане нашими попередниками» [8, с. 141].

Нарешті, мова, а точніше, мовна свідомість народу є формою його самовираження, цивілізаційного увиразнення в умовах світової глобалізації. Кожен народ створює неповторну мову, особливі символи, норми, способи спілкування та діяльності, а також володіє оригінальним художньо-чуттєвим відтворенням світу. Однак найвагомішим фактором творення людського в людині постає мова. Вона є основою загальнолюдського в розмаїтті культур і водночас завжди належить певному народу. В ній відображаються процеси формування культури, її соціальні різновиди і міжнародні зв'язки [9, с. 97]. «Вона є сигнальною системою, яка забезпечує взаєморозуміння між її носіями. Мова – основний засіб згуртування етносу, його розвитку і, зрештою, його самоусвідомлення як нації» [9, с. 98]. Національну мову як феномен культури досліджував відомий історик культури Іван Огієнко. У своїй праці «Українська культура» він наголошував: «Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її національний скарб.... І поки живе мова – житиме й народ...» [10, с. 239–240].

Дійсно, мова є визначним маркером національного. Водночас вона «уможливорює не тільки внутрішню комунікацію, а й сприйняття вселюдського, загальноцивілізаційного через призму власної національної культури» [9, с. 100]. «Адже загальнолюдське не існує за межами нації, яка, залучаючи людину до людства, акумулює

його досвід у своїй специфічній практиці. Отже, є всі підстави стверджувати, – зазначає С. Петькун, – що загальнолюдське перебуває всередині нації, всередині тієї соціокультурної діяльності, котра може набувати універсального значення без втрати своєї національної ідентифікації. І запобігає зазначеній втраті передусім мова, мовна свідомість народу, яка, будучи формою самовираження народу, його цивілізаційного увиразнення, самим фактором свого існування неспростовно доводить, що при всьому посиленні глобальної взаємозалежності людської спільноти світ був, є і буде багатоманітним, а існування безлічі людей на планеті (як за попередніх часів) залишатиметься нерозривно пов'язаним із поняттями національної культури і чітких національних орієнтирів у всіх сферах життя. Це положення цілком відповідає реаліям українського етносу, який має велику історію, що визначає його як специфічно український автопортрет людяства з його окремішню культурою» [9, с. 100].

Культурна самобутність у стратегії державотворчого та націєтворчого процесів в Україні – це передусім пошук засобів та механізмів взаємодії держави та суспільства, а точніше, держави та численних культурних груп. Розвиток культурної самобутності охоплює як вертикальний вимір – взаємодію з власним культурно-історичним минулим (культурна спадщина), так і горизонтальний – діяльність суб'єкта культури в актуальному часі та його взаємодія з культурою Іншого (діалог культур) [1, с. 131–132]. Адже «національне» в жодному разі не може бути потрактованим як «вивищення» одного народу над іншим. У взаємодії національних особливостей якраз і виявляється культурне розмаїття загальнолюдського – тієї унікальної основи для толерантного сприйняття, розуміння, поваги і співробітництва народів і культур, які прямують у майбутнє [11, с. 6].

Тому в цивілізаційній перспективі українського соціуму все впевненіше утверджується рух до пріоритетності загальнолюдських цінностей, у підґрунті яких за-

кладено потужний емансипаційний потенціал подальшого людського розвитку [12, с. 55]. Відповідно в сучасному гуманітарному дискурсі переважає думка про те, що в діалектичній єдності загальнолюдських і етнонаціональних цінностей головними та провідними є першоназвані [13, с. 28].

З цього приводу Ю. Римаренко зазначає, що в сучасних умовах національного необхідне усвідомлення усього понаднаціонального, бо «існуємо ми не лише як українці, а й передусім як люди». «Саме таку ідею, – наголошує вчений, – висловлювали Ольга Кобилянська, українські модерністи, які, долаючи старе народництво, намагалися знайти контакт зі світовою літературою, підносили не лише національний, а й загальнолюдський момент. Пізніше це робили Леся Українка, Михайло Коцюбинський, українські футуристи, неокласики та ін.» [14, с. 232].

Примат загальнолюдського веде до збагачення етнонаціонального в суспільному житті. Толерантність, національна гідність, специфічні особливості кожної з національних культур і мов збагачують цивілізацію, стають надбанням цих культур, підвалинами їх послідовного розвитку [13, с. 28]. Будь-яка національна культура має у своїй основі загальнолюдські цінності, є виразником творчої потенції етносу, гарантує буття народу в часі. «Самобуття національна культура в природних умовах виростає на ґрунті постійного спілкування з іншими культурами. Світ, побачений крізь проблему тотожності та розрізнення, постає складнішим і різнобарвнішим» [3, с. 59].

Взаємодія загальнолюдського й етнонаціонального сприяє індивідуальному самоствердженню особи та її національній ідентифікації. Л. Нагорна окреслює «дві ніші», які визначають зміст національної ідентичності: «Та, яку ми вкладаємо в поняття «національна свідомість» чи «національна самосвідомість» (це не обов'язково ідентифікація себе з певним етносом, а демонстрація прихильностей до національних цінностей), і та, яка виникає на основі усвідомлення особи чи групи спільності долі, а

свій головний прояв знаходить у горизонтальній ідентифікації членів спільноти як співгромадян» [15, с. 10]. Як видно, у першій «ніші» дослідниця бере до уваги національні цінності, тобто мову, традиції, звичаї, культуру, а в другій – загальнолюдські, такі як національний інтерес, національна безпека тощо [13, с. 28].

Орієнтація розвитку культури на єдність національних та загальнолюдських пріоритетів узгоджується з ідеєю докорінних гуманістичних змін засобами культури, що наближає людство до ідеалу ноосферної цивілізації. Власне концепт «ноосферна цивілізація» у контексті осмислення процесів консолідації не лише в сучасній Україні, а в будь-якій країні світу та в глобальному вимірі розвиває Н. Хамітов. Звертаючись до запропонованої В. Вернадським ідеї ноосфери (сфери розуму), яка настає після геосфери (неживої природи) та біосфери (живої природи), дослідник ноосферну цивілізацію розуміє як проект глобалізації «з людським обличчям», глобалізації, яка основана на ідеї і практиці розумного, мудрого світоустрою. Вона стає протидією світу гібридних воєн і гібридного світоустрою, породжуючи глобалізацію як усесвітню консолідацію – синергійну співтворчість країн на основі спільних гуманістичних цінностей [16].

Принципи «ноосферної цивілізації» кореспондують з дослідженнями, у яких подолання глобальних криз і глибоких соціальних суперечностей пов'язані з відмовою від раціоналізму і прагматизму, технократичного та антропоцентричного підходів до проблем відносин людини, суспільства і природи. За переконаннями Ж. Аталі, О. Тоффлера, А. Швейцера та їх чисельних послідовників, людина повинна постати у Всесвіті не як господар природи і головний суб'єкт культури, а як одухотворений суб'єкт єдиного цілого – людського суспільства і природи. Звідси наукові уявлення багатьох авторів про те, що можливі стратегії глобального розвитку будуть визначитися не стільки інтелектуальними й організаційно-технічними можливостями

ми сучасної цивілізації, стільки будуть залежати від моральної зрілості самої людини [17, с. 92].

У ноосферній цивілізації народжується нове мислення як принципово новий тип зв'язку природи і людини, причому воно формується при глибокому перетворенні духовного світу самої людини, і насамперед свідомості і системи цінностей. Ноосфера покликана пролонгувати еволюційний ряд таких цілісних глобальних утворень, які складають умови існування людини, як біосфера і техносфера. Дійсна духовна еволюція людства, зміна свідомості людини пов'язані, передусім, з одухотворенням і подоланням антропологічної кризи, з вивільненням від усіх форм рабського примусу і поневолення. Тільки відродження дійсної духовності здатне привести людину до нової якості життя, до «нової» свідомості і творчості [17, с. 95–96].

Ноосферна цивілізація мовою теорії розвитку людини – метаантропології – характеризує вимір людського буття, що створюється не просто волею до пізнання і творчості, а волею до любові, свободи і розуміння Іншого, тобто волею до гуманістичних інновацій, в яких людина може бути тільки метою, а не засобом будь-якої консолідації. В координатах соціальної метаантропології, зазначає С. Крилова, можемо говорити про консолідацію, мета якої – «не прагнення до світового військового або цивілізаційного панування, а об'єднання світу у вільну, по-справжньому демократичну культурну цілісність на основі цінностей духовного зростання, соціальної відповідальності, толерантності, екологічної безпеки та економічного вдосконалення, що означає вихід на новий онтологічний рівень еволюціонування» [18, с. 100].

Саме окреслені цінності повною мірою можна вважати загальнолюдськими пріоритетами. Серед них провідну роль відіграють цінності духовного зростання, що сприяють утвердженню «культури життя» як нового типу мислення, що базується на досягненні вищих духовних смислів буття, етики ненасильницької і гідної поведінки щодо

людини, суспільства, природи, адже гуманістичний, духовний розвиток людини постає і метою, і сенсом будь-якої консолідації. Людянимірність консолідації країни і розумна відкритість проектам консолідації інших країн – важливі критерії продуктивності консолідації як суспільного процесу в Україні, так і за її межами [16]. Тільки через накопичення духовної культури, як внутрішнього регулятора поведінки людини, можливий процес її одухотворення і морального удосконалення. Особлива роль у формуванні цілісного сприйняття картини світу, у становленні відповідальної й творчої цілісної особистості, «людини слова», «людини дії», «людини духовної» належить освіті й вихованню, які визначають суть змін, що відбуваються у нашому суспільстві. У «культурі життя» закладено інше світосприйняття, відмінне від позитивістсько-раціонального. Цінності «культури життя» стверджують людське в людині: формують її свідомість як активну, виховують її волю і дух, пробуджують совість, яка діє як внутрішній моральний регулятор поведінки, і розкриваються через поняття совість, свобода волі і свобода вибору, справедливість, міра і відповідальність, любов і щастя [17, с. 95].

Не менш важливою цінністю є толерантність, яка постає також провідним принципом соціального життя як загальний критерій, пов'язаний із духовною та культурною пам'яттю народу. Толерантність передбачає подолання стереотипу «свій – чужий», формує прагнення до співпраці різних груп населення, дозволяє творчо поєднувати зразки суспільної поведінки, спрямовані на роз'єднання і протистояння. Зазначений принцип заперечує ідеологію і практику володарювання, домінування, насилля, війни на користь цінностей плюралізму, рівноправного діалогу, дискурсу, миру й згоди. Толерантність заперечує усі форми монізму, уніфікації і тоталізації та інші приховані форми деспотизму й пропагує ідею множинності й різноманітності, конкуренції парадигм, співіснування різномірних елементів [19, с. 103].

Отже, толерантність постає необхідною передумовою створення нової єдності в багатоманітності українського суспільства, коли, «пам'ятаючи про «своє», знаючи його і продовжуючи поглиблювати ці знання, необхідно створювати нові цінності, зрозуміти «іншого», оцінити його, навчитись жити разом,

обмінюватись своїм і чужим, пов'язувати те та інше органічно і природно» [20, с. 10]. Тож національна культура України може розвиватися тільки в контексті європейської та загальнолюдської культури. Це шлях поступового рівноправного входження української культури в сім'ю європейських культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Європейський педагогічний досвід і національні традиції // Вища освіта України. 2014. № 3. С. 5–11.
2. Всемирная конференция по политике в области культуры (Мехико, 26 июля – 6 августа 1982 г.). Заключение доклад. Париж: ЮНЕСКО, 1982. 240 с.
3. Шевчук С. Національно-культурна ідентичність у глобалізованому світі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культурологія. 2017. Вип. 18. С. 58–60.
4. Карлова В. Особливості та суперечності розвитку національної самосвідомості сучасного українського суспільства // Вісник Національної академії державного управління. 2010. Вип. 2. С. 5–14.
5. Ярошенко Т. М. Феномен української культури. Джерельна база та методологічні засади її вивчення // Історія української культури / [В.П. Мельник, М.В. Кашуба, А.В. Яртись]; за ред. проф. В.П. Мельника, проф. М.В. Кашуби, проф. А.В. Яртися. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2012. С.11–45.
6. Слюсаревський М. М. Ілюзії і колізії. Київ: Гнозис, 1998. 233 с.
7. П'ятковська Т. Концепти української ментальності в мовному дискурсі паремій // Рідний край. 2014. № 1 (30). С. 94–97.
8. Артиушенко О. Сучасні риси української ментальності // Нова парадигма. 2014. Вип. 120. С. 135–142.
9. Петькун С. М. Мова як складова людської культури в умовах світової цивілізації // Наука. Релігія. Суспільство. 2012. № 1. С. 97–101.
10. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
11. Бакальчук В. О. Культурна самобутність як стратегічний пріоритет культурної політики України // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2006. Вип. 26. С. 123–134.
12. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.
13. Ляпіна Л. А., Ляпіна О. С. Етноконсолідуєча роль культури межетнічного спілкування у державотворчому процесі // Наукові праці. Соціологія. 2010. Вип. 133, т. 146. С. 26–30.

REFERENCES

1. Andrushchenko V. P. European pedagogical experience and national traditions // Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine]. 2014. No. 3. P. 5–11. (in Ukrainian)
2. World Conference on Cultural Policy (Mexico City, July 26 – August 6, 1982). The final report. Paris: UNESCO (in Russian)
3. Shevchuk S. National cultural identity of the globalized world // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya: Kulturolohiia [Science notes of the National University Ostrozka Akademiya. Seriya: Kulturologiya]. 2017. Iss. 18. P. 58–60. (in Ukrainian)
4. Karlova V. Features and contradictions in the development of national consciousness of modern Ukrainian society // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia [Bulletin of the National Academy of Public Administration]. 2010. Iss. 2. P. 5–14. (in Ukrainian)
5. Yaroshenko T. M. The phenomenon of Ukrainian culture. Source base and methodological principles of its study // Istoriiia ukrainskoi kultury [History of Ukrainian culture] / [V.P. Melnyk, M.V. Kashuba, A.V. Yartys]; za red. prof. V.P. Melnyka, prof. M.V. Kashuby, prof. A.V. Yartysia. Lviv: LNU imeni I. Franka, 2012. P.11–45. (in Ukrainian)
6. Sliusarevskiy M. M. Illusions and conflicts. Kyiv: Hnozyz [Gnosis], 1998. 233 p. (in Ukrainian)
7. Piatkovska T. Concepts of Ukrainian Mentality in the Language Discourse of Paremia // Ridnyi kraj [Native Territory]. 2014. No. 1 (30). P. 94–97. (in Ukrainian)
8. Artiushenko O. Modern features of Ukrainian mentality // Nova paradyhma [New paradigm]. 2014. Issue 120. P. 135–142. (in Ukrainian)
9. Petkun S.M. Language as a component of human culture in the world of civilization // Nauka. Relihiia. Suspilstvo [Science. Religion. Society]. 2012. No. 1. P. 97–101. (in Ukrainian)
10. Ohienko I. Ukrainian culture. A brief history of the cultural life of the Ukrainian people. Kyiv: Abrys, 1991. 272 p. (in Ukrainian)
11. Bakalchuk V. O. Cultural Identity as a Strategic Priority of Ukrainian Cultural Policy // Humanitarnyi visnyk ZDIA [Humanitarian Bulletin of ZGIA]. 2006. Issue. 26. P. 123–134. (in Ukrainian)
12. Ukraine's Civilizational Choice: A Paradigm of Reflection and a Strategy for Action: National Report (2016) / Ed. Col. S.I. Pyrozkhov, O.M. Mayboroda, J.J. Shaygorodsky and others; Institute of Political and Ethnonational Studies named after. I.F. Kuras

14. **Римаренко Ю. І.** Національний розвій України. Київ: Хрінком, 1995. 270 с.

15. **Нагорна Л.** Категорія «національна ідентичність» у сучасній етнополітології // Наукові записки: збірник. Серія: Політологія і етнологія. Київ: ІПіЕНД, 1998. Вип. 6. С. 3–11.

16. **Хамітов Н. В.** Творення людяності як головна мета суспільної консолідації України // Людяність творчості як творчість людяності: Матеріали XIV всеукр. наук.-практ. конф. (25 травня 2017 р., м. Київ) / уклад.: Новіков Б. В., Мельниченко А. А., Покулита І. К., Шевчук Ю. А. URL: <http://ela.kpi.ua/jspui/handle/123456789/20670>

17. **Мельник В. В.** Глобалізація в культурній сфері: теоретико-методологічний аналіз // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2010. Вип. 43. С. 90–97.

18. **Крилова С. А.** Соціальна метаантропологія як методологія дослідження краси у суспільному бутті // Нова парадигма: журнал наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 104. С. 92–103.

19. **Горбатенко І. А.** Розвиток гуманістичних цінностей в сучасній теорії політики // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2014. Вип. 13. С. 99–104.

20. **Топоров В. Н.** Пространство культуры и встречи в нем // Восток-Запад. Переводы. Публикации. Вып. 4. М.: Наука, 1989. 301 с.

National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: NAN Ukrainy, 2016. 284 p. (in Ukrainian)

13. **Liapina L. A., Liapina O. S.** Ethno-consolidating role of the culture of interethnic communication in the state-building process // Naukovi pratsi. Sotsiologhiia [Scientific works. Sociology]. 2010. Iss. 133, vol. 146. P. 26–30. (in Ukrainian)

14. **Rymarenko Yu. I.** National development of Ukraine. Kyiv: Khrynkomy, 1995. 270 p. (in Ukrainian)

15. **Nahorna L. (1998)** The category "national identity" in modern ethnopolitics // Naukovi zapysky: zbirnyk. Serii: Politologhiia i etnologhiia. [Scientific notes: collection. Series: Political Science and Ethnology]. Kyiv: IPIEND, 1998. Issue 6. P. 3–11. (in Ukrainian)

16. **Khamitov N. V.** Creation of humanity as the main goal of the consolidation of Ukraine // Humanity of creativity as the creativity of humanity: Materials V allukr. sci. pract. conf. (May 25, 2017, Kyiv) / arrang.: Novikov B.V., Melnychenko A.A., Pokulyta I.K., Shevchuk Yu.A. URL: <http://ela.kpi.ua/jspui/handle/123456789/20670> (in Ukrainian)

17. **Melnyk V. V.** Globalization in the cultural sphere: theoretical and methodological analysis // Humanitarnyi visnyk [Humanitarian Bulletin] ZDIA. 2010. Issue 43. P. 90–97. (in Ukrainian)

18. **Krylova S. A.** Social metanthropology as a methodology for studying beauty in social life // New paradigm: Journal of scientific works. Kiev: View of the NPU named after MP Drahomanov, 2012. Issue 104. P. 92–103. (in Ukrainian)

19. **Horbatenko I. A.** Development of humanistic values in the modern theory of politics // Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. Series 22: Political Sciences and Methods of Teaching Socio-Political Disciplines. 2014. Issue 13. P. 99–104. (in Ukrainian)

20. **Toporov V. N.** Space of culture and meetings in it // East-West. Translations. Publications. Issue 4. Moscow: Nauka, 1989. 301 p. (in Russian)

Тетяна ПИРОГОВА

старший викладач кафедри теорії та методики постановки голосу факультету мистецтв імені А. Авдієвського НПУ імені М.П. Драгоманова, аспірантка НПУ імені М.П. Драгоманова

Ключові слова: людина, суспільство, культура, естетична культура, педагогіка, виховання.

Досліджується питання виховання естетичної культури майбутніх педагогів (зміст і основні технології). Визначивши естетичну культуру як здатність і уміння особистості відчувати свій зв'язок зі світом й іншими людьми, змістовно (і чуттєво) пережити й людським чином виразити їх повноту і багатоманіття через творення краси, автор пропонує зупинитися на педагогічному аспекті цього феномену; він виходить з того, що у широкому розумінні «педагогіка» означає ні що інше, як майстерність «людинотворення» засобами освіти та виховання. Естетична культура в цьому розумінні є символом краси педагогічного мислення і дії. Вчитель має відчувати красу навколишнього світу і людини й уміти втілювати її у процес «людинотворення».

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

© Пирогова Т., 2019

Розвиток естетичної культури кожного студента є одним з важливих завдань вищої освіти. Естетична культура особистості – це здатність «сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне у житті, природі і мистецтві, жити і перетворювати світ, творити «другу природу» за законами краси» [26, с. 23]; «складова частина виховного процесу безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» [3, с. 119]; система комплексного, цілеспрямованого, планомірного та послідовного впливу на людину з боку певних соціальних інститутів та установ на основі єдиних науково-педагогічних принципів, методів та засад, у результаті якого в неї виникає світоглядна настанова на безпосередню творчу оцінку дійсності та власного життя в суспільстві як проявів прекрасного і потворного, піднесеного і низького, комічного і трагічного тощо [16, с. 114].

У процесі естетичного виховання відбувається залучення індивідів до цінностей буття, переведення їх у внутрішній духов-

ний зміст шляхом інтеріоризації. На цій основі формується і розвивається здатність людини до естетичного сприйняття і переживання, її естетичний смак і уявлення про ідеал. Виховання красою і через красу формує не лише естетично ціннісну орієнтацію особистості, але й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, в побуті у вчинках і поведінці і, звичайно, в мистецтві [28, с. 153].

Крім того, залучення людини до мистецтва й естетичної культури суспільства спричиняє суттєвий вплив на її моральність й етичну культуру, її вміння оцінювати прекрасне, висловлювати певні оцінно-естетичні суження, «виховує в людини гуманістичні якості, інтерес і любов до життя в його різноманітних проявах» [18, с. 359]. А особистість, яка вміє сприймати й аналізувати прекрасне, закономірно оточує себе прекрасним. Не виключено, що таке філософське розуміння феномену прекрасного або чудового виявляється в різних аспектах життєвої творчості індивіда: у взаєминах з оточуючими його людьми (колегами, друзями, рідними і близькими), у зацікавленості проявляти творчі здібності в побуті і на роботі, у подоланні негативних явищ у житті тощо [4, с. 133].

Окреслені вище вміння як прояв естетичної культури особистості набувають особливого значення для майбутніх педагогів, які невдовзі стануть носіями і трансляторами культурних і загальнолюдських цінностей учнів. Відповідна проблема набуває особливої актуальності в контексті розбудови української школи, коли пріоритетного значення набуває проблема формування духовності, моральної та естетичної культури учнів, утвердження людини як найвищої соціальної цінності. Важливість для підростаючих поколінь засвоєння загальнолюдських, етичних, художніх та естетичних цінностей життя і культури вимагає посилення культурологічної та гуманістичної спрямованості освіти, оновлення змісту та якості підготовки майбутніх учителів до естетичного розвитку учнів на заходах гуманізації, особистісної зорієнтованості, творчості [5, с. 122]

Інтегративною характеристикою естетичного розвитку майбутнього вчителя виступає поняття естетичної компетентності, яке характеризує сформованість розуміння явищ дійсності та культури крізь призму понять «прекрасного і потворного», «трагічного і комічного» тощо, а також наявність системи теоретичних знань, практичних умінь у галузі естетики, які визначають здатність фахівця вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної педагогічної діяльності, з орієнтацією на естетичні сенси [7].

Естетична культура вчителя, як зазначає Г. Падалка, відображає його здатність до грамотного, вільного і повного сприймання та аналізу різноманітних естетичних явищ, уміння адекватно їх оцінювати й класифікувати, будувати педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості й краси. До провідних компонентів естетичної культури вчителя вчений відносить: широкий естетичний кругозір у поєднанні з розвинутою емоційною сферою, уміння порівнювати педагогічні дії з еталонами прекрасного, почуття міри, інтуїцію та навички управління власним творчим самопочуттям [17]. Більш складну структуру естетичної культури особистості подає Л. Овчаренко. Застосовуючи її до особистості майбутнього вчителя, відзначимо такі її компоненти: мотиваційно-потребовий як вияв усвідомленої необхідності особи в спілкуванні з прекрасним; емоційно-почуттєвий, що передбачає високий рівень розвитку естетичних емоцій і здатність майбутнього педагога до переживання краси навколишньої дійсності і мистецтва, прекрасного в самій людині; когнітивно-раціональний, основу якого становлять естетичні знання, погляди, естетичний кругозір, здатність до логічного оперування естетичними категоріями; оцінювально-орієнтаційний, що характеризує динаміку взаємодії естетичного ідеалу, який виступає еталом естетичної цінності та естетичного смаку людини, що є здатністю до безпосередньої реакції на естетичну цінність; творчо-діяльнісний, що виявляється у створенні естетичних цінностей у житті й мистецтві, передбачає втілення результатів розвине-

ності власної естетичної культури в системі педагогічної діяльності [15, с.76].

Окреслені компоненти естетичної культури особистості реалізуються в діалектичній єдності, взаємозумовленості, взаємодоповнюваності. Їх виховання та розвиток постає одним з ключових завдань педагогічних вищих навчальних закладів, які покликані виховувати духовне піднесення, одухотвореність особистості майбутнього вчителя. Специфічність естетизації навчально-виховного процесу в профільних вищих навчальних закладах полягає в чіткій спрямованості формування у майбутніх педагогів естетичної картини або естетичного образу світу в всіх його проявах. «Естетична картина» в уявленні студентів як образ краси формується через відчуття естетики середовища, занурення в красу буття, яке є неповторним емоційним тлом збудження світлих почуттів радості, задоволення, душевного спокою і тепла, естетичної насолоди [24, с. 11].

Доведено, що процес естетичного виховання студентів нерозривно пов'язаний з іншими напрямками роботи вищої школи. Зокрема йдеться про формування світогляду і морального обличчя молодих людей навчанням, трудовою та суспільно-політичною практикою. У цьому сенсі використання різних засобів естетичного виховання, передусім мистецтва, дозволяє досягти загальну мету виховання молодих людей – усебічний і гармонійний розвиток особистості. Адже естетичне виховання як цілеспрямований поетапний процес присвоєння особистістю загальнолюдських цінностей і культурних норм, що містяться в образах мистецтва, формує і відображає систему цінностей, вбираючи в себе все найнеобхідніше для виховання творчо мислячої особистості [19, с. 172]

Крім того, варто враховувати, що естетичне виховання, маючи власну специфіку, є аспектом усіх інших видів виховання, а у виховному процесі ще й таким, що важко відокремлюється від них. З іншого боку, зміст естетичного виховання містить художнє виховання, естетичну освіту, художнє навчання тощо, тобто створює складну внутрішню структуру. Рівень естетичного виховання,

його впливовість, вибір тих чи інших засобів, форм, методів визначається естетичним розвитком особистості, народу, суспільства [16, с. 53]. Нарешті, кожна нова історична епоха вносить свої відтінки в розуміння сутності, цілей та значущості естетичного виховання.

Естетична освіта та виховання, зазначає В. Разумний, здійснюються через регульовану, багатопланову, цілісну сукупність дій (інтелектуальних, ігрових, предметно-творчих, художньо-образних), у результаті яких реалізується педагогічний процес за універсальною формулою «потреба – переживання – дія». У цьому процесі доміняючою є художньо-образні дії, які в широкому значенні розуміють як мистецтво, яке може бути присутнім і в трудових уміннях і навичках, і в будь-яких видах праці [27, с. 12–13]. Учений називає педагогіку естетичної освіти художньою педагогікою, зазначаючи, що вона вирішує два завдання: «збереження великих і плідних традицій художньої педагогіки, як зафіксованих, так і як цілком фольклорних, і збагачення їх новим, унікальним та невідомим раніше естетичним досвідом інформаційної цивілізації, що позначають собою лавиноподібне залучення нових і нових мільярдів представників роду людського до емоційного аспекту духовної культури та одночасне колосальне зростання практичного значення цього аспекту, несумірне з усім тим, що людство знало раніше» [27, с. 13]. Наведені думки російського вченого підтверджує той факт, що в більшості країн світу спостерігається підвищення ролі і статусу мистецтва в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів: вивчаються різні види мистецтва, створюються інтегративні курси, усе більше використовується мистецтво як засіб розвитку художніх здібностей і мислення та як універсальний засіб стимулювання творчого потенціалу особистості, що безпосередньо дає підстави стверджувати про збільшення художньо-етичної складової у підготовці педагогів [2, с. 159].

У художньо-естетичній освіті сконцентровані величезні можливості виховання творчої особистості, тобто всього того, що має значення для сучасного світосприймання і світовідчуття. Сучасна художньо-

естетична освіта синтезує елементи прогресивних методик, які максимально орієнтують учителя на пріоритетність пізнавальної, виховної і перетворювальної функції мистецтва, на інтегральну природу людини, забезпечуючи цілісність її особистісного художньо-естетичного розвитку, естетичного виховання [2, с. 55].

Отже, естетичне виховання, як будь-яке інше виховання, становить систему, в якій взаємодіють методи, форми і технології. Методи естетичного виховання – це різні способи впливів на особистість, які найкраще розвивають і естетичну свідомість, і почуття, і поведінку людей. До таких відносять: а) переконання; б) залучення до естетичної діяльності; в) організація виховної естетичної ситуації; г) стимулювання; г) самовдосконалення [1, с. 104]. Методами виховання естетичної культури майбутніх педагогів можна вважати організацію естетики середовища, в якому живе, вчиться, відпочиває людина, та естетики її поведінки; розвиток творчих здібностей, уяви, образного мислення, фантазії особистості в галузі музики, образотворчого мистецтва, літератури, театральних занять; пропаганду мистецтва, художньо-естетичних ідеалів (концертна, лекторська діяльність тощо); самоосвіту та самовиховання з метою збагачення особистості та ін.; практичну реалізацію художніх задумів у вигляді виконання різних творчих робіт тощо [8, с. 160].

Види навчальної та позанавчальної діяльності з формування естетичної культури майбутніх учителів є: колективні, групові та індивідуальні; традиційні (лекції, практичні, семінарські, спецкурс, спецпрактикум, самостійна робота, педагогічні і пленерна практики тощо); нетрадиційні, серед яких колективні та індивідуальні естетико-педагогічні завдання, тренінги, творчі вправи-клаузури, індивідуальні художньо-естетичні завдання, творчі естетико-педагогічні майстерні тощо; форми позанавчальної естетико-педагогічної діяльності (виставково-експозиційна робота, естетизація університетського середовища, позанавчальна художньо-естетична діяльність) [2, с. 66].

Нарешті, технології виховання естетичної культури як будь-які педагогічні техно-

логії забезпечують чітку й ефективну організацію навчальних занять, виражають шляхи і засоби досягнення цілей навчання і виховання. Крім того, технології естетичного виховання зорієнтовані на формування культури почуттів, розвиток загальних та художніх здібностей, художньо-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості, виховання естетичного ставлення до дійсності [2, с. 109]. Вони часто передбачають сукупність і послідовність реалізації педагогічних методів, засобів, прийомів, форм організації естетико-педагогічної діяльності відповідно до мети їх художньо-педагогічної підготовки та результативності цього процесу [21, с. 107]. У технологіях естетичного виховання сплучаються у різних комбінаціях такі форми і методи естетико-педагогічної діяльності студентів: традиційні (вербальні, демонстраційно-образні, інтерпретаційно-педагогічні, імпровізаційно-художні, начі, проблемні, евристично-пошукові та ін.); інтерактивні (творчі естетико-педагогічні проекти, творчі естетико-педагогічні завдання, моделювання проблемних і конкретних естетико-педагогічних ситуацій, ситуативно-рольові ігри, дискусії, дебати, відкриті форуми); художньо-педагогічні (метод активізації художньо-естетичної діяльності (В. Давидов, А. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський); метод емоційного заряду (О. Щолокова); метод активізації художньої діяльності (Г. Падалка); метод емоційної (Е. Абдулін) або художньо-педагогічної (Л. Предтеченська) драматургії; метод імпровізації (Б. Асаф'єв); педагогічна інтерпретація та художньо-педагогічний аналіз творів мистецтв (О. Отич); метод художньої інтеграції (С. Коновець, М. Лещенко, Л. Масол, Б. Юсов); метод мистецьких проектів (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Отич, О. Щолокова, О. Шевнюк) та художньо-естетичні (метод інсталяції, перфоманс, творчі вправи-клаузури (Г. Гребенюк); метод естетичних асоціацій; метод художньо-естетичних тренажерів (С. Лобинцева) [9, с. 66–67].

Наприклад, варто згадати технологію формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва

Г. Стоської, що спрямована на формування здатності до цілісного синтетичного й емоційно-почуттєвого сприйняття та розуміння предметної дійсності як об'єкта і сфери естетичного пізнання; набуття естетичного досвіду і формування на його основі естетичних смаків, оцінок та ідеалів особистості, розвиток прагнення до творчої самореалізації й самовиявлення у різних видах художньо-естетичної діяльності [23]. Вона передбачає комплекс послідовних кроків: насичення змісту навчальних дисциплін відомостями з галузі естетики; впровадження елективного інтегрованого спецкурсу «Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва» (див. [21–23]) з варіативним спецпрактикумом «Естетико-педагогічні майстерні» (естетико-художня, естетико-екологічна та естетико-педагогічна); естетико-культурологічна цілеспрямованість організації та проведення плернерної та інших видів практик; активізація позанавчальної творчої художньо-естетичної діяльності (21, с. 110).

Крім того, в сучасній вітчизняній педагогіці відомі технології створення «естетичного поля» М. Лещенко, в основі якої лежить єдність художньої і наукової діяльності педагога, взаємозв'язок між естетизацією та індивідуалізацією виховання особистості, що дає можливість удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційно-почуттєву та творчо-дієву сфери особистості педагога [12]; креативна технологія творчого розвитку учителя образотворчого мистецтва С. Коновець, що спрямована на забезпечення ефективності процесу формування цілісної творчої особистості вчителя, який володіє креативними якостями та різноманітними способами професійно-педагогічної і творчої діяльності, а також високим рівнем професійної компетентності і педагогічної майстерності [10]; технологія розвитку художньо-естетичного світогляду вчителів мистецьких предметів С. Соломахи, що передбачає організацію всього процесу навчання із забезпеченням педагогічних умов для формування специфічних знань і вмінь, спрямованих на досягнення високого – «мистецького» рівня педагогічної майстерності вчителів [20];

технологія розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва О. Музики, яка передбачає побудову такого освітнього простору, щоб кожен студент став суб'єктом творчої діяльності, саморозвитку і самовдосконалення, вищою формою якого є вияв індивідуальності, неповторності й творча самореалізація особистості майбутнього професіонала [14]; технологія взаємодії та інтеграції різних видів мистецтва Л. Масол [13] та Б. Юсова [25], яка є системою пізнання й саморозвитку кожного індивідуума засобами взаємопроникнення різних видів мистецтва, цілеспрямованого прилучення особистості до світових надбань культури та ін.

Технології естетичного виховання, механізм дії яких ґрунтується на використанні виховних чинників естетичних почуттів, морально-етичних явищ, емоцій та переживань викладачів і студентів, проектується та використовуються викладачами на заняттях мистецького, гуманітарного циклу та математично-природничого циклу, у позанавчальній діяльності. Як свідчить практика, застосування технологій естетичного виховання дає можливість набагато краще сприйняти навчальний матеріал, адже ці технології поряд з виконанням своїх виховних функцій, сприяють більш глибокому і міцному засвоєнню знань. Викладачу при цьому нічого не потрібно вигадувати, він лише повинен розкривати те, що закладено в самому навчальному предметі, і таким чином показувати багатство зв'язків, які виявляються на занятті при вивченні закономірностей природи і суспільства.

Сучасні технології естетичного виховання орієнтують на створення педагогом такої навчальної ситуації, яка б стимулювала роботу студентів на позитивному чуттєво-емоційному тлі й безпосередньо спрямована на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, поглядів, ідеалів і художніх здібностей особистості та здатності її сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Технології естетичного виховання можна розподілити за змістом використання: технології художньо-естетичного виховання, технології еколого-естетичного виховання, технології естетично-

го виховання при вивченні різних предметів: літератури, математики, фізики, біології, мистецтва – музичного виховання, художнього виховання тощо [11].

Крім того, основні технології естетич-

ного виховання майбутнього вчителя підпорядковані меті формування естетичних смаків та естетичних оцінок, а також виховання готовності особистості до сприймання прекрасного і його відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Варгата О. В.** Якість управління естетичним вихованням учнів у загальноосвітньому навчальному закладі // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2010. Вип. 7. С. 55–58.
2. **Гомеля Н.** Формування естетичної культури майбутніх педагогів засобами інформаційно-комунікативних технологій // Естетика і етика педагогічної дії. 2015. Вип. 11. С. 153–165.
3. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
4. **Горщенко Ю.** Формування оціннісно-ціннісних суджень студентів у процесі професійної підготовки в умовах вищої школи // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 10, ч. 2. С. 132–137.
5. **Деркач Ю.** Методологічні аспекти естетичного виховання студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу // Молодь і ринок. 2012. № 11(94). С. 120–124.
6. **Добровольська О. М.** Естетичне в духовному світі педагога // Нова парадигма. 2013. Вип. 116. С. 51–57.
7. **Добровольська О.** Комплексність як умова ефективності естетичного виховання та самовиховання особистості // Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 77(10). С. 231–234.
8. **Жуков С.** Естетична культура, естетичне виховання як складові всесвітнього розвитку особистості // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2011. Ч. 2. С. 101–109.
9. **Золотарьова О. О.** Сучасні технології естетичного виховання молодших дошкільників на уроках мистецтва // Психолого-педагогічні науки. 2013. № 1. С. 109–111.
10. **Коновець С. В.** Теоретичні і методичні основи творчого розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ, 2012. 471 с.
11. **Крутова О. В.** Естетичні та етичні чинники розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів вищих педагогічних навчальних закладів. URL: lib.iitta.gov.ua/7619/1/Rozdil%201.5%20monografii%2C%20Berdyansk.pdf
12. **Лещенко М. П.** Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання: монографія. Вид. 2-ге, допов. Київ: Гротеск, 1996. 192 с.
13. **Масол Л. М.** Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
14. **Музика О. Я.** Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ... кан. пед. наук: 13.00.04 / Уманський державний ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2011. 300 с.
15. **Овчаренко Л. В., Туркіна О. В.** Розвиток естетичної культури студентів засобами української музики // Актуальні питання мистецької педагогіки. 2014. Вип. 3. С. 75–79.

REFERENCES

1. **Vargata O.V.** Quality management of aesthetic education of pupils in a general educational institution // Pedagogichnyi dyskurs [Pedagogical discourse]. Khmelnytskyi: KhHPA, 2010. Iss. 7. P. 55–58. (in Ukrainian)
2. **Homelia N.** Formation of aesthetic culture of future teachers by means of information and communication technologies // Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]. 2015. Iss. 11. P. 153–165. (in Ukrainian)
3. **Honcharenko S. U.** Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv: Lybid, 1997. 373 p. (in Ukrainian)
4. **Horschenko Yu.** Formation of appraisal and value judgments of students in the process of professional training in higher education // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of preparing a modern teacher]. 2014. No. 10, part. 2. P. 132–137. (in Ukrainian)
5. **Derkach Yu.** Methodological aspects of aesthetic education of students in the educational environment of a pedagogical college // Molod i rynek [Youth and Market]. 2012. No. 11(94). P. 120–124. (in Ukrainian)
6. **Dobrovol'ska O. M.** Aesthetic in the spiritual world of a teacher // Nova paradyhma [The new paradigm]. 2013. Issue 116. P. 51–57. (in Ukrainian)
7. **Dobrovol'ska O.** Complexity as a condition of the effectiveness of aesthetic education and self-education of the person // Hileia: naukovyi visnyk [Gilea: Scientific Bulletin]. 2013. Iss. 77(10). P. 231–234. (in Ukrainian)
8. **Zhukov S.** Aesthetic culture, aesthetic education as components of the comprehensive development of personality // Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu [Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University]. 2011. Part. 2. P. 101–109. (in Ukrainian)
9. **Zolotarova O. O.** Modern technologies of aesthetic education of younger preschoolers at art lessons // Psykholoho-pedahohichni nauky [Psychological and pedagogical sciences]. 2013. No. 1. P. 109–111. (in Ukrainian)
10. **Konovets S. V.** Theoretical and methodological foundations of creative development of future teachers of fine arts in higher educational institutions: diss. ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.04 / Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh [Institute of pedagogical education and adult education]. Kyiv, 2012. 471 p. (in Ukrainian)
11. **Krutova O. V.** Aesthetic and ethical factors of development of artistic aesthetic outlook of teachers of higher pedagogical educational institutions. URL: lib.iitta.gov.ua/7619/1/Rozdil%201.5%20monografii%2C%20Berdyansk.pdf (in Ukrainian)
12. **Leshchenko M. P.** Foreign Technologies for Preparing Teachers for Aesthetic Education: Monograph. Kyiv: Hrotesk [Grotesque], 1996. 192 p. (in Ukrainian)
13. **Masol L. M.** General artistic education: theory and practice: monograph. Kyiv: Promin, 2006. 432 p. (in Ukrainian)

16. **Пагута Т. І.** Етичне виховання як психолого-педагогічна проблема // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2011. № 5 (46). С. 105–116.
17. **Падалка Г. М.** Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування // *Вища і середня педагогічна освіта*. Київ, 1991. Вип. 15. С. 56–61.
18. **Практикум з педагогіки: навчальний посібник**. Вид. 3-тє, перероб. і допов. / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 464 с.
19. **Рашидова Н. М.** Виховання художньої культури у студентів педагогічних ВНЗ // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. № 5 (74). С. 171–179.
20. **Соломаха С. О.** Інноваційна технологія розвитку художньоестетичного світогляду викладачів до естетичного виховання мистецьких дисциплін // *Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. 2013. Вип. 74, ч. 1. С. 177–182.
21. **Сотська Г.** Організаційно-методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 1–2, ч. 4. С. 64–68.
22. **Сотська Г. І.** Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах: монографія / за наук. ред. О.М. Отич. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 382 с.
23. **Сотська Г.** Технологія формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в педагогічних університетах // *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6, ч. 2. С. 106–113.
24. **Шевченко Г. П.** Розвиток естетичного виховання у вищих навчальних закладах України на сучасному етапі. 2010. Вип. 7. С. 9–13.
25. **Юсов Б. П.** Наукова гіпотеза. Взаємодія та інтеграція мистецтв в поліхудожньому розвитку школярів. Луганськ: Пресса, 1990. 180 с.
26. **Краткий словарь по эстетике / под ред. М.Ф. Овсянникова**. М.: Просвещение, 1983. 223 с.
27. **Разумный В.** Художественная педагогика. URL: <http://www.razumny.ru/hud-ped.pdf>
28. **Эстетика / под ред. А.А. Радугина**. М.: Центр, 2000. 240 с.
14. **Muzyka O. Ya.** Development of creative abilities of future teachers of fine arts in the process of studying professional disciplines: diss. ... can. ped. scien: 13.00.04 / *Umanskyi derzhavnyi un-t imeni Pavla Tychyny [Uman State University named after Pavlo Tychyna]*. Uman, 2011. 300 p. (in Ukrainian)
15. **Ovcharenko L. V., Turkina O. V.** Development of aesthetic culture of students by means of Ukrainian music // *Aktualni pytannia mystetskoï pedahohiky [Current issues of artistic pedagogy]*. 2014. Iss. 3. P. 75–79. (in Ukrainian)
16. **Pahuta T. I.** Ethical education as a psychological-pedagogical problem // *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka [Spirituality of personality: methodology, theory and practice]*. 2011. No. 5 (46). P. 105–116. (in Ukrainian)
17. **Padalka H. M.** The aesthetic culture of future teachers and the conditions of its formation // *Vyshcha i serednia pedahohichna osvita [Higher and secondary pedagogical education]*. Kyiv, 1991. Iss. 15. P. 56–61. (in Ukrainian)
18. **Workshop on pedagogy: a manual.. Ed. 3rd, processing. and listens. / for gen.red. O.A. Dubaseniuk** Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [Center for Educational Literature], 2004. 464 p. (in Ukrainian)
19. **Rashydova N. M.** Education of artistic culture among students of pedagogical universities // *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka [Spirituality of personality: methodology, theory and practice]*. 2016. No. 5 (74). P. 171–179. (in Ukrainian)
20. **Solomakha S. O.** Innovative technology of the development of the artistic aesthetic outlook of teachers for the aesthetic education of artistic disciplines // *Problemy osvity [Problems of education] / Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy [Institute of Innovative Technologies and Educational Content of the Ministry of Education and Science of Ukraine]*. 2013. Iss. 74, part. 1. P. 177–182. (in Ukrainian)
21. **Sotska H.** Organizational-methodical system of formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities // *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka [Continuous vocational education: theory and practice]*. 2014. Iss. 1–2, part. 4. P. 64–68. (in Ukrainian)
22. **Sotska H. I.** Theoretical and methodical principles of formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities: monograph. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny [The Gifted Child Institute] NAPN Ukrainy, 2014. 382 p. (in Ukrainian)
23. **Sotska H.** Technology of formation of aesthetic culture of the future teacher of fine arts in pedagogical universities // *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of preparing a modern teacher]*. 2012. No. 6, part. 2. P. 106–113. (in Ukrainian)
24. **Shevchenko H. P.** Development of aesthetic education in higher educational institutions of Ukraine at the present stage. 2010. Iss. 7. P. 9–13. (in Ukrainian)
25. **Yusov B. P.** Scientific hypothesis. Interaction and integration of arts in the field of artistic development of schoolchildren. Luhansk: Pressa [Press], 1990. 180 p. (in Ukrainian)
26. **Brief dictionary on aesthetics / ed. M.F. Ovsiannykova**. Moscow: Prosveshchenye [Enlightenment], 1983. 223 p. (in Russian)
27. **Razumnyi V.** Khudozhestvennaia pedahohyka [Art Pedagogy]. URL: <http://www.razumny.ru/hud-ped.pdf> (in Russian)
28. **Estetyka [Aesthetics] / ed. A.A. Radugin**. M.: Center, 2000. 240 p. (in Russian)

SMART-ОСВІТА У SMART-СУСПІЛЬСТВІ: МОЖЛИВІ ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ

На базі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» 14 лютого 2019 р. відбулась міжнародна науково-практична конференція «Smart-освіта у smart-суспільстві: можливі шляхи адаптації». Треба зазначити, що проведення конференцій з актуальних питань освіти, основна мета яких – це створення майданчика для діалогу між науковцями, освітянами, державним і громадськими діячами, є традицією ХГУ «НУА». Конференція 2019 р. стала вже 17 таким форумом. Протягом попередніх років учасники обговорювали такі актуальні питання освітнього поступу України та світу, як: інтеграція освіти і науки, тенденції розвитку та особливості трансформації сучасних освітніх систем, функціонування науки й освіти в суспільстві ризику, соціальне партнерство у сфері освіти тощо.

Тему конференції 2019 р. було обрано не випадково. Нині освітянське співтовариство стоїть перед викликами, які несе глобальний процес, котрий отримав назву цифровізації (діджиталізації). Активне впровадження технологій роботи з великими даними, розвиток Інтернету речей, виникнення і поширення розподілених реєстрів, зростання ролі соціальних мереж, зрештою, стрімкий розвиток штучного інтелекту видозмінюють не тільки виробництво і побут, а й соціальну систему загалом. Тому перед сучасним освітнім закладом, як і перед системою освіти взагалі, постають питання: як працювати в нових умовах та, що головне, якого спеціаліста готувати для так званої індустрії 4.0, котра характеризується пануванням кіберфізичних систем у всіх сферах життєдіяльності людини. Відповідь на ці питання, зокрема, покликана надати нова парадигма Smart-освіти, яка почала обговорюватись з початку 2010-х рр. Нині понят-

тя «Smart» міцно ввійшло не лише до наукової, але й побутової мови. Smart-місто, smart-підприємство, smart-дім, а сьогодні вже й smart-університет розглядаються як провідні економічні категорії. Утім, у науковому середовищі досі відсутній навіть єдиний підхід до трактування терміна «smart». Так само відсутні єдині підходи до визначення сутності й пріоритетних напрямів smart-освіти. При цьому не є секретом, що сучасна освітянська спільнота дуже неоднозначно оцінює ефективність і доцільність запровадження цифрових інновацій, зокрема, онлайн-навчання. Отже, нині обговорення та аналіз шляхів упровадження та перспектив smart-освіти є вкрай актуальним.

До обговорення питань конференції вдалося залучити цілу низку провідних вітчизняних та іноземних учених. Науковий форум у ХГУ «НУА» зібрав представників семи країн, серед яких Україна, Німеччина, Швеція, Польща, Греція, Білорусь, Киргизстан. Значний інтерес учасників привернули настановчі доповіді іноземних експертів, з-поміж яких професор Щецинського університету (Польща) О. М. Козлова, професори Південно-Вестфальського університету прикладних наук (Німеччина) Е. Міттельштедт та К. Віпке, професор Ліннеус університету (Швеція) С.-О. Коллін, професори Поморського університету (Польща) Р. Томашевський та Г. Пекарський, які актуалізували європейський досвід упровадження smart-технологій в освітню сферу, а також визначили переваги та ризики такого впровадження. Про велику увагу, яка сьогодні приділяється проблемі smart в Україні, свідчать доповіді голови Північно-східного наукового центру НАН України і МОН України, академіка В. П. Семиноженко, професора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Л. Г.

Сокурянської, професорів ХГУ «НУА» К. В. Батаєвої й К. Г. Михайльової та ін.

Тематика представлених на конференцію доповідей є досить широкою й охоплює практично всі аспекти заявленої проблеми. При цьому привертає увагу яскраво виражений міждисциплінарний характер конференції. Проблему впровадження smart-освіти було розглянуто з позиції соціології, філософії, економіки, історії, психології, педагогіки. Учасниками було проаналізовано поняття та шляхи впровадження smart-освіти, перспективи та можливості, які відкриває перед освітянським співтовариством використання smart-технологій. Україй важливо, що, незважаючи на дискусії з багатьох питань, експертам удалося дійти спільного висновку, що під smart-освітою ми маємо розуміти не лише інформатизацію чи онлайн-навчання, а принципово нову парадигму, яка базується на новій методології функціонування освітнього закладу та новому змісті освіти, що передбачає підготовку спеціаліста для роботи в умовах цифрової економіки, індустрії 4.0. До того ж, у доповідях більшості учасників простежується теза про те, що цифровізація та smart-технології несуть для освіти не лише безпрецедентні можливості, але й безпрецедентні виклики, єдиною відповіддю на які є постійна готовність освітньої системи та освітянської спільноти до змін. Як наголошується в доповіді ректора ХГУ «НУА» професора К. В. Астахової, яка виступила в ролі провідного модератора конференції:

«Фахівці змушені сьогодні визнавати: світ університету зіткнувся з тим, з чим ніколи досі не стикався, його практично «змиває» інформаційним потоком, за якого жоден університет не може собі дозволити стабільності, тому що в протилежному випадку світ пронесеться повз».

Склад учасників, якість доповідей і рівень організації дозволяє сміливо стверджувати, що конференція «Smart-освіта у smart-суспільстві: можливі шляхи адаптації» стала важливою подією в науковому житті не лише Харкова, але й України та європейського простору загалом. Про це, зокрема, свідчать відгуки іноземних експертів, які стали гостями наукового форуму в ХГУ «НУА». Так, провідний спікер конференції, відомий соціолог, професор Щецинського університету О. М. Козлова зауважила: «Перше враження від конференції – дуже цікаво! Обговорення проблем smart-освіти відкриває найширші можливості для подальшого наукового аналізу. Я нарахувала не менше 15(!) перспективних напрямів, у яких може здійснюватися дослідження та осмислення заявленої проблеми». Отже, маємо всі підстави сподіватися, що конференція стане не лише майданчиком для обміну досвідом та ідеями, але й трампліном для подальших досліджень і експериментів, спрямованих на впровадження в академічне життя принципів smart-освіти.

**Дмитро ПІДЛІСНИЙ,
Галина ГЛУШКОВА**

СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА ДЛЯ ЛЮДИНИ: ЄДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МРІЇ ТА ДІЇ

Рецензія на двотомник В. П. Андрущенка «Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інституціалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / наук.ред. В. Савельєв. 3-тє вид., виправл., доповн. Київ: Знання України, 2018. Кн. 1: Від мрії до дії. 2018. 659 [1] с. Кн. 2: Філософія новітнього державотворення. 2018. 647 [1] с.»

(Книга друга «Філософія новітнього державотворення»)

Кожна успішна країна – країна, яка стала суб'єктом історії, – має свою *національну мрію*. Доволі резонансна в сучасному світі є «американська мрія», яка проявлена у безлічі промов, книг та фільмів, її вплив на американську історію очевидний.

Національна мрія – це комплекс уявлень і образів про гармонійне майбутнє країни, реалізацію її місії у світі. Проте національна мрія можлива лише за умови її втілення, дії. Інакше маємо національну утопію. А для конструктивності дії потрібна гуманістична організованість суспільства. Витокам, сучасності і майбутньому такого організованого суспільства присвячена праця Віктора Петровича Андрущенка «Організоване суспільство». Ця праця є надзвичайно важливою не лише для усвідомлення суті *української мрії*, а й для прояснення способів її проявлення як у межах держави Україна, так і за її межами, для осмислення її виходу з духовної потенції в суспільну реальність. У двотомнику творчо розвиваються ідеї засновника Київської світоглядно-антропологічної школи В. І. Шинкарука, а також таких знаних українських філософів, як С. Б. Кримський та М. В. Попович. Підхід В. П. Андрущенка знаходиться у синергійній взаємодії з сучасними методологічними й світоглядними підходами, які розвиваються в гуманітарній академічній спільноті: людиноцентризмом В.Г. Кременя і метаантропологічним потенціалізмом, який автор даної рецензії має честь розробляти у співавторстві з С. І. Пирожковим.

Хотілося б звернути увагу на жанр цієї книги. Це – філософська публіцистика, яка є надзвичайно актуальною для кризових суспільств. На мою думку, філософська публіцистика – це сфера духовної творчості, в якій вічні світоглядні проблеми постають в актуальному суспільному контексті. І Віктору Петровичу дійсно вдалося торкнутися вічних проблем, які хвилюють розум сучасної людини, – порядку і свободи, любові і ненависті, особистості і соціуму, держави й громадянського суспільства. Сьогодні всі ці проблеми є вузловими для України, і авторові вдалося здійснити реальний рух від абстрактного до конкретного.

У філософській публіцистиці постановка, розв'язання й відкрите дискусійне обговорен-

ня актуальних проблем є реально працюючим у демократичному суспільстві механізм консолідації, адже створюється спільний ціннісний простір. Така консолідація вкрай потрібна Україні, яка в умовах гібридної війни виборює свою суб'єктність. При цьому суспільна консолідація, ініційована філософською публіцистикою, завжди є гуманістичною, адже така публіцистика стоїть на сторожі свободи думки, пробуджує її критичність, захищає від маніпуляцій. Саме таку консолідацію України ініціює двотомник «Організоване суспільство».

Осмислення природи організованого суспільства потребує прояснення суті суспільного порядку. Звертаючись до ідеї і практики суспільного порядку, автор показує його амбівалентність. Ця амбівалентність проявляється в історичних типах соціального порядку, а також у філософських концепціях порядку, які мали найбільший вплив на реальність. Автор майстерно показує різноманітність і еволюцію цих концепцій, які відображають й одночасно створюють соціальне буття людини – це «порядок» як реалізація жорстокості (Н. Макіавеллі), «порядок» як пріоритет держави (Т. Гоббс), «етика порядку» (І. Кант), абсолютність порядку: «усе дійсне – розумне» (Г. Гегель), «антропологія порядку» (Л. Фейєрбах), «ідеологія (диктатура) порядку» (К. Маркс). І ми розуміємо, що наша країна ні за яких умов не може повернутися до ідеології порядку, яка, по суті, є його диктатурою. Якщо суспільна система живе заради порядку, а не заради самореалізації людини, то всі високі слова про гуманізм і демократію є лише словами, маніпуляційними формами, ця суспільна система з необхідністю буде антигуманною. В. П. Андрущенко переконливо показує, що українська ментальність є людиноцентричною, а тому *диктатура порядку нівечить українську людину*, як, зрештою, людину будь-якої країни. Адже диктатура порядку – це, по суті, тоталітаризм у його різних формах та різновидах.

Не могу не погодитися з таким діагнозом нашої реальності, як «соціальна турбулентність», і з інтенцією до пошуку можливостей її подолання. Автор справедливо зазначає, що

«соціальна турбулентність» – це «ситуація збігу глобальних процесів і обставин, яку важко (а може й неможливо) передбачити, а тим паче – виробити щодо її подолання більш-менш оптимальну систему соціально узгоджених дій». І робить висновок: «І все ж, жити, працювати, діяти треба! Україна має рухатись вперед, долаючи будь-які, навіть найбільш несприятливі обставини». Згоден, надзвичайно важливо усвідомлювати, що **«осмислення і реалізація варіантів подолання соціальної турбулентності є черговим принциповим рубіжем перед серйозним соціальним проливом України у цивілізаційне майбутнє»**.

Автор чесно і точно називає окремі аспекти «соціальної турбулентності», через які проходить Україна: випробування війною, загроза тероризму, подолання корупції, боротьба з бідністю. І ми разом з ним відчуваємо, що в нас сьогодні є сили і можливості подолання і виходу.

Хочеться додати, що в сучасних умовах соціальної турбулентності тієї чи іншої країни стає вже *геополітичною турбулентністю*, яка виступає глобальною, і Україні доведеться виборювати свою суб'єктність у світі в цих умовах.

Як один з авторів Національних доповідей НАН України, який причетний до розробки концепції під назвою «*Цивілізаційний проєкт України*», хочу звернути увагу на те, що Віктор Петрович не просто ставить проблему модернізації сучасного українського суспільства, а й окреслює параметри цієї модернізації. Це надзвичайно важливо, адже якщо ми визначаємо метою цивілізаційного проєкту України гідну самореалізацію людини, то необхідно усвідомлювати, що конкретно завдає і що сприяє такій самореалізації.

Серед низки параметрів особливо хотілося б виділити ті, що висвітлені в таких параграфах другої книги, як «Спроможна держава» та «Громадянське суспільство: пріоритети діяльності». Цілком погоджуюсь з позицією В. П. Андрущенка про те, що «потрібне всебічне бачення держави. А це зумовлює необхідність нового прочитання праць Платона і Фоми Аквінського, Н. Макіавеллі і Г. Гегеля, К. Маркса, М. Бакуніна, Дж. Гелбрейта та інших теоретиків держави... Держава – це засіб суб'єктивного вирішення об'єктивних суперечностей, адже розв'язуються вони, як правило, з позицій того соціального суб'єкта, представники якого володіють державною владою».

Вважаю продуктивним висунення щодо сучасної Української держави таких сутнісних атрибутів, як «спроможна», «сильна» (strong state), евристично значущим є актуалізація низки понять для осмислення трансформацій і деформацій держави й державності: «soft state» (м'яка держава), «fragile state» (крихка держава), «traumatized state» (травматизована держава), «vulnerable state» (вразлива держава)

тощо». При цьому «сильна держава» (strong state) не повинна ставати абсолютно патерналістською щодо громадян, «утримати їх у вічному дитинстві», вона повинна сприяти їх продуктивній самореалізації. Тому, звертаючись до духовно-ідеологічних засад організованого суспільства, автор не випадково зупиняється на важливості цінності суспільної самореалізації.

Для цього держава повинна бути в єдності з громадянським суспільством. Важливо усвідомити, що в роботі В. П. Андрущенка держава і громадянське суспільство розглядаються не як окремі «рядопокладені» елементи соціуму, а виступають динамічною синергійною системою. На мою думку, така гармонійна динаміка й синергія – важлива складова модерного цивілізаційного проєкту України.

Хотілося б зупинитися на важливості такого, виділеного автором, напрямку цивілізаційного поступу, як освітня політика. Дійсно, «розвиток освіти постає як умова і засіб входження держави в когорту розвинених держав світу. Від якості освіти вже сьогодні багато в чому залежить місце країни і народу в міжнародному поділі праці. Ще більш вагомо ця залежність виявиться в майбутньому».

Проте який може бути головний пріоритет освітньої політики? Без освітньої політики, яка сприяє розвитку креативної особистості, а не фабрикації слухняного «соціального гвинтика», цивілізаційний поступ є неможливим. Переконаний, що саме розвиток особистостей, спрямованих на всебічну освіту, яка органічно триває все життя, а тому *адекватно й автентично креативних*, здатна зробити Україну не «цивілізацією буферу», а **цивілізацією гідної самореалізації людини**.

Як дослідник, який останнім часом системно займається проблемою України як суб'єкта історії, додаю: лише правильна наукова й освітня політика можуть ініціювати справжню, а не ілюзорну суб'єктність України у світі – на рівні не лише мрії, а й системної дії в ім'я Людини.

І тут ще раз по-новому усвідомлюємо величезне цивілізаційне призначення Національної академії наук України, яка повинна виступати у співтворчій єдності з Національною академією педагогічних наук України.

Раджу всім небайдужим прочитати цю непересічну та щирю працю філософа й науковця, для якого теорія й практика поєднуються саме тому, що йому небайдужа цивілізаційна доля рідної країни.

Назип ХАМІТОВ

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії
імені Г. С. Сковороди НАН України,
Президент Асоціації філософського
мистецтва

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

НЕВИННАЯ БОРЬБА С ДАЛЕКО ИДУЩИМИ ПОСЛЕДСТВИЯМИ.....5

Развитие национальной системы образования является одним из главных (если не главным!) направлений создания украинского государства. Ведь главным субъектом всех осуществляемых процессов является человек. И в зависимости от того, какую систему знаний, компетенций, ценностей он освоил и исповедует, такими будут его помыслы и действия, а следовательно – такими будут общество и культура, которые он создает. Чтобы быть субъектом (а не пассивным объектом, который «плывет по течению»), человек должен исповедовать широкий взгляд на внутренний и внешний мир – мировоззрение, в соответствии с которым он превращает внешний мир, создает культуру, рождает и воспитывает детей, производит цивилизованные формы общения и сотрудничества с миром. Образование – это фундамент социального, философия является ее духовным стержнем. К сожалению, пренебрегая тысячелетним опытом истории, некоторые «доброжелатели» подневозвольно пытаются «выпихнуть ее за пределы системы», навязать суррогатные заменители настоящей духовности и культуры, философии и морали, а следовательно, заместить национальное образование на окольный путь мировой истории, лишит украинского человека будущего. Признавая право каждого на собственное мнение, автор апеллирует к здоровым общественным силам с целью развернуть дискурс о ценности образования, значении в нем такого направления, как «философия образования», задача которой – формирование методологической и мировоззренческой культуры личности.

Ключевые слова: человек, образование, культура, философия, мораль.

ФИЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI СТОЛЕТИЯ: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Назип ХАМИТОВ, Светлана КРЫЛОВА

ФИЛОСОФСКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА КАК МУЖЕСТВО ОТКРЫТОСТИ
ДРУГОМУ: АКТУАЛЬНОСТЬ ДЛЯ АКАДЕМИЧЕСКОГО
ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ..... 12

Осмысливается актуальная проблема роли философской публицистики в академическом образовании и науке. Философская публицистика – не просто доступное представление истории философии или современного состояния направлений теоретической философии, это сфера духовного творчества, в которой вечные мировоззренческие проблемы предстают в актуальном общественном контексте. Философская публицистика в своей глубине всегда является гуманистической, она стоит на страже свободы мысли, пробуждает ее критичность, защищает от манипуляций. Авторы вводят понятие «академическая философская публицистика»; в результате действия такой публицистики в современном демократическом обществе возникает открытость образования и науки.

Ключевые слова: публичность, публицистика, академизм, философская публицистика, академическая философская публицистика, философская эссеистика, философское искусство, гуманитаристика, образование, наука, метаантропология, обыденное бытие человека, предельное бытие человека.

Татьяна ГЛУШКО

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВАНИЯ ОПЕРЕЖАЮЩЕГО
ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ 22

Статья посвящена исследованию альтернативных стратегий развития современного экономического образования на уровне национальных вузов. Отстаивается позиция,

согласно которой ключевыми ориентирами такого образования должны стать развитие критического и креативного мышления у нового поколения экономистов. Утверждается идея непродуктивности подражания уже существующим экономическим стратегиям и акцентируется авторская точка зрения относительно усовершенствования содержания учебных программ в области экономики, в том числе предлагаются соответствующие интердисциплинарные учебные курсы и дается их краткое описание.

Ключевые слова: экономическое образование, критическое мышление, креативное мышление, аналитика, экономическая стратегия, кризис классических образовательных программ.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Константин КОРСАК, Юрий КОРСАК, Людмила АНТОНЮК, Елена БОЙЧУК, Тамара КИРИК, Лариса ЛЯШЕНКО, Анатолий ПОХРЕСНИК

ДУХОВНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОЛОДЕЖИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ УГРОЗ ДВУХ ГЛОБАЛЬНЫХ КОЛЛАПСОВ И КОНСЦИЕНТАЛЬНЫХ ВОЙН: ФИЛОСОФСКИЙ ВЗГЛЯД 29

Авторы критически анализируют зарубежную и украинскую научную прессу в теме оценки совокупности угроз для современного человечества и уменьшения духовной безопасности для студентов Украины. На основе открытия группы экологически безопасных ноотехнологий доказано глубокую ошибочность всех теорий неизбежности глобального коллапса из-за нарастания экологических и других угроз. Замена этими технологиями всех имеющихся гарантирует устранение экологических угроз, лечение биосферы и сочетание роста численности человечества с повышением качества жизни. Авторы обнаружили, что возникла и быстро усиливается другая угроза для популяции Homo Sapiens Sapiens, названная «Духовно-интеллектуальным коллапсом – ДИК». ДИК начался с распада морали и нескольких признаков резкого уменьшения способности людей к мышлению и осознанию угроз для себя. Выявлен факт высокой уязвимости молодежи со стороны консциентальных атак. Предложены средства защиты студентов средствами ноотехнологий и ноонаук.

Ключевые слова: кризис человечества, Экологический коллапс, ложные прогнозы, Духовно-интеллектуальный коллапс, ноотехнологии, ноонауки, консциентальные войны, защита молодежи.

Вильям КОВАЛЕНКО

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ КРИТЕРИИ И СТАНДАРТЫ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ И НАУЧНЫХ ТЕКСТОВ 39

В статье рассмотрены три универсальные критерии и стандарты содержания текстов наук и дисциплин. Первый тип критериев и стандартов имеет отношение к средствам представления содержания учеными в научных текстах, и такими средствами являются четыре основных типа знаков: знаки-слова, знаки-термины, знаки-концепты и математические знаки. Ученые в соответствующих науках исследовали положения, правила и законы происхождения референтов и денотатов знаков, правила оперирования знаками, которые потом получают статус соответствующих стандартов использования знаков учеными других наук.

Второй тип критериев и стандартов имеет отношение к универсальным формам содержания текстов: процесс, промежуточные параметры процессов (состояние), результаты процесса и свойства, которыми ученые уточняют и конкретизируют предметы своих исследований. Поскольку содержание текстов создают ученые при помощи своего ума и интеллекта, то третий тип универсальных критериев и стандартов ориентирован именно на них – ум, разум, интеллект, представленные нами в их определении.

Ключевые слова: универсальные критерии, стандарты, содержание, научные тексты наук, основные типы знаков, референты, денотаты, дидактологистика, ум, интеллект.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОЕКТЫ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Марья НЕСТЕРОВА

**ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В УКРАИНСКОЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО: РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ
СПЛОЧЕННОСТИ И МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА..... 44**

В статье рассматривается процесс имплементации европейских ценностей в образовательное пространство Украины. Показана связь развития социальной сплоченности и межкультурного диалога на фундаменте общих ценностей. Внедрение ценностно-ориентированного подхода должно быть в разных направлениях образовательного пространства – от преподавания и обучения до управления образовательными учреждениями. В статье обозначены как уже существующие достижения, так и новые практические задачи по внедрению европейских ценностей в украинское образовательное пространство.

Ключевые слова: европейские ценности, межкультурный диалог, образовательное пространство, социальная сплоченность.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Анна ЦВЕТКОВА, Элина ПАНАСЕНКО

**МОНИТОРИНГ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ МАГИСТРОВ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ: КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ..... 53**

Модернизация системы мониторинга процесса подготовки магистров педагогического профиля – одно из актуальнейших заданий сегодняшнего дня для обеспечения целостного обновления и приведения профессиональной подготовки в соответствие с теми изменениями, которые происходят в социальном, политическом, культурном пространстве Украины, учитывая общемировые тенденции, а также внедрение стратегии опережающего развития личности. Конкретизировано научно-методическую базу исследования мониторинга качества подготовки магистров педагогического профиля. Охарактеризованы критерии, показатели качества подготовки магистров педагогического профиля, которые представляют собой оптимальные предельные точки сформированности профессиональной компетентности, качества образовательного процесса в высшей школе.

Ключевые слова: модернизация, система подготовки, магистры педагогического профиля, мониторинг качества подготовки, критерии, показатели качества подготовки магистров педагогического профиля.

Оксана ЯКИМЧУК

**ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОТИВОРЕЧИЯ РЕАЛИЗАЦИИ
«НАЦИОНАЛЬНОЙ ДОКТРИНЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
В XXI ВЕКЕ» 62**

«Национальная доктрина развития образования в XXI веке» стала одним из фундаментальных документов в этой области в Украине в начале нового тысячелетия. Именно эта доктрина позволила выработать базовые ориентиры, направила украинскую образовательную сферу к европейской интеграции и привлечению западных учебных стандартов. В то же время ее реализация не стала путем непрерывных побед. Процесс воплощения сформулированных принципов, целей и приоритетов оказался полным противоречий и неудач, анализу которых и посвящена данная статья.

Ключевые слова: Национальная доктрина развития образования в XXI веке, образовательная реформа, образовательное законодательство, нормативы качества образования.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Сергей МАГЕРА

УКРАИНСКАЯ КУЛЬТУРА: ЕДИНСТВО НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ..... 68

Исследуется органическое единство в украинской культуре национального и общечеловеческого; это единство присуще ей со времен возникновения и пронизывает все поле исторического бытия. В период существования Украины, полностью или частично под властью других государств, данное единство имело дозированный характер: в борьбе за выживание украинская культура исторически делала упор на национальном аспекте и одновременно пыталась сохранить общечеловеческую составляющую, которая также страдала от гнета других государств; провозглашение независимости открыло дорогу к их действительному единству, которое утверждается, отражая характер народа, его ментальность; украинская культура ориентируется на европейские ценности и именно в таком ключе утверждает единство национального и общечеловеческого.

Ключевые слова: человек, общество, культура, национальное, общечеловеческое.

Татьяна ПИРОГОВА

ПРОБЛЕМА ВОСПИТАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ 75

Исследуется вопрос воспитания эстетической культуры будущих педагогов (содержание и основные технологии). Определив эстетическую культуру как способность и умение личности почувствовать свою связь с миром и другими людьми, содержательно (и чувственно) пережить и человеческим образом выразить их полноту и многообразие через создание красоты, автор предлагает остановиться на педагогическом аспекте этого феномена; он исходит из того, что в широком смысле «педагогика» означает не что иное, как мастерство «человекотворения» средствами образования и воспитания. Эстетическая культура в этом смысле является символом красоты педагогического мышления и действия. Учитель должен чувствовать красоту окружающего мира и человека и уметь воплощать ее в процесс «человекотворения».

Ключевые слова: человек, общество, культура, эстетическая культура, педагогика, воспитание.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

NEGATIVE FIGHTING WITH LONG-TERM CONSEQUENCES 5

The development of the national education system is one of the main (if not the main!) directions of Ukrainian state-building. After all, the main subject of all ongoing processes is a person. And depending on which system of knowledge, competences, values he has mastered and professed, such will be his thoughts and actions, and therefore - such will be the society and culture that he creates. In order to be a subject (and not a passive object that "drifts with the flow"), a person must profess a broad view of the inner and outer world - the worldview, according to which he transforms the outside world, creates a culture, gives rise to and brings up children, produces civilized forms of communication and cooperation with the world. Education is the foundation of social, philosophy is its spiritual core. Unfortunately, neglecting the millennial experience of history, some "well-wishers" voluntarily try to "push it out of the system", impose surrogate substitutes on true spirituality and culture, and consequently, force out national education on the detour of world history, depriving the Ukrainian man of the future. Recognizing the right of everyone to their own opinion, the author appeals to healthy social forces in order to expand the discourse on the values of education, the meaning in it of such a direction as "philosophy of education", whose task is to form a methodological and ideological culture of the individual.

Keywords: person, education, culture, philosophy, morality.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Nazip KHAMITOV, Svitlana KRYLOVA

PHILOSOPHICAL PUBLICISM AS A COURSE OF OPENNESS

TO ANOTHER: ACTUALITY FOR ACADEMIC EDUCATION AND SCIENCE 12

The actual problem of the role of philosophical publicism in academic education and science is comprehended. Philosophical publicism is not just an accessible representation of the history of philosophy or the current state of the areas of theoretical philosophy, it is a sphere of spiritual creativity, in which the eternal ideological problems appear in a current social context. Philosophical publicism in its depth is always humanistic, it stands guard over freedom of thought, awakens its criticality, protects against manipulation. The authors introduce the concept of "academic philosophical publicism"; as a result of such publicism in a modern democratic society, openness of education and science is possible.

Keywords: publicity, publicism, academicism, philosophical publicism, academic philosophical publicism, philosophical essay studies, philosophical art, humanities, education, science, meta-anthropology, the ordinary being of man, the ultimate being of man.

Tetiana HLUSHKO

PHILOSOPHICAL BASIS FOR AN OUTFRACING ECONOMIC EDUCATION 22

The article is devoted to the study of alternative development strategies in modern economic education at the level of national higher education institutions. According to advocated position, the key guides for such education should be development of critical and creative thinking for the new generation of economists. The idea of unproductiveness of existing

economic strategies reconstruction is asserted and also emphasizes the author's point of view regarding the improvement of economic curricula's content, including appropriate interdisciplinary training courses and provide of their brief description.

Keywords: economic education, critical thinking, creative thinking, analytics, economic strategy, the crisis of classical educational programs.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Konstantin KORSÁK, Yuri KORSÁK, Lyudmila ANTONIUK,

Elena BOYCHUK, Tamara KIRIK, Larisa LYASHENKO, Anatoly POHRESNIK

SPIRITUAL SECURITY OF YOUNG PEOPLE OF UKRAINE

IN THE FACE OF THREATS OF TWO GLOBAL COLLAPSE

AND CONSPIRACY WARS: A PHILOSOPHICAL VIEW.....29

The authors critically analyze the foreign and Ukrainian scientific press in the topic of assessing the aggregate of threats for modern humankind and reducing spiritual security for Ukrainian students. On the basis of the discovery of a group of environmentally safe nootechnologies, the profound mistakenness of all theories of the inevitability of the global collapse has been proved through the growth of environmental and other threats. The replacement of industrial technologies by nootechnologies ensures the elimination of eco-harm, the treatment of the biosphere and the combination of humanity with a higher quality of life. The authors discovered that another threat to the Homo Sapiens Sapiens population, which was called "Spiritual-Intellectual Collapse - DIC", arose and quickly intensified. DIC began with the collapse of morality and several signs of a sharp decrease in people's ability to think and perceive threats to themselves. The fact of high vulnerability of youth on the part of conspiratorial attacks was revealed. The means of protection of students by means of nootechnologies and noosciences are proposed.

Keywords: crisis of mankind, ecological collapse, false predictions, spiritual and intellectual collapse, nootechnologies, noosciences, conspiracy war, youth protection

Viliam KOVALENKO

UNIVERSAL CRITERIA AND STANDARDS OF SUBJECT-MATTER

OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC TEXT CONTENT39

The paper deals with three universal criteria and standards of content of any scientific texts and texts of any fields of study. The first type of criteria and standards is related to the means of presenting the subject-matter by authors of scientific texts. These means are considered to be four main types of signs: words, terms, concepts and mathematical signs. Scientists of relevant fields studied provisions, standards and laws of origin of referents, sign denotata, principles of using signs which thereafter gain the status of relevant standards of their use by scholars of other sciences.

Another type of criteria and standards involves universal forms of text content: process, intermediate process parameters (state), process results and properties used by scientists to specify and render subjects of their research concrete. Taking into account that the content of texts is made by scientists through their mind and intellect, the third type of universal criteria and standards are mind- and intellect-based.

Keywords: universal criteria, standards, subject-matter, content, scientific texts, main types of signs, referents, denotata, didactical logistics, mind, intellect.

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA

IMPLEMENTATION OF EU VALUES IN THE UKRAINIAN EDUCATIONAL DIMENSION: INTERCULTURAL DIALOG AND SOCIAL COHESION DEVELOPMENT	44
--	----

The article considers the implementation of EU values in the educational dimension of Ukraine, in particular, values of social cohesion and intercultural dialog. Connections between social cohesion development and principles of the intercultural dialogue based on the platform of common values have been shown. Implementation of EU values in the Ukrainian educational dimension should be transferred on the various directions: starting on learning and teaching and finishing by value-based management of higher educational institutions. In this direction the article outlines existing achievements and new main practical tasks in the implementation of the EU values in the Ukrainian educational dimension.

Keywords: cognitive practices, educational space, social cohesion, transversal competences.

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Hanna TSVIETKOVA, Ellina PANASENKO

QUALITY MONITORING A MASTER`S DEGREE IN EDUCATION: CRITERIA AND INDICATORS	53
--	----

Modernization of the monitoring system for the process of a master`s degree in education is presented as one of the greatest challenges of the day in order to ensure holistic updating and bringing the professional training in line with those changes that are being introduced in the social, political, economic, cultural space of Ukraine, taking into account the global trends, as well as integrating strategies for the advance personality development. The scientific-methodological basis of the study of the quality monitoring the master`s degree in education is revealed. The characteristic of the criteria, indicators of the quality monitoring the master`s degree in education, which are the optimal boundary points of the formation of the professional competence, the quality of the educational process in the higher educational institutions is presented.

Keywords: modernization, system for training, masters in education, quality monitoring, criteria, quality indicators for the master`s degree in education.

Oksana YAKYMCHUK

ACHIEVEMENTS AND CONTRADICTIONS OF THE IMPLEMENTATION OF THE "NATIONAL DOCTRINE OF EDUCATION DEVELOPMENT IN THE XXI CENTURY"	62
--	----

The "National Doctrine of Educational Development in the 21st Century" became one of the fundamental documents in this field in Ukraine at the beginning of the new millennium. It is this doctrine that allowed for the development of basic guidelines, directed the Ukrainian educational sector towards European integration and the attraction of Western educational standards. At the same time, its implementation did not become a path of continuous victories. The process of implementing the principles, goals and priorities formulated turned out to be full of contradictions and failures, which this article is devoted to the analysis of.

Keywords: National Doctrine of Education Development in the 21st Century, educational reform, educational legislation, standards for the quality of education.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Sergii MAGERA

UKRAINIAN CULTURE: UNITY OF NATIONAL AND COMMON

HUMAN PRIORITIES.....68

The organic unity in the Ukrainian culture is national and universal; this unity is inherent in it from the time of its emergence and permeates the entire field of historical being; during the existence of Ukraine (fully or partially) under the authority of other states, this unity was metered: in the struggle for survival, Ukrainian culture historically focused on the national aspect and at the same time tried to preserve the universal component, which also suffered from the oppression of other states; the proclamation of independence opened the way to their real unity, which is affirmed, reflecting the character of the people, their mentality; Ukrainian culture is guided by European values and it is in this vein that asserts the unity of the national and universal.

Keywords: man, society, culture, national, universal.

Tetiana PYROGOVA

THE PROBLEM OF EDUCATION OF AESTHETIC CULTURE

OF FUTURE PEDAGOGES75

The issue of upbringing of the aesthetic culture of future teachers (content and basic technologies) is researched. By defining aesthetic culture as the ability and capability of an individual to feel connected with the world and other people, meaningfully (and sensually) to experience and express humanity their fullness and diversity through the creation of beauty, the author proposes to stay on the pedagogical aspect of this phenomenon; he proceeds from the fact that in the broad sense, "pedagogy" means more than the skill of "human creation (man-making)" by means of education and upbringing. Aesthetic culture in this sense is a symbol of the beauty of pedagogical thinking and action. The teacher must feel the beauty of the world and the person and be able to translate it into the process of "human creation". Aesthetic culture in this sense appears as a characteristic of the beauty of the pedagogical process. Formation of the aesthetic culture of the future teacher is one of the central tasks of modern pedagogy.

Keywords: man, society, culture, aesthetic culture, pedagogy, education.

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версій 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включено з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса видавництва:

02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54
Тел.: (044) 292-83-05
(067) 974-43-74; (099) 215-70-90
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345255@ukr.net

Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копійованими чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 14.03.2017 р.
Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 314 пр.
Зам. 15770

Видруковано ТОВ «Прінстор Груп»,
вул. Данила Щербаківського, 4,
м. Київ, 03190